ЛІТАРАТУРНАЯ БЕЛАРУСЬ

Выпуск №12 (76) (снежань)

www.lit-bel.org www. novychas. info

Культурна-асветніцкі праект Грамадскага аб'яднання «Саюз беларускіх пісьменнікаў» і «Новага часу»

Анонс

ПОГЛЯД

«ГОД КНІГІ»

Два полюсы сучаснай чалавечай свядомасці: павышаная агрэсіўнасць і прагрэсуючая апатыя. І ўсё гэта «не проста так» узнікла…

Сямнаццатае стагоддзе было стагоддзем жывапісу, васямнаццатае — музыкі, дзевятнаццатае — літаратуры. А дваццатае — найжорсткіх дыктатур, сусветных войнаў і глабальных катастроф. У дваццаць першае стагоддзе чалавецтва ўвайшло з каласальным доследам, а дамінуюць у ім агрэсія ды абыякавасць. Большасць жа думае як? Так, я несумленны, маладушны, нясмелы, крывадушны, — бессаромны, вульгарны... Але хіба я ў гэтым вінаваты? Час такі і свет такі, ды і ўсе вакольныя паводзяць сябе гэтак жа.

А можа быць, усё-ткі не ўсе? Калі б усе, было б значна горш, проста невыносна.

У чым каштоўнасць добрай літаратуры? Гэта самы надзейны і трывалы сродак змены чалавечай свядомасці ў пазітыўным кірунку.

Працэс, вобразна гаворачы, інтымны, сам-насам. Ні ТБ, ні інтэрнэт, ні кіно, ні тэатр не здольныя на гэта ў такой ступені, як кніга. Яны больш прызначаны дзеля прапаганды і забаўкі, а таксама дзеля фармавання свядомасці ў нейкім спецыфічным кірунку, аж да яе разбурэння. Той, хто з дзяцінства чытаў правільныя кнігі і досыць глыбока засвоіў іх сэнс (гэта галоўнае!), здольны больш адэкватна, удумліва ацэньваць рэчаіснасць, яго цяжка замбаваць. Ён выразна адрозніваю праўду і фальш, праўдзівыя і ўяўныя каштоўнасці. І гэта — назаўсёды. Складанасць сучаснага свету для былых савецкіх людзей у тым, што ў іх з'явіліся інтарэсы і спакусы, якія апынуліся вышэй логікі і нават вышэй праўды.

Два дэманы валодаюць сучасным чалавекам: спакуса і сродак яе задавальнення. А тэма ж не новая. Яна распрацавана і ў Бібліі, і ў класічнай літаратуры. Але прышчэпку ад спакусы большасць грамадзян з былой «самай чытацкай краіны ў свеце» так і не атрымала. Раней быў дэфіцыт тавараў шырспажыву, але быў сэнс: мы з захапленнем будавалі «самае перадавое грамадства». Цяпер дэфіцыту тавараў няма, але адным бракуе грошай, іншым — сэнсу. Бо тое, што можна з'есці, выпіць, паслухаць і апрануць на сябе, не можа быць сэнсам, — яно прыносіць толькі часовае задавальненне. А далей што?

Сапраўдная літаратура заўсёды прапаноўвала грамадству лячэнне ад многіх сацыяльных хваробаў. Але большасць людзей аддае перавагу не сур'ёзнаму лячэнню, а абязбольвальным уколам: выпіўцы, наркотыкам, забаўляльным ток-шоў... І няма каму разарваць гэтае заганнае кола. Уладу такі стан цалкам задавальняе, а голас сапраўднага пісьменніка «танчэй піску»...

Без аўтарытэту сур'ёзнай літаратуры не можа быць маральнага грамадства, без маральнасці не можа быць сацыяльнай справядлівасці, законнасці, правапарадку.

Назваўшы 2012 год Годам Кнігі, нехта пытае кожнага з нас: а вы з гэтым згодныя ці наогул не хочаце думаць пра гэта?

Віктар Філатаў, «ІП»

ДРУК

«ДЭЛЬФІНЫ ЖЫВУЦЬ ЛЕПЕЙ ЗА НАС!»

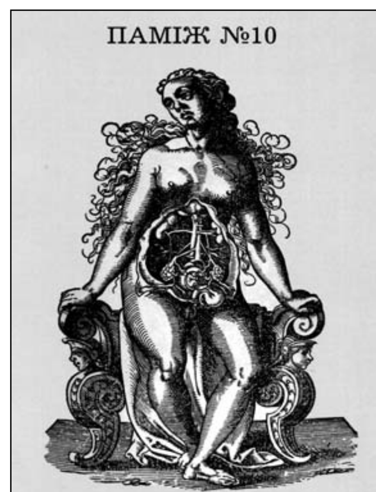
Анка УПАЛА

Я вырашыла, што нічога не раскажу пра прэзентацыю часопіса «Паміж» (№ 10, «Анатомія»). Хай гэты экзістэнцыйны досвед застанецца падзеленым, як яблык, паміж тымі, хто быў там.

Але магу дадаць трохі ўласных рэфлексій.

Нядаўна да мяне прыйшла ідэя, як можна прэзентаваць літаратуру ў Беларусі. Трэба пачаць супрацоўнічаць з тымі, хто балатуецца на выбарах. Даўно (ужо 18 гадоў як) вядомы факт: у Беларусі больш няважна, што праматляюць кандыдаты на тэлебачанні ў адведзеныя ім па законе час. Гэта ні на што не ўплывае і нічога не змяняе.

Як інтуіт-пазітывіст я бачу ў гэтым магчымасці і патрэбную платформу. Палітычныя прамовы трэба ператвараць у мастацкія акцыі, у перфомансы. Замест бессэнсоўных выступаў пачаць цытаваць літаратуру, якая пакуль не мае медыйных каналаў сувязі з беларускімі чытачамі. Чытач — ён жа і выбаршчык.

Для перфомансу на беларускім тэлебачанні прыдасца ўсялякая літаратура: класіка і сучасная, беларуская і перакладная, добрая і кепская. Найлепш — правакацыйная. Я ўпэўненая, што выбаршчык як мінімум прачнецца, калі Анатоль Лябедзька з добрай артыкуляцыяй палымяна прачытае з тэлеэкрана верш Андрэя Адамовіча «Мае яйцы» і праўдзівыя, як лязо катаны, «Пераклады з японскай». Больш кандыдату не трэба дадаваць нічога…

Падчас мінулых парламенцкіх выбараў кандыдат ад партыі БНФ у эфіры дастаў з кішэні каўбасу. Але каўбаса не можа быць сэрцам нацыі. Сэрца нацыі — гэта культура, яе віраванне, прысабечанне яе людзьмі паспалітымі. Праўда, Дзіма Плакс? А нашае сэрца вынятае з цела і звязваецца з ім рэдкімі тэлеграмамі, з якіх даходзяць не ўсе.

Я была б радая, калі б кандыдат з каўбасой не казаў таго, што ён сказаў, але агучыў мой верш «Жэншчына з вядром на галаве». Я адчувала б, што зрабіла для краіны нешта карыснае.

У «Паміжы» № 10 змешчаная ідэальная прамова для Рыгора Кастусёва. Гэта эсэ Сяргея Календы «Мозг». Дазволю сабе працытаваць:

«Мазгі… чалавек ніколі не адрозніваўся колькасцю і вагою мазгоў ад млекакормячых… але з'явіўся Паўлаў — другая сігнальная сістэма — і мы ўжо ўсе "вянцы Тварэння", рэжам свінняў, ямо мазгі, пішам вершы, молімся… па сутнасці, дэльфіны жывуць лепей за нас… малпы, дзікі, каровы — усе яны ходзяць з тым самым мозгам, а кашалот нават мае самы вялікі й цяжкі на нашай планеце, але з іншага боку, наўрад ці ён здольны хаця б на простае дзяленне ў слупок».

Уявіце: строгі касцюм кандыдата, чырвоны гальштук, вусы.

— Чалавек ніколі не адрозніваўся колькасцю і вагою мазгоў ад млекакормячых! — кулаком па трыбуне.

— Рэжам свінняў! — рашучы жэст рукой.

— Ямо мазгі! — зноў рашучы жэст.

— Пішам вершы!..

— Молімся! — папраўвіць прычоску.

На кожным шматкроп'і — цвёрды позірк у камеру.

Цытату «Дэльфіны жывуць лепей за нас» я б змясціла на расцяжкі і зрабіла б лозунгам выбарчай кампаніі партыі.

Для прамовы можна абраць і сусветную класіку. Калі ласка, на выбар у «Паміжы» № 10: Эразм Дарвін — верш пра анатомію кракадзіла ў перакладзе Ганны Янкута з каментарамі; Уолт Уітмэн — верш «Пахкі травастой маіх грудзей» у перакладзе Юлі Цімафеевай; Платон — урывак з дыялогу «Федон». Хочаце Хармса? Іх ёсць у нумары.

Ці сучасны беларускі аўтар: Ігар Кулікоў з падборкай мовазнаўчых тэкстаў «Істамова» + верш «Самавіт». Ну, хто пажадае зарабіць сабе рэпутацыю палітыка-інтэлектуала? Аляксандр Мілінкевіч? Чаму б не.

Маргарыта Аляшкевіч напісала літаратуразнаўчы артыкул «Болевыя кропкі літпрацэсу». Я ведаю, што яго амаль ніхто не прачытае, пакуль ён прышпілены да паперы. Між тым, яе леташні артыкул «Дзевяць прычын не любіць беларускую літаратуру» дагэтуль трымаецца ў топе наведванняў на сайце часопіса «ПрайдзіСвет». Давайце агучым.

Пакуль што дэльфіны жывуць лепей за нас. Але гэта не значыць, што мы не можам выправіць сітуацыю.

САЮЗ

СІМАНАЎ І МАГІЛЁЎ

У Магілёве адбыліся IX Міжнародныя Сіманаўскія чытанні, прысвечаныя памяці вядомага расійскага пісьменніка Канстанціна Сіманава, які ўславіў подзвіг абаронцаў Магілёва ў ліпені 1941 года.

Сябра Саюза пісьменнікаў Расіі Надзея Драбышэўская ўручае ўзнагароду Міколу Яцкову

У рамках гэтага форума ў магілёўскім Беларуска-Расійскім універсітэце адбыўся круглы стол «Шчырая размова аб сучаснай літаратуры і месцы пісьменніка», у якім прынялі ўдзел пісьменнікі з Масквы, Бранска, Смаленска, Мінска, Гомеля, Віцебска і Магілёва, навукоўцы, прадстаўнікі Пасольства Расіі ў Беларусі і грамадскіх арганізацый.

У ходзе размовы было адзначана, што пісьменніцкі корпус дзвюх краін павінен супрацьстаяць выклікам сучаснасці, спрыяць рознабаковаму і якаснаму развіццю літаратуры, выхоўваць людзей у лепшых гуманістычных традыцыях. У асобнай рэзалюцыі была звернута ўвага на тое, што вырашаць згаданыя пытанні можна толькі аб'яднаўшы намаганні ўсіх творчых саюзаў і суполак Расіі і Беларусі.

Ганаровымі дыпломамі «Перамога» праўлення Маскоўскай гарадской арганізацыі Саюза пісьменнікаў Расіі і Саюза пісьменнікаў-баталістаў і марыністаў за ўнёсак у ваенна-патрыятычнае выхаванне моладзі і літаратурную спадчыну народаў Расіі і Беларусі былі ўзнагароджаны сябры Магілёўскага аддзялення ГА «Саюз беларускіх пісьменнікаў» Тамара Аўсяннікава і Мікола Яцкоў, а таксама літаратурны клуб «Святліца» Цэнтра творчасці дзяцей і моладзі «Агат».

Ул. інф.

ПАЛІЦА

БУДЗЬМА КНІЖНЫМІ!

Распачалася «шалёная акцыя» Саюза беларускіх пісьменнікаў, кампаніі «Будзьма беларусамі!» і выдавецтва «Кнігазбор»: набывай сучасныя беларускія кнігі — і атрымлівай падарункі!

Шаноўнае чытаючае спадарства ў Берасці, Магілёве і Віцебску! Толькі цяпер для вас дзейнічае адмысловая прапазіцыя: пры набыцці адной кнігі вы атрымліваеце ў падарунак набор мастацкіх паштовак, за дзве кніжкі — хітовы музычны дыск, за тры кніжкі — набор паштовак плюс дыск!

Атрымаць падарункі пры набыцці кніжак можна ў наступных кропках:

- Берасце, кнігарня «Іскра», вул. Пушкінская, 4
- Магілёў, кнігарня «Думка», пр-т Міра, 10
- Віцебск, кнігарня «Веды», вул. Леніна, 54

Таксама кніжкі выдавецтва «Кнігазбор» можна набыць:

- Гародня, кнігарня «Кнігі і канцтавары», вул. Савецкіх Памежнікаў, 96
- Гародня, крамка беларускамоўнай і краязнаўчай літаратуры, вул. К.Маркса, 11. Уваход праз арку.
- Віцебск, кнігарня «Светач», вул. Кірава, 10
- Бабруйск, кнігарня «Букініст», вул. Ульянаўская, 49
- Маладэчна, кнігарня «Спадчы-

СТУДЗЕНЬСКІЯ ЮБІЛЯРЫ

У наступным месяцы новага — 2013-га — года адзначаюць юбілеі сябры Саюза беларускіх пісьменнікаў:

01.01.1938 — Эдуард Іосіфавіч Збароўскі
02.01.1953 — Аляксей Ільіч Белы
07.01.1963 — Эдуард Аляксандравіч Акулін
17.01.1933 — Мікалай Аляксандравіч Дубоўскі
17.01.1953 — Ірына Францаўна Жарнасек
21.01.1928 — Іван Архіпавіч Аношкін
21.01.1953 — Галіна Аляксандраўна Варатынская
28.01.1968 — Ларыса Дзмітрыеўна Раманава

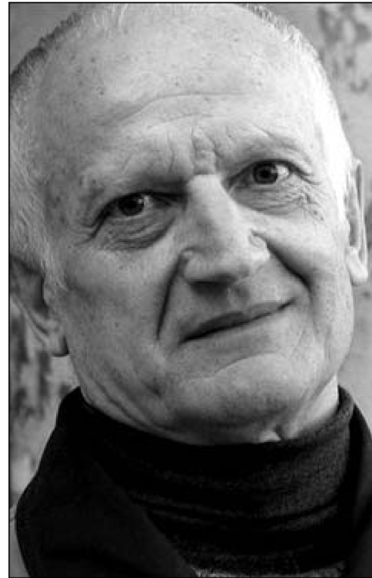

Жадаем усім радасці, натхнення і дабрабыту!

ЮБІЛЕЙ

У ПОШУКАХ НОВАЙ ЗМЯСТОЎНАСЦІ

5 снежня Алесю Разанаву споўнілася 65 гадоў.

Яго імя ў беларускай літаратуры ўжо даўно стала сімвалам нястрымнага творчага пошуку, эксперыментатарства. І сваю славу наватара паэт падмацоўваў кожнай новай кнігай. Уведзеныя ім новыя паэтычныя формы (квантэма, версэт, пункцір, вершаказ ды інш.) не толькі зрабілі нашу паэзію больш разнастайнай, але і паўплывалі на характар яе далейшага развіцця, зрабіўшыся візітнай карткай новай генерацыі пісьменнікаў.

Аднак рэфарматарства Алеся Разанава выяўляецца не толькі ў аднаўленні літаратурнай формы. У першую чаргу яно звязана з пошукамі новай змястоўнасці, стварэннем новай паэтычнай канцэпцыі свету і чалавека.

З вершамі ў друку паэт выступіў у 1961 годзе, з таго часу выдаў шэраг кніг паэзіі і перакладаў. У 1970-м пабачыў свет першы зборнік Алеся Разанава «Адраджэнне». Нягледзячы на тое, што ў выданне не ўвайшлі некаторыя ўжо вядомыя па ранейшых публікацыях вершы, кніга атрымала шырокі грамадскі рэзананс, выклікаўшы шматлікія водгукі крытыкаў, якія адзначалі не толькі змястоўную глыбіню паэзіі маладога аўтара, але і майстэрскае валоданне вершаванай тэхнікай.

Пазней пабачылі свет зборнікі паэзіі «Назаўжды» (1974), «Каардынаты быцця» (1976), «Шлях-360» (1981), «Вастрыё стралы» (1988), «У горадзе валадарыць Рагвалод» (1992), «Паляванне ў райскай даліне» (1995), «Рэчаіснасць» (1998) і іншыя. З апошніх кніг славутага творцы, лаўрэата Дзяржаўнай прэміі Беларусі імя Янкі Купалы — «З апокрыфа ў канон: гутаркі, выступленні, нататкі» (2010), «І потым нанава пачаць: квантэмы, злёсы, вершы» (2011).

Творы Алеся Разанава перакладзены больш чым на 20 моў; асобнымі выданнямі выйшлі кнігі ў Грузіі, Германіі, Балгарыі, Польшчы.

На гэтай зямлі

Алесь РАЗАНАЎ

Хто пытаецца ў мяне дарогу на
ўсход,
хто — дарогу на захад...

Нібы раздарожжа, я паказваю
ўсім, куды
ісці, а сам застаюся на месцы —
на гэтай зямлі, пад гэтым небам,

занадта лёгкі для глыбіні,
занадта цяжкі для вышыні,
занадта цэласны, каб падавацца
ў які-небудзь бок...

Вось мая левая рука, вось —
правая...
Я кладу зерне ў дол — і яно
вырастае
ў дрэва:

на адной галіне ў яго сонца,
на другой — месяц,
рознагалосыя птушкі з усіх
канцоў свету
спяваюць на ім свае песні і ладзяць
гнёзды...

Тут мой захад, і тут — усход.

Прэсавая служба СБП

ПАЛІЦА

КАРОЛЬ ФЕЛЬЕТОНАЎ

У серыі «Галасы Айчыны» мінскага выдавецтва «Лімарыус» пабачыла свет літаратурная спадчына Лявона Савёнка — аўтара, чый шлях скончыўся ў эміграцыі.

У айчынную літаратурную прастору вяртаюцца найперш цікавыя тэксты міжваеннага і ваеннага часу, адметныя непаўторным аўтарскім гумарам.

Лявона Савёнка называлі каралём фельетонаў. Ён нарадзіўся 26 чэрвеня 1897 годзе ў вёсцы Вялец (сёння Глыбоцкі р-н Віцебскай вобл.), вучыўся ў Маладзечанскай настаўніцкай семінарыі. У 1920-х працаваў у «Савецкай Беларусі», адкуль быў звольнены за беларускі нацыяналізм. Менавіта тыя гады былі асабліва плённыя на фельетоны.

У 1929-м выйшаў адзіны зборнік на радзіме «Чароўная іголка», падпісаны псеўданімам Леанід Свэн. Творы з гэтага зборніка, а таксама іншыя публікацыі з перыёдыкаў, склалі аснову новага выдання.

У 1933 годзе Лявон Савёнак быў арыштаваны на справе «Беларускага нацыянальнага цэнтра», высланы на шэсць гадоў у Сібір, а пазней у Комі АССР. Сям'я ж перабралася ў Крычаў. У 1939-м журналіст вярнуўся ў Беларусь, настаўнічаў на Крычаўшчыне. Падчас нямецкай акупацыі працаваў у «Беларускай газэце». Прыкладна ў гэты час ён напісаў сваю сатырычную аповесць «Запіскі эмігранта (Дзённік Ів. Ів. Чужанінава)», якая дасціпна адлюстроўвае жыццё шэраговага беларуса пад акупацыяй.

Летам 1944 года сям'я Савёнкаў выехала на эміграцыю. У паваеннай Нямеччыне Савёнак настаўнічаў, быў дырэктарам Беларускай гімназіі ў Остэргофене, стаў адным з ініцыятараў аднаўлення Рады БНР (пазней пакінуў Раду праз канфлікт з Міколам Абрамчыкам). У 1948 годзе ўвайшоў у кансісторыю аднаўленай БАПЦ. Менавіта Лявон Савёнак быў адным з ініцыятараў заснавання газеты «Бацькаўшчына» ў Нямеччыне.

У 1950 годзе ён выехаў у ЗША. Пасяліўся ў Памоне (Нью-Джэрсі), дзе займаўся сельскай гаспадаркай. Памёр 21 лютага 1974-га.

На эміграцыі ён амаль не пісаў. У 1998 годзе БІНіМ выдаў зборнік літаратурнай спадчыны Савёнка-Крывічаніна «Беларусізацыя пад №…».

Новае ж мінскае выданне, складзенае сумесна Лявонам Юрэвічам і Ціханам Чарнякевічам ды грунтоўна пракаментаванае апошнім, значна паўнейшае за папярэдняе. На сёння гэта самы поўны збор літаратурнай спадчыны Лявона Савёнка.

Кніга пабачыла свет дзякуючы падтрымцы сям'і Кіпеляў (Зора Кіпель была дачкой Лявона Савёнка). Успаміны Вітаўта Кіпеля, прысвечаныя Лявону Савёнку, пададзеныя ў прадмове да выдання. У дадатку змешчаныя ўспаміны Апалоніі Савёнак, якія ўтрымліваюць цікавыя згадкі пра беларускае літаратурнае жыццё ў Менску ў 1920-х гадах, а таксама ўнікальныя здымкі з сямейнага архіва.

Паводле hardzin.livejournal.com

КАЛЕЙДАСКОП

МОЖНА РУКАПІС ПРАДАЦЬ

У снежні на аўкцыёне «Bonhams» у Нью-Ёрку за 56 тысяч даляраў быў прададзены рукапіс верша Восіпа Мандэльштама «Пецярбургскія строфы» (1913). Аб гэтым паведаміў сайт аўкцыённага дома «Bonhams».

Рукапіс, які папярэдне ацэньваўся ў 50-70 тысяч даляраў, стаў адным з топлотаў мінулага аўкцыёна «Руская літаратура і творы на паперы». «З малатка» таксама пайшоў чарнавік адной з частак рамана Барыса Пастэрнака «Доктар Жывага», які купілі за 37.500 даляраў.

«КАРАНТЫН» НА БЭСТСЭЛЕРЫ

Папулярныя кнігі ў шведскіх бібліятэках будуць выдавацца абмежавана.

Вядучыя выдавецтвы дамы Швецыі з мэтай павелічэння аб'ёмаў продажаў на ўнутраным рынку ўвялі шэраг абмежаванняў, якія тычацца выдачы чытачам «папытных» выданняў. Пра гэта паведаміў сайт гарадской бібліятэкі Стакгольма.

Сістэма, якая дазволіць лімітаваць азнаямленне з бэстсэлерамі і тым самым зменшыць выдавецкія страты па прыбытках у першыя (самыя «гарачыя») тыдні продажаў, пакуль знаходзіцца ў стадыі дапрацоўкі.

«Карантын» закране не толькі папяровыя выданні, але і электронныя версіі кніг.

Некаторыя выдавецтвы плануюць поўнае спыненне паставак шэрагу найменняў у бібліятэкі, іншыя ж збіраюцца накласці чатырохмесячнае «вета» — у гэты перыяд кнігі можна будзе толькі купіць.

Меры па абмежаванні выдачы папулярных выданняў будуць тычыцца і кніг, якія ўжо маюцца ў бібліятэчных сховішчах і карыстаюцца ў чытачоў павышаным попытам.

ПАРТРЭТ

НА НЕЗАХМУРАНАЙ ВЯРШЫНІ

(ДА 90-ГОДДЗЯ АЛЕНЫ ВАСІЛЕВІЧ)

Леанід ГАЛУБОВІЧ

Некалі быў у Алены Васілевіч артыкул амаль з такой назвай пра «Хаджы-Мурата» Льва Талстога. Ён мне запомніўся. І напраўду, калі ўздымаешся на вяршыню чалавечага, а тым больш творчага веку, на свой Манблан ці Эверэст, то найперш раздумваешся не над тымі цяжкасцямі і стратамі, што паўставалі пры пад'ёме, а над плёнам і вартасцю ўсяго свайго шляху.

Ёсць людзі, схільныя да ўяўлення значнасці сваіх набыткаў, спісваючы грахі і няўдачы на выпадковасць ды непазбежнасць, а ёсць тыя, хто ставіцца да нажытага і перажытага даволі крытычна. Думаю, Алена Сямёнаўна Васілевіч менавіта з такіх. Вядома, яна добра разумее і холадна ўсведамляе сваю амаль здзейсненую планіду, яе перыяды росквіту і ўзлёту, як і часы завядання і бяскрылай стомленасці.

Нарадзілася вядомая пісьменніца 22 снежня 1922 года пры Слуцку, у вёсцы Ліпнікі, але яшчэ ў малалецтве пазбавілася родных бацькоў з прычыны іх заўчаснай смерці і гадавалася непадалёк у сваіх родзічаў. Няхай і ў любімых дзядзькоў-цётак, а ўсё ж не ў мамы і таты. Гэта быў першы экзамен жыцця, гартаванне характару і паводзін у чалавечым грамадстве. Ведаючы Случчыну як своеасаблівы гістарычны «анклаў нацдэмаўшчыны», не трэба гадаць, што пасля сямігодкі юная Алёна абрала для сябе беларускую філалогію — адпачатку ў мясцовым педагагічным вучылішчы, пасля — у Рагачоўскім настаўніцкім інстытуце. (Падчас вайны служыла ў бібліятэцы шпіталя і як вольнанаёмная пісарам у вайсковай часці.) А ў 1944 годзе была прынятая на філалагічны факультэт БДУ. Працавала ў кніжнай рэдакцыі выдавецтва «Курская правда», а пасля пераезду ў Мінск (1950) — загадчыцай аддзела культуры папулярнага тады і шматтыражнага часопіса «Работніца і сялянка». З 1972 года загадвала рэдакцыяй літаратуры для школьнікаў у выдавецтве «Мастацкая літаратура», а з 1980-га тры гады аддала службе ў рэдакцыі выдавецтва «Юнацтва». З той пары на заслужанай пенсіі… Напісала шмат кніг прозы і эсэістыкі. Лаўрэат Дзяржаўнай прэміі (1976). Заслужаны работнік культуры (1977).

Вось і ўсё. Лічы, у нейкіх дзесяці радках змясцілася біяграфія шырока вядомай пісьменніцы. Аднак неафіцыёзны лёс яе куды шырэйшы і не так гладка вымашчаны. Да часу літаратурнага прызнання былі складаныя і доўгія пробы пяра, прыцірання і абжывання ў літаратуры, замуства, сям'я, дзеці, мітрэнгі, нервы… Памерла колькі гадоў таму любімая дачка Наташа, і цяпер сын Уладзімір (вядомы выкладчык і фалькларыст) прытуліў яе годную старасць. І калі ёй яшчэ можацца, яна гатовая табе, на тры дзясяткі гадоў малодшаму, падтрымаць занапалы дух у тэлефоннай размове — і жывой гутаркай, і класічным досведам, і прачулым словам. Сама ж пры дакучлівым роспыце адгаворыцца кароткай ясенінскай цытацыяй, — маўляў, што казаць, калі ўжо «скоро мне в дорогу бренные пожитки собирать»…

Фота з сямейнага архіва

Алена Васілевіч пачалася з Ганькі. Гэта значыць, з сябе. Напісанне вядомай тэтралогіі «Пачакай, затрымайся…» вызначыла і назаўжды ўпісала яе як творцу ў гістарычныя аналы нашай нацыянальнай літаратуры. Вядома, пад высокім небам усё адносна, і ўсё ж… Яна сама, зведаўшы сіроцтва з самага маленства, нарэшце сталася «сурагатнай мамай» для многіх беларускіх дзяцей, якім сёння за сорак і больш… Менавіта пераважная большасць людзей гэтага ўзросту часцей за ўсё скажа вам, што па сваім жаданні ў юнацтве чыталі, напрыклад, Янку Маўра, Алену Васілевіч ды Івана Шамякіна…Таму Алене Сямёнаўне як бы ёсць чым ганарыцца, ды няма ахвоты і нагоды. Асабліва сёння. І не толькі з-за старасці ды хваробы, але і з-за несупадзення з цяперашнім часам… Надта ж ён барабанны, недаверліва-хлуслівы і прагматычны… Але — што, ранейшы быў інакшым, ці проста мы самі былі іншымі? Маладзейшымі, здаравейшымі, прагнымі да неспазнанага і спакуслівага… Якраз такімі, як і сённяшняе маладое пакаленне. Толькі са сваімі, характэрнымі для свайго часу, прыбамбасамі. Лепш чым Эклезіяст ніхто не скажа: «няма нічога новага пад сонцам». Застаецца адно выпакутаваныя ў часе матэрыяльныя, мастацкія і духоўныя вартасці.

Колькі памятаю Алену Сямёнаўну, ніколі не было ў ёй і знаку высакамернасці альбо пагарды. Прыродная натуральнасць, інтэлігентная вытанчанасць, жаночая статнасць і высокая чалавечая годнасць вылучалі, але не высцярожвалі яе сярод людства ці то ў вялікім гурце, ці то tet-tet. Пры любых адносінах з ёй не ўзнікала той напружанасці, якая прыхалоджвае і аддаляе. На разгайданыя хвалі нераспазнанасці адразу выкідвалася выратавальнае кола цытатнай літаратурнай класікі: а памятаеце — у Коласа, Пушкіна, Буніна, Талстога, Стральцова?! Да таго ж яна заўжды была ў курсе самых свежых літаратурных навін, рэгулярна чытала (яшчэ год таму, пакуль дазваляў зрок) незалежныя нашы выданні, трохі іранічна, але цікавілася і справамі ў «холдынгу», калі там што вартае адбывалася. Перажывала, хвалявалася… Прачытаўшы мой чарговы агляд «Дзеяслова» ў «Літаратурнай Беларусі», тэлефанавала і заўжды перапытвала, а ці сапраўды варта ахвяраваць вачыма і часам дзеля твораў таго ці іншага аўтара, якіх я вылучаў у сваім опусе сярод іншых… І чытала, і дзялілася ўражаннямі.

Я напачатку вельмі здзіўляўся гэтай яе чэпкай памяці і пасляроўнай інтэлігенцкай натуры. А пасля вызначыў, што ўсе гэтыя якасці ёй вельмі пасуюць, «да твару», як кажуць, бо характарызуюць яе як жанчыну і чалавека, а не разлічаныя на паказную ўвагу і захапленне пэўнага субяседніка. Як чалавек класічнай загартоўкі (яшчэ б, сам Якуб Колас быў яе настаўнікам і апекуном на першых літаратурных прыступках), Алена Сямёнаўна вельмі насцярожана ставілася да ўсякіх новых фармалістычных літаратурных павеваў, але і сярод адвеенай паловы не прамінала заўважыць і здаровае зерне, калі яно там апынулася. Не часта, але бывала. Між іншым, у 70–80-я гады не раз публічна ў друку падтрымлівала адораных літаратараў, якія самі не мелі магчымасці і нахабства заявіць пра сябе. Як чалавек без комплексаў, скажу, што ў свой час адным з іх быў і я, колішні «прапашчы» выпівоха і калгасны электрык… Людзі, якія бывалі ў такіх сітуацыях, ведаюць, як дорага каштуе такая бескарысная падтрымка.

На маю думку, шмат якія творы Алены Васілевіч унутрана напоўненыя вось гэтай чалавечай спагадай і спробай зразумення, і ўсе героі яе лепшых твораў, паталстоўску кажучы, «духаборцы» — простыя зямныя людзі, якім «баліць душа» і ўсё тое, што спараджае гэты боль. Шмат якія вобразы пісьменніцы настолькі натуральна выпісаныя, што чытач абсалютна ўпэўнены ў іх фізічным існаванні. Цяперашні літаратар дзеля сваіх герояў ужо гэтак не ахвяруе ўласнай душой, нервамі і высокай энергетыкай. Можа таму, што большасць сучасных "герояў" і не патрабуе таго, абыходзячыся халоднай рацыянальнай прагматыкай жыцця. «Любить иных тяжелый крест». Алена Васілевіч любіла і любіць — і жывых людзей, і іх прататыпаў, выпісаных ёй для літаратурнага жыцця…

Пра яе не надта каб шматтомны, але важкі літаратурны плён пісалі многія адметныя крытыкі і калегі: А. Кулакоўскі, Л. Салавей, М. Барсток, Н. Пашкевіч, П. Пестрак, М. Стральцоў, У. Юрэвіч, А. Зарыцкі, Я. Крупенька, В. Макарэвіч, В. Жураўлёў, С. Александровіч, Р. Шкраба, Т. Шамякіна, Ю. Канэ, С. Лаўшук, У. Рубанаў, А. Сямёнава, В. Каваленка, Б. Бур'ян, Г. Шупенька, М. Тычына, С. Андраюк, А. Разанаў, А. Федарэнка, Л. Рублеўская, Ц. Чарнякевіч… Пэўна не ўсіх згадаў, але і гэтых вядомых у нашай літаратуры людзей дастаткова, каб сказаць, што пісьменніца Алена Васілевіч «не самотная», бо чытача і ўвагу мела і мае… Хацелася б сёе-тое працытаваць з водгукаў некаторых згаданых літаратараў — ад старэйшых да самых маладых. Вось як вызначаў яе творчасць Барыс Бур'ян у прадмове да трохтомніка «Выбраных твораў» (1982): «У кнігах А. Васілевіч прываблівае тое стрыманае, але выразнае заміланне самім ніколі непаўторным жыццём, якое ўплецена ў істоту жаночага таленту наогул. Пісьменніца вітае ўсю складанасць і супярэчлівасць чалавечага лёсу, калі ён толькі сапраўды чалавечны і чалавечны. Яе гераіні не вельмі рэфлекторна, але ўсё ж разважаюць аб хуткасці часу, які адбірае ў іх гадзіну, дзень, тыдзень, месяц, год за годам. І таму для мяне старонкі прозы А. Васілевіч — гэта, вобразна кажучы, пялёсткі прасветленай тугі. Не адчаю. Не роспачы, не фатальнага песімізму, а менавіта тугі — ад жыццялюбства і радасці жыцця, такога па сутнасці мімалётнага». А так пісала ў сваім артыкуле Ала Сямёнава (артыкул у часопісе «Крыніца» (1996)): «Пісьменніцу цікавіць аўра матэрыі, псіхафізічны стан, што адухаўляе наша быццё, стварае яго настрой, вызначае яго танальнасць. Калі выяўляюцца характары і адметнасці асобы, калі дэталі высвечваюць трагіфарсы, трагікамедыі, драмы нашага жыцця. І ў тым, мне здаецца, прывабнасць яе пяра. Пяра тонкага, лірычнага».

Ціхан Чарнякевіч («Маладосць», 2012): «Я еду ў электрычцы і чытаю Алену Васілевіч. (…) Ганька з Зялёнай Дубровы. Суцэльная музыка дзяцінства, вясковая энцыклапедыя, дзе кожны раздзел на сваім месцы, незалежны ад патрабаванняў часу. Да дзяцей не чапляліся – што з іх возьмеш? Балазе, гаворка ішла пра мінулае. Прыкладна гэтаксама апраўдваўся і Якуб Колас са сваёй «Новай зямлёй». Маўляў, "адлюстраванне дарэвалюцыйнай рэчаіснасці", і ўсё тут. Тое ж з Аленай Васілевіч. (…)Новы свет (бясспрэчна, больш камфортны і лёгкі) незваротна руйнуе стары. І планета Кастуся, і планета Ганькі знікла. Але мы ўдзячны іх аўтарам і героям, што яна, гэтая планета, была. І яна ёсць і будзе, пакуль ёсць «Новая зямля», «Пачакай, затрымайся…» і шмат іншых беларускіх кніг, без якіх гэтыя сенажаці і пусткі, што праплываюць зараз за вакном майго вагона, застануцца бясслоўнымі сведкамі ўласнага існавання. Цяпло чалавечага сэрца робіць іх часткай культуры».

Для тых, каго зацікавіць магчымасць пазнаёміцца з творчасцю выдатнай пісьменніцы альбо прылучыць да яе гуманістычных твораў сваіх дзяцей, пералічу асноўныя выданні Алены Васілевіч: «Блізкія знаёмыя» (1954), «Падслухала сэрцам» (1960), «Калінавая рукавічка» (1963), «Пісар страявой часці» (1969), «Пачакай, затрымайся…» (1972), «Мыс Добрай Надзеі» (1977),«Шурка Рэмзікаў» (1985),«Люблю, хвалююся – жыву…» (1986), «Элегія» (1988), «Першая жонка нябожчыка» (2002), «Выбраныя творы» (залатая серыя «Беларускага Кнігазбора», 2010), «Горкі ліпавы мёд» («Школьная бібліятэка», 2011)…

Дзесяць гадоў таму ў «ЛіМе» свой артыкул да 80-годдзя Алены Васілевіч я закончыў вось гэтымі яе словамі. Не грэх і паўтарыць іх, бо лепш не напішу: «Кожны раз, калі я азіраюся ў тую, цяпер ужо даўнюю далячынь, кожны раз я пытаюся ў сябе: «Няўжо гэта там, за тым засмужаным ружовым туманам ранкам, жывой галінкай зелянееш ты сама? І гэта тваім босым нагам гэтак лёгка хадзіць па зямлі, а загарэлым рукам гэтак прагнецца дацягнуцца да ўсяго на свеце? І няўжо твая гэта песня звініць і не ведаестому з ранку да вечара? І гэта ў цябе столькі шчырага даверу, хто б ні стрэўсятабе на дарозе, хто б ні азваўся да цябе прыхільным словам?».

І цяпер, калі між нас лягла такая неабсяжная прастора часу і ўзросту, калі столькі каменя лягло на той дарозе, якая нас развяла і раз'яднала, я пытаюся, дзівячыся і спадзеючыся:

— Тая даўняя з таго далёку ТЫ — гэта Я; і Я цяперашняя — гэта ТЫ таксама?

— І я заву цябе са смуткам і надзеяй адтуль, з тае раніцы:

— Пачакай, затрымайся...».

▸ АНТАЛОГІЯ

«БЕЗ ДАТАЎ ЖЫВУ, БЕЗ ПАДЗЕЙ»

Данута Янаўна БІЧЭЛЬ нарадзілася 3 снежня 1937 года ў вёсцы Біскупцы Лідскага павета Наваградскага ваяводства (цяпер Лідскі раён Гарадзенскай вобласці).

Член Саюза беларускіх пісьменнікаў з 1964 года. Сваёй духоўнай маці назвала Ларысу Геніюш. Стваральніца ў Горадні Музея Максіма Багдановіча. Вядомая грамадская дзяячка, адна з арганізатараў і актыўных удзельнікаў суполкі Максіма Багдановіча, з верасня 1988-га — член БНФ. Каардынавала дзейнасць рэгіянальных суполак БНФ у Гродзенскай вобласці. Была адным з ініцыятараў выпуска самвыдавецкай газеты «Рэанімова». Уваходзіла ў групу падтрымкі кандыдата ў дэпутаты Вярхоўнага Савета БССР М. Ткачова ў 1990 г.

Аўтар зборнікаў паэзіі «Дзявочае сэрца» (1961), «Нёман ідзе» (1964), «Запалянкі» (1967), «Доля» (1972), «Ты — гэта ты» (1976), «Браткі» (1979), «Дзе ходзяць басанож» (1983), «Загасцінец» (1985), «Даўняе сонца» (1987), «А на Палессі» (1990), «Снапок» (1999), кніг нарысаў, мемуараў і эсэ «Хадзі на мой голас» (2008) і «Мост святога Францішка» (2010), а таксама шэрагу паэтычных кніг для дзяцей.

Данута БІЧЭЛЬ

Аўтапартрэт

Хто я такая? Жанчына.
Мяне прыдумала спёка.
Самота і смутак пазнання
на свет красы нарадзілі.
А лупавокія яшчаркі, тутэйшыя
кракадзілы,
чараваць навучылі
пацягнута марывам вока.
Яшчэ не было гісторыі
ў мяне і ў маёй краіны,
ад якой суседкі-краіны
пакідалі толькі руіны,
як у зніклнёнай кароны, —
князь Вітаўт яе не надзеў...
Як у паважнай матроны —
без датаў жыву, без падзей.
Каго любіла? Айчыну
з бурлівай быстрай ракою,
з ластаўкай гаваркою,
з лесам крылатага бору.
Каго кляліла? Мужчыну,
прынёс мне шмат неспакою.
Мужчыну лёгкай хады,
задзірыстага гумору.
Зведала мукі любові,
пакуты чыстыя слова.
Ці шмат пакут? Дастаткова,
каб заглушыць уздыханне.
Каб заслужыць дараванне —
крыўдзіла невыпадкова...
Сабою магла красавацца,
як маладыя суседкі...
Звабіла доля паэткі.

Як вярнуцца дахаты

Так далёка занеслі ногі.
Як вярнуцца дахаты?
У сустрэчных спытаю дарогі.
Кожны справай заняты…
Як вярнуцца дахаты?
Спытаю ў памяці, сноў.
А навошта? – заспрэчыць памяць.
Каб на золку з хаты ізноў?
Як вярнуцца дахаты,
не ведаеш, дуб расахаты?
Калі ты не баішся страху,
пацямнелае сонейка даху
можна згледзець з майго макуша…
Ад высі ў пятках душа.
Як вярнуцца дахаты,
дзе сарока цікуе з дзічкі,
каля прызбы цвітуць чаравічкі
у суладдзі кропу і мяты?
Там кудахтаюць куры на седале.
Там пра долю матуля ведае.
Там на вербніцу, нібы вербачка,
распушылася маё сэрдачка…

▸ ЮБІЛЕЙНАЕ

«ЦЕНЯМ КАСЦЮШКІ»:

ГІСТОРЫЯ АДНАГО ВЕРША ДАНУТЫ БІЧЭЛЬ-ЗАГНЕТАВАЙ

Анатоль ТРАФІМЧЫК

…Імя Тадэвуша Касцюшкі ў беларускім дыскурсе за савецкім часам успрымалася адчужана. Хоць напачатку, падчас і адразу пасля паўстання 1794 года, беларуская культура пабагацела і на фальклорныя набыткі, і на літаратурныя творы пра героя-земляка.

Аднак заходнерусізм, паралельны працэсам паланізацыі адлучылі мадэрную беларускую нацыю і культуру ад ліцвінскай глебы і канчаткова нівеліравалі ўспрыманне Рэчы Паспалітай як палітычнай дзяржавы ў тым ліку і будучага беларускага народа. Гэта стала адным з чыннікаў маргіналізацыі вобраза Тадэвуша Касцюшкі ў кантэксце беларускай культуры, які напачатку быў у ёй даволі рэпрэзентатыўны.

Толькі ў апошняй чвэрці XX стагоддзя, асабліва пасля краху таталітарнай сістэмы, пра Тадэвуша Касцюшку на Беларусі зноў загаварылі мастацкім словам: гістарычная памяць абудзілася вершаванымі, лірычнымі формамі.

Рэанімаванне ў беларускім мастацкім слове вобраза Касцюшкі адбылося толькі ў канцы 70-х гадоў XX ст. Як ні дзіўна, аўтарам такога вяртання славутага земляка ў беларускі кантэкст стала лірычная паэтка — Данута Бічэль-Загнетава. Яна, не мірачыся з духоўнай стратай у памяці народа, забыццём свайго нацыянальнага героя, дэкларавала, што ён «перад жывымі (курсіў мой. — А. Т.) ў змаганні заўжды» (Бічэль-Загнетава Д. Ценям Касцюшкі // «Літаратура і мастацтва», 1978, 18 жніўня. С. 4.). Думаецца, што пад «жывымі» варта разглядаць не фізічна існых людзей, а перш за ўсё духоўна жывых асобаў.

Ценям Касцюшкі

Цень з Марачоўшчынскай
даўняй тапалі,
бывае, далёка вандруе па полі.

На ўсходзе сонца
лагодна пакратае
прытулак сноў спрадвечных
у Кракаве.

Перад заходам
ціхенька ўзлезе
на дольны камень амшэлы ў Залессі.

Гаючаю засенню
спыніцца ўдзень.

Дзе нарадзіўся,
блукае цень.

Дзе зброяй люд бараніў
ад жуды, —
перад жывымі ў змаганні заўжды.

Гісторыя верша, як паведамляе сама аўтарка, пачалася з просьбы Мацея Юзафа Канановіча (1912–1986), паэта, празаіка, перакладчыка, добрага яе сябра з Польшчы, але з каранямі са Слонімшчыны. Ён «папрасіў мяне напісаць верш пра Касцюшку ў калектыўную кнігу розных паэтаў свету пра Польшчу, здаецца, называлася «Як унесць (падняць) вершам Тваю хвалу» — недзе ў сярэдзіне 70-х гадоў» (ліст Д. Бічэль баранавіцкаму паэту Івану Савіцкаму (псеўданім — Ян Збажына), у хатнім архіве якога ён і захоўваецца).

Муза паэткі «адштурхоўваецца» ад звычайнага валуна ў старым парку М. Агінскага, на якім высечана «Ценям Касцюшкі» — фраза, якая стала назвай паэтычнага твора і, магчыма, менавіта яна натхніла паэтку на верш з-за свайго глыбіннага сэнсу, вобразнага прастору для інтэрпрэтацыі асабістых пачуццяў і ўражанняў.

Як пісаў на самым пачатку 1990-х гадоў Э. Ляўкоў, «у беларускай перыёдыцы да гэтага часу з'яўляюцца паведамленні аб тым, што камень у Залессі быў пастаўлены ў гонар Тадэвуша Касцюшкі, які нібыта наведаў гэтыя мясціны. На самай справе палкаводзец у Залессі ніколі не быў. Надпіс на камені ў старым парку зроблены па загадзе ўладальніка маёнтка М. Агінскага. <...> Словы на камені «Cieniom Kosciuszki» з'явіліся як знак глыбокай павагі гаспадароў Залесся да памяці вялікага земляка, што спачыў на чужыне. Для помніка быў выбраны валун ружовашарага гнейсу даўжынёй 1,9 м, шырынёй 1,7 і вышынёй над паверхняй зямлі 1,15 м. Надпіс размешчаны на заходнім баку каменя» (Ляўкоў Э. Маўклівыя сведкі мінуўшчыны. — Мінск: «Навука і тэхніка», 1992. С. 194.).

Верш надрукаваны ў 1978 годзе, калі, па сведчанні Яраслава Пархуты, той камень з надпісам з'яўляўся ледзь не адзіным знакам у гонар слаўнага сына Беларусі на яе прасторах, на Берасцейшчыне дык дакладна (Пархута Я. На земле отцов наших. Гора Шибельная // «Нёман», 1989, № 5. С. 137.). І таму, калі разглядаць верш Д. Бічэль у кантэксце "застойных часоў", напрошваецца расшыфроўка факта яго нараджэння: паэтка ўказала эрудзіраванаму чытачу маштабы ўшанавання памяці Тадэвуша Касцюшкі на яго радзіме, за вольнасць якой змагаўся герой. Імпліцытная сімвалічнасць дазволіла змясціць верш у савецкім падцэнзурным выданні.

Лірычная кампазіцыя дапамагае выяўленню ідэі верша. Паэтка апавядае, дзе вандруюць цені Касцюшкі: на Марачоўшчыне (родны фальварак героя), у Кракаве (апошні яго прытулак), у Залессі (там знаходзіцца згаданы камень) і наогул, «дзе зброяй люд бараніў ад жуды», чым сцвярджае паўсюдную і перманентную (і «на ўсходзе сонца», і «перад заходам», і «ўдзень») прысутнасць духу барацьбіта за нацыянальную вольнасць. (Неабходна патлумачыць, што ў польскай культурнай традыцыі ў кантэксце ўвекавечання памяці пад «ценямі» той ці іншай асобы маецца на ўвазе духоўная спадчына і наступства яе дзейнасці.) Паэтка не гаворыць аб «матэрыялізацыі» ценяў — абуджэнні адраджэнскага духу (гэта на той час з'яўлялася б крамолай), аднак падтэкстава, інтанацыйна чытаецца працяг купалаўска-багдановічаўскіх нацыянальна-рэнесансных матываў. Аптымізм аўтаркі пацвярджаецца апошнім словам верша, якое набывае па-публіцыстычнаму імператыўнае гучанне, — «заўжды».

Пазней, у 1996 годзе, Д. Бічэль перапрацавала твор, яшчэ больш аздобіўшы яго лірызмам (дарэчы, цяга да перапрацоўкі, якая назіраецца ў Д. Бічэль, — ад Максіма Багдановіча, які таксама меў звычку пераглядаць напісанае). Мацея Юзафа Канановіча на свеце ўжо не было, і, магчыма, таму паэтка, уганароўваючы памяць свайго сябра, які спрычыніўся да гісторыі стварэння твора, пазначыла ў прысвячэнні яго імя. Што тычыцца вобраза Касцюшкі, дык у другім варыянце ён выяўляецца больш ясна: адзначаюцца знакавыя мясціны для героя, які ў выніку «стаў генералам Божага войска» (цытата з апошняй страфы, і гэта стварае ўзровень апафеозу дзейнасці Касцюшкі як кіраўніка ўсёй інсурэкцыі, якая «кананізавана» як Божае войска, ergo, сіла, якая змагаецца са Злом у імя ідэалаў Дабра) (гл.: «Нядзелька». — Гродна, 1998. С. 64.):

Ценям Касцюшкі

Светлай памяці Мацея Юзафа Канановіча

Цень Марачоўшчынскай
сведкі — тапалі
з ценем Касцюшкі
сустрэліся ў полі.

Паразмаўлялі.
Кліча іх зноў
Кракаў, прытулак
вечных іх сноў…

Перад заходам
сонца прысядзе
на камень шэры
ў Агінскага садзе.

А ў самы поўдзень
пагладзіць з нябёс
той панадворак,
дзе хлопчык узрос…

Стаў генералам
Божага войска,
белым анёлам
з-за Падароска.

І, нарэшце, трэці варыянт верша — са зборніка «Снапок», выдадзенага ў «Мастацкай літаратуры» ў 1999 годзе:

Ценям Касцюшкі

Памяці Мацея Юзафа Канановіча

Цень марачоўшчынскай
сведкі-тапалі
ценем Касцюшкі
вандруе па полі.
На ўсходзе сонца
расой пакрапае
прытулак сноў спрадвечных
у Кракаве.
Перад заходам
ціха прысядзе
на камень шэры
ў залескім садзе.

У самы поўдзень
нікуды не пойдзе —
сонейкам чыстым
гладзіць з нябёс
той панадворак,
дзе хлопчык рос...
Нібы ўглядаецца
з шэрых стагоддзяў
сам генерал
сусветнага войска
белым анёлам...
На ўсё воля Боска.

І яшчэ — што "з наскоку" можна не заўважыць. Ва ўсіх варыянтах паэтка пакідае аднолькавую назву — "Ценям Касцюшкі". З аднаго боку, аўтарка канстатуе: хто б не прыйшоў у нацыянальны рух на нашай зямлі пасля такой постаці, ён не зацьміць «героя двух кантынентаў». З іншага — колькасць паслядоўнікаў, паводле паэтычнага прадказання, не павінна быць адзінкавай.

Час спраўдзіў словы выбітнай паэткі: у плыню паэтычнага асэнсавання Тадэвуша Касцюшкі і яго ролі для беларускай гісторыі і культуры неўзабаве ўліліся дзясяткі творцаў.

ВЕРШЫ

Я БУДУ ТАБЕ МАЛІЦЦА…

Эдуард АКУЛІН

Лёс

Звечарэлая вада
чарней тваіх кос.
Заблытаўся ў невадах
плёс.

Човен рук тваіх мне —
згуба.
Даплыву да іх я,
любая…

Звечарэлая вада
чарней тваіх кос.
Заблытаўся ў невадах
лёс…

1980

Першы снег

Яшчэ лістападу па скверах бадзяцца,
прасіцца да творцаў у вершы…
А ён… Ну, адкуль толькі мог ён узяцца —
такі нечаканы і першы?

Ад страху ў крысо парасона хавацца —
нам здасца наіўным і смешным…
Бо ён… Ну, адкуль толькі мог ён узяцца —
такі нечаканы і першы?

Пад вечар ліхтарняў святлу адбівацца
у люстрах калюжынаў свежых.
А ён… Ну, куды толькі змог падзявацца —
такі нечаканы і першы?

Першы снег, як першае каханне,
выпадзе, аслепіць і растане…

1981

Антысвет

Утравее Галгофа.
Пусціць крыж карані,
і Пілат заміж Бога
злічыць вечнасці дні.

Галубоў не накорміць
разуменнем Язэп.
Вучням Бог не надломіць
сваё цела, як хлеб…

Не прадасца Іуда.
Абязвініцца кроў…
Каін зробіцца мудрым.
Ірад знойдзе Любоў.

Не народзіцца Вера.
Не ўратуецца свет.
Раб пакіне галеру.
Крылы страціць паэт.

Хіба можна такое
хоць на міг уявіць?

Час на сподзе спакою,
не пачаўшыся, спіць…

8. 11. 2012

Марыя Магдалена

Хто прымусіў устаць з каленяў,
хто цябе ад грахоў збярог?
Хто імя тваё, Магдалена,
прыгубіў, як прычасце?
— Бог!

Хто душу захаваў ад тлену?
Хто з табой, як з сястрою, лёг?
Хто паклаў у пустую жменю
не дзінар, а надзею?
— Бог!

Хто слязу залатую з веяў
у бурштын пераплавіць змог?
Хто раз'юшаных фарысеяў
супакоіў, як блох?
— Бог!

Хто крывёю свой шлях меціў?
Хто прыпаў да біблейскіх ног?
Хто табе прашаптаў, як вецер,
Алілуя, Марыя?
— Бог!

2010

Ван Гог

Лякарня страшней астрога.
Тут кожны медбрат — Пілат.
Парыж палюбіў Ван Гога
за тое, што ён — вар'ят...

Калі з гільяцціннай скрухай
глядзіць на цябе мальберт,
патрэбна адрэзаць вуха,
каб выйшаў аўтапартрэт...

Ды нат калі д'ябал з рога
лье ў горла штоноч абсент,
Вам Бога заміж Ван Гога
усё ж не прадаў Вінсент!..

25. 09. 2012

Адкуль?

Ахвярую Уладзіміру Забэлу

Кажуць, лёс піша чорным па беламу
нашы жыцці… Адкуль жа тады? —
Дон Кіхот, Дон Жуан, Дон Забэла —
рыцар, грэшнік, кумір маладых…

Творчасць — гэта бясконцая бітва,
шлях мазольны — да зораў з галер…
Пачынайма ж свой дзень з малітвы,
як калісьці сляпы Гамер…

І забудуцца звадкі й спрэчкі,
горыч знікне і сціхне боль,
і адчыніцца брама ў Вечнасць,
дзе чакае душу Любоў…

7. 11. 2012

Дазволь…

У раку не ўваходзяць двойчы,
а ў Кахання раку — тым больш…
Як забыць на паўнеба вочы,
на паўночы — салодкі боль.

Ад былога граху не збочыць...
Бачыць зрэдку у снах дазволь —
на паўнеба валошкі-вочы,
на паўночы — салодкі боль.

А анёлы з аблокаў сочаць,
як кахае Гаген Ніколь…
На паўнеба — валошкі-вочы.
На паўвека — салодкі боль.

22. 11. 2009

Слёзы шчасця

Шлях дадому — па вадзе…
Па вадзе — Хрыста дарога.
Хто кахае, той ідзе
ад граху да веры ў Бога.

Бо каханне — ёсць каўчэг,
дзе гады з адных Вялікдняў…
Як прычасце, зберажэм
слёзы шчасця — разам вып'ем…

7. 02. 2009

Ружа пад дажджом

Ружа чорная, ружа твая
Стане ружай пунсовай…
Л. Дранько-Майсюк

Не ведаю — якая йдзе гадзіна.
Не ведаю і ведаць не хачу.
Бо ведаю, што шчасце быць павінна —
як бліскавіца з летняга дажджу…

І ты той міг чароўны падарыла,
сябе не раздарыўшы анікому…
Глядзіць з нябёс разгневаны Ярыла —
шчаслівым быць зайздросна й бацьку-Грому!..

Першы пацалунак

Каханая, нам — па шаснаццаць год,
і першы пацалунак толькі сніцца…
На Бесядзі шалее крыгаход,
а ў небе ружавее Мілавіца.

Каханая, калі гэта было?
Лічыць баюся, каб не памыліцца.
Вады — тры моры — з Бесядзі сплыло,
і трыццаць раз квітнелі медуніцы.

Чмялі чуллівасці да раніцы гулі,
і росы-слёзы ранілі балюча…
Якімі мы шчаслівымі былі!
Калі кахаеш — шчасце немінучасць.

Калі кахаеш — крылы ў падарунак
за ночы адваёваныя ў сну…
Каханая, твой першы пацалунак
зацьміў кахання першага вясну!

16. 03. 2012

На дне

На дне твайго біблейскага пагляда,
у чорнай прорве зморaных вачэй,
карчуе Ной чарнобыльскае ляда,
начуе зачараваны Арфей…
На дне твайго біблейскага пагляда,
у чорнай прорве зморaных вачэй.

23. 11. 2009

Бачыць яе дазволь…

Л. Дранько-Майсюку

Вольня — мая трывога,
мой незагойны боль.
Ціха шапчу да Бога:
— Бачыць яе дазволь…

Мне не патрэбна многа,
гледзячы ў неба столь,
ціха шапчу да Бога:
— Бачыць яе дазволь…

Сэрца адужыць змога,
вып'ю жыцця Юдоль,
ды прашапчу да Бога:
— Бачыць яе дазволь…

21. 12. 2008

Ляцім да зор…

Ахвярую Паўлу Бераговічу

Душам дзвюм у аўто няцесна,
як у вочы Анёл глядзіць…
Прытуліўшы жыццё да крэсла,
па-апостальску Павел спіць.

Зэльва, Слонім, Стаўбцы мільгаюць,
як каметы ў аконным шкле.
Павел спіць і пакуль не знае,
што і ў снах Беларусь жыве…

Гэта ведаў адзін Купала,
калі падаў з нябёс, як сцяг…
Калі бел-чырван-белай стала —
не кашуля — душа ў грудзях.
А дарога — стралой з-пад колаў,
ажно свішча ў вушах прастор.
І сляза на шчацэ Анёла,
мо таму, што ляцім да зор?..

17. 11. 2012

Верш

З чаго пачынаецца верш?
З думкі-падмурка найперш.

А потым на гэтай аснове
сцены з'яўляюцца ў доме.

Каб сцены не зналі ліха,
куты аздабляе рыфма.

Каб вокны глядзелі без страху,
дом накрываюць дахам.

Прад вечнасцю, што без меж,
без даху — бяздашны верш…

Будуем свой дом, як можам…
І вынік заўжды відзён:

Вось — храм, дзе утульна Богу.
Вось — хрон, дзе жыве Дракон…

30. 11. 2012

Вавілон

У Вавілоне — каінавым месцы —
жыццё не ў смак — ён вырас на крыві…
І ў позірку патрэсканым на фрэсцы
няма ні кроплі боскае Любві.

Быць захацелі небажыхарамі —
рабы спакусы, вершнікі аблок….
І за гардыню Госпад пакараў іх,
даў ім урок ад вечнасці за крок…

Бо заміж Веры вежу збудавалі,
перамаглі, як хтось крычаў, вякі…
Ды раптам, як на трызне, заспявалі
кожны па-свойму ўсе галаснікі…

Давёўшы вавілонцаў да вар'яцтва,
абрынуліся «вечныя» муры,
а разам з імі — богапанібрацтва,
а разам з імі — «небажыхары»…

5. 12. 2012

Углядзіся

Каб сустрэцца з паглядам Бога,
углядзіся ў сябе самога…

7. 01. 2012

Тры анёлы

Ахвярую Ігнату Грынявіцкаму

Калі ў парыве экстрэмізму
я захачу забіць яго —
Харона нацыяналізму,

Іуду берага свайго,
даруйце мне мой грэх, нашчадкі,
не я адзін жадаў таго:
у ноч святую на Каляды

анёлы тры ўвайшлі ў мой дом.
Купалам — першы з іх назваўся,
з крылом-штандарам у крыві,
і ціхім голасам азваўся:

— Народа іменем, забі…
Другі анёл быў Багдановіч —
красы айчыннай Херувім,
пагдядам скрушным ён прамовіў:

— Народа іменем, забі…
І трэці ангел, мудры Колас,
шукальнік Новае зямлі,
сказаў — гучаў набатам голас:

— Народа іменем, забі!
Калі ў світальнае сутонне
мой стрэл абудзіць птушкаграй,
згадайце вершніка з Пагоні,
што бараніў забраны край.

1995

7 студзеня 2013 года Эдуард Акулін адзначае свой 50-гадовы юбілей. Шчыра жадаем яму і наступную палову стагоддзя ўзнёсла маліцца прыгожаму, спеўнаму і беларускаму!

НАВЭЛА

КАРТЫ НЕ ХЛУСЯЦЬ

Вінцэсь МУДРОЎ

По абедзе ўсчалася задуха і паветра стала такім густым, што яго, здаецца, можна было памацаць рукамі. Вуліца Прафінтэрнаўская ўражвала сваёй пустэльнасцю — нават куры, тутэйшыя заўсёднікі, некуды пахаваліся, — і толькі ў дальнім яе канцы, насупраць харчовай крамы, завіхаліся трое мужчынаў. Яны ставілі піўную летамку — даўжэзную, падобную да авіяцыйнага ангару, з малюнкам пеністага кухля на тарцы і надпісам «Богров» на франтоне.

Вуліца была спрэс забудаваная драўлянымі хацінамі, і ў адной з хат — трэцяй па ліку, калі лічыць ад крамы, — сядзелі дзве старыя кабеты. Адна з іх, Макеіха, мажная целам і з твару непрывабная; другая, Аўрора Леанідаўна — былая настаўніца, — на два гады маладзейшая, густа-сівая, сухарэбрая і як той Бураціна вастраносая.

Сухарэбрыца варажыла на картах. Паслініўшы палец, былая настаўніца спрытна пératасавала карты, працягнула калоду Макеісе.

— Здымі…

Макеіха тыцнула калоду закарузлым мезенцам…

— Колькі разоў казаць: ад сэрца трэба здымаць, ад сэрца, — з панікай у голасе азвалася Аўрора Леанідаўна і,ператасаваўшы калоду, зморана выдыхнула: — Божухна, задуха якая… навальніцай пахне.

— Па тэлевізары казалі: без ападкаў, — Макеіха зацята глядзела тэлевізійныя навіны і, як і ўсе астатнія пенсіянеркі Прафінтэрнаўскай вуліцы, верыла кожнаму прамоўленаму па целеку слову.

Карты пакладзіся роўным шыхтом, і варожка ўстурбавана шморгнула носам.

— Ізноў нейкія слёзы, нейкія непрыемныя размовы…

— А з кім жа я буду размаўляць? — Макеіха абмахнулася хусцінкай, выцерла пот з ілба.

— А вось з гэтай званковай дамай.

— Ці не з Хадорыхай? — старая абурана пачухала бульбаваты нос. — Але мы з ёю яшчэ пазаўчора аб усім пагаманілі. Я ж табе распавядала? Кот ейны ў мяне трох піскляташ задушыў. Пайшла да яе і кажу: калі яшчэ раз твая кацера паганая на мой двор забяжыць, прыб'ю паленам, так і знай… Цяпер во галосіць ад самага ранку.

Аўрора Леанідаўна адарвала нос ад карт:

— Што, з-за ката?

— Ды якога ката… Піўнушку каля хаты ставяць. Цяпер во баіцца, што ёй п'янтосіны плот пазасцываюць. А то яшчэ і ў агарод уваб'юцца.

— А колькі ж гэта ўжо тых піўнушак паставілі? — Аўрора Леанідаўна шоргнула пальцамі па калодзе, няўцямна замармытала: — На Савецкай адна… на Урыцкага, каля базару, другая…

— Раней хоць гарэлку з «чарнілам» пілі, а цяпер адно піва жлукцяць, — перабіла няўцямны пералік Макеіха. — Дый якое там піва… я ж памятаю, як мой дзед варыў: і ячмень прарошчваў, і хмель збіраў-сушыў, і ваду цягаў з крыніцы. А цяпер што? Бухнуць у чоп якой брыды, спірту дабавяць і гаўнянай палкай перамяшаюць. А то яшчэ і насцаць туды… каб лепш брадзіла.

Пачуўшы пра такую тэхналогію, Аўрора Леанідаўна прыціснула далонь да рота, а Макеіха тарганула галавой:

— Ну, што там яшчэ наварожыш?

Былая настаўніца хвіліну змагалася з ірвотнымі сутаргамі, вочы яе звільгатнелі, напоўніліся слязьмі, нарэшце засяродзіліся на крайняй карце.

— Табе… увесь час… перашкаджае вось гэты віновы ніжнік.

— Калі б толькі перашкаджаў… Ён мяне зусім са свету зжывае, каб хату на сябе перапісаць.

— Хто, зяць?

— А хто ж яшчэ… Нядаўна пайшоў у адпачынак. Думала, ён мне дах падрамантуе — цячэ каля коміну. А ён, падлюга, да свайго стрыечнага брата паехаў у адведкі. Брат ягоны ў акадэміі выкладае, ну ў той, дзе заатэхнікаў вучаць. Казаў, на тры дні паеду, а тут і тры дні няма, і чатыры, і пяць… І мабільнік не адказвае. Люда мая ўся знервавалася, паехала ў тую… усё забываю назву горада. Карацей, адчыніла дзверы, а падлюга ляжыць п'яны і язык набок. Брат выкладчык у акадэміі, экзамены прымае. Ну, гэтыя… старшыні калгасныя, ці як іх там цяпер называюць, прывезлі самагонкі аж дзве каністры. Падлюга і пачаў іх апаражняць… І на сям'ю забыўся, — старая плаксіва смаркнулася ў прыпол хвартуха. — Паваражы ж ты мне, Леанідаўна, — калі ён ужо да смерці дап'ецца.

— Я на смерць не варажу, а падругое, карты кажуць толькі пра таго, чыя рука іх здымае.

Макеіха чарговым разам абмахнула ўпрэлы твар.

— Не надта я веру тым картам. Нічога ж канкрэтнага ты мне не сказала. Можаш, напрыклад, сказаць: што са мною сёння надарыцца?

Аўрора Леанідаўна рашуча згарнула карты ў столку. Твар яе спахмурнеў, ніжняя губа падзіцячы адтапырылася, а нос стаў яшчэ больш вострым.

— А цябе цікавіць канкрэтыка? — пальцы з нярвовым спрытам перамяшалі калоду. — Тады здымі… левай рукой.

Угледзеўшы крыўду на твары варожкі, Макеіха кашлянула ў далонь, настроіла голас на ліслівы лад:

— І дзе ты, Леанідаўна, так лоўка варажыць навучылася?

Варожка неўпрыкмет уздыхнула.

— У цыганкі.

— У цыганкі? — Макеіха гэтак жа неўпрыкмет перахрысцілася.

— Даўно гэта было… Жылі непадалёку ад вакзала, а я, дзяўчынёха, любіла на паравозы глядзець, часцяком на вакзале круцілася. І вось аднойчы падышла да мяне цыганка і кажа: «Хочаш пеўніка пасмактаць?». Пеўнікі ў нас тады прадаваліся, на палачках… памятаеш? Зайшлі ў пачакальню, цыганка кіўнула на дзвюх кабет. «Сядзеш ззаду і паслухаеш — пра што яны гамоняць. І, галоўнае, даведайся — як іх завуць. Яны ж адна адну па імені называюць»…

— А навошта ёй было ўсё гэта? — задышліва перабіла Макеіха.

— А каб на варажбу спакусіць. Падкоціцца потым да тых маладзіц і сакоча: «Дайце, мілыя, на вашы рукі зірнуць ды па іх вашыя імёны назваць»…

За вокнамі зняпацку пацямнела і далёка дзесьці — глуха і важна — бухнуў гром.

— Я ж казала — навальніца будзе, — Аўрора Леанідаўна паднялася з крэсла, ды Макеіха схапіла яе за руку.

— Пакуль дабяжыш — змокнеш уся. Лепш на сённяшні дзень паваражы. Абяцала ж…

Гром бухнуў другім разам, цяпер ужо больш зычна і раскоціста. Аўрора Леанідаўна з відочнай неахвотай расклала карты, потым зірнула ў пацямнелае вакно, за якім з шалёным гудам праехала іншамарка, і раптам, паказаўшы вачыма на чырвовую дзясятку, рашуча паведаміла:

— Цябе павязуць на казённай машыне.

На твары варожкі адбілася ліловая водгульле бліскавіцы, і гэта надало моманту жудаснай урачыстасці. Макеіха паспрабавала пасміхнуцца, але ўсмешка атрымалася разгубленай і насцярожлівай.

— А куды ж гэта мяне павязуць? Ці не на машыне з елачкамі?

— Цыпун табе на язык, — прамармытала былая настаўніца, хацела яшчэ нешта сказаць, ды тут знадворку так гакнула, што са століі, акурат на чырвовую дзясятку, сыпанула пацяруха.

Вятрыска шпурнуў у ваконную шыбу жменю лятучага жвіру, следам паляцелі галінкі ссохлай вішні, што стаяла пад вокнамі, па даху штосьці настойліва залескатала — ці не адарвалася шыферына, — і Макеіха, падхапіўшыся на ногі, улякнута заенчыла:

— Авой-авой, а ў мяне ж парнік не зачынены! Парве ветрам!

Па-старэчы трымаючыся за паясніцу, хітаючыся, як качка, Макеіха кінулася ў прысенак.

— Плашч накінь, змокнеш! — крыкнула ўслед ёй Аўрора Леанідаўна і таксама падалася з хаты.

…Поліэтыленавы парнік і сапраўды хадзіў ходырам і ўжо гатовы быў сарвацца з месца. Макеіха толькі і паспела прычыніць парніковыя дзверцы, як наляцела залева. Буйныя кроплі секанулі па твары — старой нават падалося, што гэта былі не кроплі, а дробныя каменьчыкі, — і сярод пошуму ветру і лапацення кропель па напятым поліэтылене пачула немы вокліч: «Ляціць!». І цяжка было зразумець — хто гэта крыкнуў: ці то суседка Аўрора, што стаяла на ганку, ці то сам Пярун са свайго цёмнага і грымотнага прадоння.

Штосьці вялізна-шаргатлівае мільганула над галавой, і ў той жа момант усё знікла — і сагнутыя ў дугу бярэзіны на ўзмежку агарода, і раз'юшаныя бліскі маланкі ў небе, і попельна-шэрая завеса дажджу навокал. Стала задушна, цёмна, і толькі кроплішрацінь аглушальна ляскаталі дзесьці над самай галавою.

«Смертухна мая прыйшла», — з гэтай думкай старая прапаўзла пару метраў, самлела, тыцнулася носам у качан лапушыстай капусты.

— Дзе ты? — крыкнула тым часам Аўрора Леанідаўна, але вокліч ейны пакрыў аглушальны выбух грому.

Напачатку Аўрора падумала, што Макеіха прыхавалася ад дажджу пад піўным намётам, што гэтак дарэчы абрынуў з неба, а потым, крыкнуўшы яшчэ раз, з жахам падумала, што небараку прыбіла маланкай.

Дождж лупіў як мае быць, і на двары ўтварылася разлеглая лужына, якую раз'юшана бамбардавалі непамерна вялікія кроплі. Аўрора скочыла з ганку, паслізнулася, плюхнулася ў лужу. Памкнулася ўстаць, ды неба над галавой раздзерла траскучая маланка, і выбірацца з лужы давялося вокрачу.

Сцяна дажджу была такой шчыльнай, што за два метры не было нічога бачна, дый вочы засцілі струмені вады. Залева прыбіла піўную летамку да зямлі, яна пляската ляжала на лехах і толькі ў адным месцы прыкметна пукацілася.

— Ці жывая ты? — улякнута запыталася Аўрора, абмацаўшы Макеішын азадак. — І праз шалёнае лапаценне дажджу аб цырату Аўроры падалося, што пад намётам ціха застагналі. Кабета адкінула намёт, схапіла небараку пад пахі, паспрабавала сцягнуць з капусных лехаў.

— Суседаўна, чуеш?... толькі не памірай!

Макеіха, падобна, была жывая, бо пад пахамі ў яе было цёпла, і вусны злёгку варушыліся. Падцягнуўшы суседку да паркану, Аўрора зморана плюхнулася на ляху і ўголас пралепятала:

— Божахна, а куды ж я цябе цягну?

Перабіраючы рукамі штыкеціны, жанчына стала выбірацца з агароду, падабрала па дарозе згубленую басаножку і ўжо амаль непрытомная ўвалілася ў хату.

Пальцы зусім занямелі, і «хуткую дапамогу» Аўрора набрала толькі з чацвертага ці пятага разу. Потым яна зняла з сябе прамоклую сукенку і, пашнарыўшы вачыма па пакоі, падхапіла з крэсла ліняліы Макеішын халат.

Жанчына выйшла на ганак, і навакольны свет падаўся ёй дзіўным і незнаёмым. І гэта ад таго, што пад вокнамі ўжо не было старой вішні — яна, як і яе гаспадыня, ляжала ля паркану, наставіўшы ўгору гостра-зламаны, брунатнага колеру камель. Завеса дажджу рассунулася, наўкол павіднела, і Аўрора адчула раптам, што глядзіць на свет іншымі вачыма, і што навальніца змяніла не толькі двор, але й саму яе. Штосьці змянілася, перайначылася ў душы. У той момант яна нават забылася на Макеіху і проста стаяла пад паветкай, з дзіўнай асалодай назіраючы, як аціхае залева. Старая настаўніца ўсё жыццё пражыла на самоце і саромілася гэтага. І заўсёды прыспешвала крок пад слінявымі позіркамі суседак — старых пенсіянерак, што днямі поркаліся ў агародах, пад вечар глядзелі серыялы, а ўвечары збіраліся тут, ля Макеісішынай хаты, каб папляткарыць ды панаракаць на сваіх баламутных зяцёў ды нявестак. Яна й варажыць пачала — на картах і на кававай гушчы — каб убіцца да іх у давер, і нават пачала гаманіць на іхняй мове. І вось цяпер, дыхнуўшы азону, адчула, як сорам выпетрыўся з душы і замест яго ўгнездзілася высакамерная грэблівасць да гэтых цёмных і неадукаваных пляткарак, да гэтай вуліцы і да ўсяго гэтага няўклюднага свету.

Струмені вады, што ліліся з паветкі, зрабіліся зусім ценькімі, разбэрсаныя хмары яшчэ кінулі некалькі буйных кропляў, услед ім сыпанула цёплая імжа, прыемна кранўшыся шыі, але неўзабаве і яна сунялася. І апошняя грымота пакацілася за далягляд — усё адно як хтосьці вялізны і грозны пратупаў па небе. І да яе незласлівага вуркацення далучыўся перарывісты гуд машыны «хуткай дапамогі».

На двары з'явіліся дзве маладухі ў белых халатах. Яны ўважліва абміналі лужыны, пра штосьці гаманілі, але, убачыўшы мокрую і завэдзганую хворую, што ляжала на краі агарода, збянтэжыліся. Але толькі на імгненне, бо тут жа скочылі праз лехі і прыселі на кукішкі. Маладая лекарка прыўзняла хворай верхнія павекі, намацала пульс, штосьці — каротка і няўцямна — сказала медсястры. Тая адчыніла валізу, дастала шпрыц, і Аўрора Леанідаўна, якая надта ж баялася ўколаў, адышла да весніц. Паклаўшы рукі на брамку, зірнула ўздоўж вуліцы. З боку крамы шпаркай хадою ішлі трое мужчынаў. Яны круцілі галовамі, заклапочана азіраліся, і Аўрора Леанідаўна махнула ім рукой.

Праз вецце зламанай вішні было бачна, як маладухі паклалі хворую на піўны намёт — галава пры гэтым упёрлася ў літару «О», а ногі спачылі на літары «В», — лекарка цісканула гумовую грушу, моўчкі кіўнула сястры, і тая пабегла да машыны, скалануўшы паветра агідным пахам лекаў. Сівагаловы кіроўца выцягнуў з машыны насілкі, гэтаксама моўчкі кіўнуў рабацягам, што падышлі да хаты, і неўзабаве, сапучы і дробна перабіраючы нагамі, мужчыны вынеслі Макеіху з двара.

— Што ж вы сваю халеру не замацавалі? — Аўрора Леанідаўна паспрабавала надаць голасу суворыя ноткі.

— Н-не п-паспелі… в-віхор наляцеў…

«Хуткая» ад'ехала не адразу. Праз шыбу было бачна, як хворай ставяць кропельніцу — нечая рука трымала бутэлечку з рошчынай. Нарэшце, машына завялася, праехала колькі метраў, задняя дзверы прачыніліся, і медсястра, вытыркнуўшыся з праёмы, радасна крыкнула:

— Ажыла! Просіць, каб вы хату замкнулі ды нейкай Людзе патэлефанавалі.

Аўрора Леанідаўна доўга глядзела ўслед легкавушцы, якая паволі калывалася па вуліцы: Прафінтэрнаўскую ўвесь час перакопвалі, і асфальт скрозь прасеў, — і калі тая, даехаўшы да крамы, павярнула направа, уголас прымармытала:

— А вось жа паехала на казённай машыне…

І ўжо ідучы да хаты, дадала:

— Карты не хлусяць.

ВЕРШЫ

З НОВАЙ КНІГІ «ЗА ФІЛІЖАНКАЙ ДАЖДЖУ»

Тацяна ЛАПЦЁНАК

***

прайду праз ноч,
як праз вогнішча,
і сляды маіх ног —
журавамі на воблаках,
паплылі што за сонцам
у далі бяссонныя…

Сцізорык

Самотнае сонца сцярожка
расхінае вышыняў палын:
там тупае босымі ножкамі
не мною разуты сын.
а смутак дзьме з вокнаў,
намоклі
вечару пёркі сінія.
ціша ў кашульцы сынавай…
рэжа хрумсткія яблыкі зор
белы сцізорык…

У чаканні (Альба)

За шыбай майго бяссоння
адтайваюць пахі вербныя,
а вецер старыя вершы
пасыпаў драбнюткай соллю
і ніжа паўтоны басовыя
на голкі дрыготкіх ценяў.

Адліга — яшчэ летуценне,
заціхлае ў покаўках плодных:
світальная прахалода
гайдае на промнях чэраўкі…
як хочацца спаць яшчэ…

Галубіца

Я табе буду сніцца
ручной галубіцай —
гаспадыняй званіцы
і нябёс вартаўніцай…
будзеш карміць яе хлебам
у сне, што стане малебнам,
і адпускаць на світанні —
глядзець, пакуль не растане
за кругавідам ружовым;
чакаць яе перад імшой,
якую служыць адвечар
самотная вечнасць
на алтары-бліскавіцы.

Я табе буду сніцца…

Фантазія

Лістапад, бы навюткі злоты,
знайду пад пяткай дажджу
і куплю сабе кубак самоты
з пенкамі зорнага журу…
а табе падару клёналісцік —
грошык з выявай восені
(ты яго ў калекцыю возьмеш?),
пакладзі ў дажджавую валізку…

***

Мужчына — патольны вір,
углыблены ў нетрах жадання:
ты створаны з пылу, узвітага
з-пад ног Гасподніх —
падданы
вышыняў, палоннік пагостаў…
зляпі мяне з гліны, загуслай
у глеі зацішнага плёсу
і нібыта збан, агуч
дыханнем сваім, як лёсам…

пачуеш глухі адгалосак,
знявалены ў вабных цянётах, —
ты выбаў мяне з адзіноты
і надары абліччам…
у гойныя воды зямлі
мяне акуні, мужчына,
у вір хуткаплынны…

Шлюбная элегія

адпусці мой вэлюм, навальніца:
мне плялі той нерат сто сініц
з белага павою ймжы… ільсніцца
срэбра ў жураваовай галаве.
а мая, нібы бяздумны ветах,
у калюжы восеньскай плыве.

Мімаходзь

Ю.

Нырцуе ноч
у вачах упрочніцы:
гэта я,
неахвочая
да сустрэч не ў вочы,
да пакояў паўзмрочных —
збочваю
ў век барочны…
але,
пачуўшы плач доччын,
паварочваю…

Эцюд

Стары дождж гасіць вокны.
Дрэў нярвовыя воплескі
праважаюць знаёмую постаць…
Позна…

Адзінотай прыручаны позірк
дасылаю птушынаю поштай:
ты пачуеш яго праз пошум
апошнім…

Пастараль

Статак аблокаў рахманых
пасвіць ластаўка-мнішка:
ў травах золкавых тулiпаны
схіляюць голаўкі ніжай…

дрэмле нябёсны кілім —
чмялі ў абдымках канвалій
сняць: па сонечных хвалях
бяжыць басаногі лівень,
мілуюцца матылі
ў каляровых бліcках,
на павуцінні промняў
гушкае вусеняў мроіва…
аблокі ў паўсне раставалі
на небасхілавых валвах…

Двухрадковікі

***
Адхіні ад нас зямны жаль —
прачытай мяне, як скрыжаль…

***
Хадзем сёння спаць на воблака,
нам неба пасцеле на двох…

***
Ты — маё залатое сечыва:
я скрозь цябе прасвечваю…

Каханне

эмігрую ў твой свет,
каб расчытваць іжыцы клёнаў
з фаліянтаў, напісаных ветрам
мне адной…

не раўнуй да пачуццяў ягоных:
ад сустрэчы нашай да скону
ён манашскаму верны закону,
знаўца цноты,
залётнік мой!

***

мне цябе не стае —
растаеш
у мярэсціве сонных далечаў…

ўчалавечся,
каханы…

і прыходзь да дзвярэй,
адмыканых
мной на захадзе дня,
калі птушкі змаўкаюць
і крокі звіняць,
калі ў марах
засмяглай самоты,
забываешся, хто ты
сама…

Цяжарная

клейкія пальчыкі клёнаў
лашчаць шнары дарогі.

цела чакае палёгкі —
змога аблытвае ногі,
змога драждзжыць ва ўлонні,
змога куляецца ў скронях…
жывот — як надзьмуты балонік —
акруглены болем скрозьдонным
нясе мяне часу наўздогж…

***

мой дождж вярнуўся,
сеў на падваконне,
павесіў на сцяну
свой цень суконны
і папрасіў гарбаты.
я вокам вінаватым
глядзела, як з ягоных ног
сцякалі слёзы ста дарог,
што паміж нас ляжалі…

а кіпень вусны джаліў,
і гонар (нягоднік ці рыцар?)
мяне прымушаў скарыцца —
падставіць абедзьве шчакі,
расціснуўшы кулакі…

За філіжанкай дажджу

Ю.

(вецер нырцуе ў кішэнь…)
прымі маё запрашэнне
ўслед за ценямі — ў свет відзежаў,
дзе ў разбуранай вежы
валадарыць адны фіранкі:
панна ў сукні альтанкавай
з рукамі Марыны Мнішак
за філіжанкай і кніжкай
колькі пыльных стагоддзяў
чакае, пакуль увойдзем,
каб парай над кубкам расцаць…

цені туляцца па кутах:
на асфальце пеніцца дождж,
лісце лашчыцца мокрымі лбамі
да абцасаў, пылам навошчаных,
да слядоў, пакінутых намі…

***

Бязладдзе тлуму.
Суладнасць швоў.
Не цела — ствол,
сухі, бяз шуму
лістоўных ліўняў!
Куды імклівіш,
імгненне цішы?
І Нехта ніжа
ружанцам дні:
на ім малюся
аб цішыні…

Віланэла

Водзіць дождж ціхімі пальцамі
па літарах сумных алей:
чытае біблію памяці.

У нагрэты пясок асыпаюцца
словы старой малітвы…
Водзіць дождж ціхімі пальцамі

па тварах ліхтарняў запаленых,
а нехта ў гэту хвіліну
чытае біблію памяці

і глядзіць за вакно, купанае
дотыкамі мокрых галін…
Водзіць дождж ціхімі пальцамі —

піша кірыліцай парасткаў
вечную кнігу зямлі.
Чытае біблію памяці:

скрозь пустату праступаюць
невядомых людзей аблічча,
і па іх
водзіць дождж ціхімі пальцамі…

Рэхаверш

Рэха блукае ў мурох журбы,
бы
людзьмі забыты законнік…

коннік-
час — апошні з Пагоні:
гоні
свету ў нямым сутонні…
ні
душы — ён адзін прад Ім…
дым
хістае бездань зняверʼя:
«Вер — Я
буду з табой, Мой вернік…».

***

Хор дрэваў спявае псалмы.
«Гасанна
Таму, хто жыве!»
Самотная птушка-ветах
губляе пёры ў траве,
якімі запісваю вершы
Таму, хто ўва мне Жыве!

***

Лёгкі, як сненне, прах —
нябачнага вогнішча попел…
згараем
адно ў аднаго на вачах —
апошні ўздых
як споведзь.
Дрэвы — пра-людзі: пра нас
ведаюць больш, чым мы.
Неба нашчадкі нямыя
помняць, што грэе прах…

ФРАГМЕНТЫ

З НОВАГА РАМАНА «АЎТАМАТ З

Уладзімір НЯКЛЯЕЎ

«Брадвэй»

Першы тралейбус пах свежавымытым жалезам і ранішнім халадком.

У ранішнім халадку плаваў водар пралесак, бо пачыналася вясна.

Пралескі, трохі падвялыя, ляжалі на заднім, запырсканым вадой сядзенні. Кандуктарка глядзела на іх і ўсміхалася.

У тралейбусе радавалася радыё, што раніца. «У сталіцы савецкай Беларусі сем гадзін, — сказала яно святочным галасам, і кандуктарка зірнула на гадзіннік. — Добрай раніцы, таварышы! Перадаем навіны. Учора Першы сакратар ЦК КПСС, Старшыня Савета Міністраў СССР таварыш Мікіта Сяргеевіч Хрушчоў даслаў ліст вучням нью-ёркскай школы».

У дынаміку пстрыкнула — і дыктар змоўк.

— Добрай раніцы, таварышы! — падрабляючыся пад радыё, галасам дыктара павітаўся кіроўца тралейбуса. — У сталіцы савецкай Беларусі сем гадзін. Наш тралейбус адпраўляецца па маршруце «Вакзал — Абсерваторыя».

«Пстрык» — вярнуўся дыктар.

«Дарагія амерыканскія школьнікі! — напісана ў лісце. — Вы паведамляеце, што ў вашай школе вучыцца каля дзвюх тысяч чалавек, хлопчыкаў і дзяўчынак розных нацыянальнасцяў і веравызнанняў. Спадзяюся, што гэта не замінае вам разам дружна вучыцца, весела гуляць і спяваць звонкія песні. Хачу паведаміць вам, што ў нашай краіне радасна і шчасліва жывуць і разам працуюць людзі многіх нацыянальнасцяў. Іх аб'ядноўвае агульнае імкненне жыць у міры і сяброўстве з усімі народамі зямлі».

Пстрык...

— Мы за мір! — весела сказаў кіроўца. — Наступны прыпынак — «Плошча Леніна».

Хліпнуўшы, зачыніліся дзверы — і ў левым акне тралейбуса зрушыўся чыгуначны вакзал.

Бывай, татарка Нэла!

«Жадаю вам, як і ўсяму маладому пакаленню Амерыкі, дазнацца пра тое, што такое вайна, толькі з падручнікаў гісторыі, і ніколі яе не бачыць. Жадаю вам шчасця і многа, многа дабра! Мікіта Сяргеевіч Хрушчоў, 17 сакавіка 1960 года».

Во супадзенне!.. Учора, калі Мікіта Сяргеевіч Хрушчоў пісаў ліст амерыканскім школьнікам, я пазнаёміўся з амерыканцам!

— Набывайце квіткі ў кандуктаркі Віялеты Казіміраўны! — весяліўся кіроўца тралейбуса. — Сёння танна, сорак капеек, бо сямнаццатае сакавіка...

Кандуктарцы Віялеце Казіміраўне, падобнай на спявачку Ніну Дорду, якая штодня спявае па радыё песню «Ландышы», гадоў трыццаць. Амаль старая, а ўсміхаецца.

«Чаго ўсміхаешся?.. — кісла глядзіць на кандуктарку дама ў каракулевым футры і каракулевай шапцы. — Можа, у цябе голас, як у Ніны Дорды? Тады чаму ты не ў каракулі? Чаго ў тралейбусе сядзіш? Ідзі на сцэну і ўсміхайся!..»

«Нехта і ў тралейбусе ўсміхацца павінен, — усміхаецца даме ў каракулі кандуктарка. — А то вунь кіслыя ўсе, як гуркамі кіслымі паснедалі».

Я даў Віялеце Казіміраўне сорак капеек — яна мне квіток. Нумар 179872! Сумы трох першых лічбаў квітка і трох апошніх супадалі! Шчаслівы! 17 на 17! Во супадзенне!..

— Мінскае паравознае дэпо! — доўжыла радыё. — У дыспетчарскую заходзяць машыністы, абменьваюцца думкамі. Сярод іх — намеснік начальніка дэпо таварыш Папковіч.

— Мы хочам жыць у міры і дружбе з усімі народамі! — радасна закрычаў па радыё таварыш Папковіч. — Мы гатовы гандляваць з капіталістычнымі краінамі, спаборнічаць у вытворчасці прадуктаў на душу насельніцтва. Праводзячы міралюбівую палітыку, наша краіна ўжо шмат разоў скарачала свае ўзброеныя сілы.

Краіна скарачае свае ўзброеныя сілы, а мне сёння ўвечары на вайну.

— Чым ён у паравозным дэпо гандляваць збіраецца? Парай у свісток?.. — ці то сама ў сябе, ці то ў кандуктаркі, купляючы квіток, спыталася дама ў каракулі, а кіроўца, у якога вясновы настрой, раптам заклікаў на плошчы Леніна:

— Дагонім і перагонім Амерыку! Наступны прыпынак — «Вуліца Валадарскага»!

Дама ў каракулі, падварушваючы густа нафарбаванымі, малінавымі губамі, палічыла лічбы на квітку...

Не. Шчаслівы ў мяне.

— На тралейбусе, — незадаволена сказала дама, сядаючы. — Дагонім і перагонім.

Вуліца Валадарскага — прыпынак каля паштамта, адкуль пачынаецца праспект Сталіна. Нядаўна над уваходам у паштамт з'явіўся гадзіннік, які распеўна адбівае гадзіны з паўгадзінамі. Зараз ён маўчыць, бо 7:05.

«Ведаеш, што ў Мінску мне найболей ненавіснае? — спытае праз многа-многа гадоў Эдзік Гарачы, пра якога размова наперадзе. — Гадзіннік на паштамце».

Але пакуль ён, Эдзік Гарачы, не ведае, што ўзненавідзіць гадзіннік на паштамце. Яшчэ ён не актор рускага тэатра імя А. М. Горкага, які мільгнуў у вакне тралейбуса на вуліцы Валадарскага. Толькі-толькі скончыўшы тэатральны інстытут, грае Эдзік Гарачы ў Тэатры юнага гледача — і ў самым страшным сне не прысніцца яму, што пасадзяць яго ў «амерыканку», унутраную турму Камітэта дзяржаўнай бяспекі, будыніна якога расцягнулася на цэлы квартал у левым акне тралейбуса. І чуваць будзе Эдзіку ў турэмнай камеры бой гадзінніка на паштамце. Працягла — кожную гадзіну, і коратка — паўгадзіны... Днём і ўночы — кожную гадзіну з паўгадзінай... Коратка і працягла...

Гэта ўсё будзе пазней, тады, калі праспект Сталіна, колішняя вуліца Захар'еўская, былая Савецкая, стане праспектам Леніна — і Эдзік Гарачы апынецца ў створаным яшчэ пры Леніне лагеры ў Мардовіі. Пакуль жа ён — актор Тэатра юнага гледача, і знакаміты ў Мінску тым, што мае фотаздымак з аўтографамі Эдзі Рознэра і Луі Армстранга, якія стаяць на фотаздымку ў абдымку. «Эдзіку ад Эдзі і Луі», — напісана на звароце фотаздымка, і гэтага дастаткова, каб мець славу і не мець праблем пры знаёмстве з дзяўчатамі, якім Эдзік кажа, што ён саліст аркестра Эдзі Рознэра. Таго самага аркестра, у якім Ніна Дорда, на якую падобная кандуктарка Віялета Казіміраўна, спявае песню пра ландышы. І хоць аркестр Эдзі Рознэра быў Дзяржаўным джаз-аркестрам Беларускай ССР у той час, калі Эдзік Гарачы мог спяваць у ім толькі дзіцячыя песні, а цяпер аркестр у Маскве, гэта не замінае Эдзіку Гарачаму быць ягоным салістам. «Увечары, — кажа ён дзяўчатам, — сядаю на цягнік у Мінску — і раніцай спяваю ў Маскве».

«Утро красит нежным светом стены древнего Кремля, просыпается с рассветом вся советская земля! Кипучая! Могучая! Никем не победимая!..» — заспявала радыё, пажадаўшы поспехаў калектыву паравознага дэпо, намеснікам начальніка якога працуе таварыш Папковіч, і раптам мужык на сядзенні ўперадзе ўстаў, павярнуўся да кандуктаркі, да мяне, да дамы ў каракулі, да дзвюх бабулек у хусцінках і дзядка ў капелюшы, да падпалкоўніка ў пагонах, да ўсіх, хто ў тралейбусе, і абвясціў, стукнуўшы сябе ў грудзі: «Гэта я таварыш Папковіч! Там па радыё выступаю, а тут з вамі еду!..»

Яшчэ не ўзляцеў у космас першы савецкі касманаўт Гагарын, а тым больш ніхто не ведаў нічога пра другога касманаўта Цітова, касманаўта-3 Мікалаева і касманаўта-4 Паповіча, таму на намесніка начальніка паравознага дэпо таварыша Папковіча, які выступаў па радыё, вылупіліся ўсе, як на героя. І гонар нейкі — я па вачах кандуктаркі ўбачыў — узнік: вось ён, такі чалавек, які выступае па радыё, едзе з намі, з простымі людзьмі ў адным тралейбусе... І праз гэта трохі разгубіліся і дзве бабулі, і кандуктарка, і падпалкоўнік — усе, апрач дзядка, які раптам сказаў:

— Голас непадобны.

Намеснік начальніка дэпо глянуў на дзядка, на кандуктарку...

— Як непадобны?..

— А так, — насмешліва прыўзняў капялюш уедлівы дзядок. — Не твой.

— Дык зменены, — сказала кандуктарка, якой, канечне, хацелася, каб такі знакаміты чалавек, як таварыш Папковіч, ехаў у яе тралейбусе. — Што па радыё, а што так...

Голас у кандуктаркі аказаўся нечакана нізкі для жанчыны. Не як у Ніны Дорды. Гэткі голас, што нават падпалкоўнік азірнуўся.

— Непадобны! — упарціўся дзядок. — Вунь у кіроўцы нашага як па радыё, гэтак і так.

— Кіроўца не па радыё, — не здавалася кандуктарка. — Ён у мікрафон.

— Вуліца Камсамольская! — абвясціў кіроўца. — Наступны прыпынак — «Цэнтральная плошча».

На Цэнтральнай плошчы ў Палацы прафсаюзаў, дзе ўчора былі танцы, я і пазнаёміўся з амерыканцам.

«Широким проспектом шагаю, и радостно мне оттого, что в этой красе величавой есть доля, есть доля труда моего!..» — пачало новую песню радыё, а дзядок ускочыў:

— А няхай пашпарт пакажа! — І спытаўся чамусьці ў падпалкоўніка. — Пашпарт у яго ёсць?

Падпалкоўнік, паправаўшы фуражку, адвярнуўся да вакна.

— Ага... — крыўдліва сказаў, сядаючы, намеснік начальніка паравознага дэпо. — Буду я пашпарт цягаць, каб згубіць.

Дзядок пераможна, нібы гэта канчаткова нешта вырашала, тыцнуў у намесніка начальніка пальцам.

— Няма ў яго пашпарта!.. А калі б і быў, то што? Вось у мяне сусед — грузін Джугашвілі, дык ён хто: Сталін?

У тралейбусе, здалося, нават радыё прыціхла.

Чатыры гады таму ў Маскве сказалі, што Сталін быў не такі ўжо вялікі, як здавалася, і яго няма за што асабліва любіць. Але гэта недзе ў Маскве, а не тут, у Мінску. У Мінску не любіць Сталіна не спяшаліся, бо раптам у Маскве перадумаюць...

— Хто ваш сусед? — спытала, не дачуўшы, дама ў каракулі, але дзядок яшчэ раз тое самае казаць палічыў залішне — і пытанне, зляцеўшы з малінавых губ, павісла ў сонечным паветры.

«Сталін — наша сонца, Сталін — наша слава, Сталін — наша вечная вясна...» — успомніліся словы, якія Эдзік Гарачы мог спяваць у аркестры Эдзі Рознэра, як я спяваў іх у піянерскім хоры, а жанчына ў каракулі перапытала дзядка. — Ваш сусед Сталін? — І малінавыя вусны падціснула. — Ён жа культ!

Дзядок і на гэта раз нічога ёй не адказаў. Па ўсім відаць было, што не падабаюцца яму дамы ў каракулі.

— Які ку-у-льт?.. — незадаволена працягнуў, гледзячы ў акно, падпалкоўнік. — Прычапіліся... — І стукнуў кулаком па калене. — Я з ім у Берлін увайшоў!

У левыя вокны тралейбуса ўплывала Цэнтральная плошча, пасярод якой стаяў у бронзавым шынялі, прыклаўшы бронзавую руку да бронзавых грудзей, Сталін. Дзесяціметровы, велічны на высокім, абкладзеным мармуровымі плітамі пастаменце, ён, здавалася, падпіраў неба над Мінскам, быў пастаўлены тут на векі вечныя, і ніхто ў нашым тралейбусе — ні кіроўца, ні кандуктарка, ні дзве бабулі, ні намеснік начальніка паравознага дэпо таварыш Папковіч, ні дзядок у капелюшы і ні дама ў каракулі, ні тым болей падпалкоўнік — уявіць не маглі, што помніка Сталіну некалі не стане...

Не стала. Знеслі за адну ноч восенню 1961-га — напярэдадні 44-ай гадавіны Вялікай Кастрычніцкай рэвалюцыі, якую Сталін зварыў разам з Леніным, бо Ленін без Сталіна зварыць яе не мог.

Цэнтральную плошчу агарадзілі высокім плотам, за якім нічога відаць не было, толькі чуліся гул ды скрыгат, і мы з татаркай Нэлай, а з намі Віл, Біг і Піля, залезлі на дах найбліжэйшага да плошчы дома і адтуль глядзелі, як, накінуўшы трос на шыю, звальвалі бронзавага правадыра ўсіх часоў і народаў.

Правадыр упіраўся, не хацеў падаць. Каб зваліць яго, аднаго бронетраспарцёра, з-пад гусеніц якога іскрамі ляцела брукаванка плошчы, не хапіла. На бляшаным даху бегаў за нашымі спінамі нізкарослы, п'яненькі мужычок і крычаў: «Юзік, трымайся!..» Але Юзік не ўтрымаўся. «Ніхто не ўтрымаецца, калі на яго ўсе астатнія разам накінуцца», — сказала татарка Нэла. На плошчу падагналі яшчэ адзін бронетранспарцёр — і цугам яны правадыра паваліліі.

«Зваліў Мікітка Юзіка...» — сказаў мужычок, сеў пад комін і заплакаў...

— Я да вас не прычапіўся, — перагнуўся цераз сядзенне да падпалкоўніка дзядок. — Я кажу вам, што ён можа быць Папковічам, але не тым таварышам Папковічам, які выступаў па радыё.

— А якім тады?.. — не зразумела кандуктарка. — Якім, калі не тым?

— Цэнтральная плошча! — абвясціў кіроўца. — Наступны прыпынак — «Вуліца Янкі Купалы».

ГАЗІРОЎКАЙ З СІРОПАМ І БЕЗ»

Кандуктарка, адарваўшы квіток дзяўчыне ў сінім каптурыку, глядзела на дзядка, чакаючы… Але паколькі намеснік начальніка паравознага дэпо, не збіраючыся болей нікому даводзіць, што ён ёсць ён, крыўдліва маўчаў, дзядок буркнуў, сеўшы:

— Скуль я ведаю, якім…

Дзяўчына села побач са мной. У тралейбусе было поўна вольных месцаў, а яна села побач.

Прыгожая. Але не такая, як Ася. Такіх, як Ася, болей няма. Куды да Асі гэтай — у каптурыку.

Мусібыць, праз Асю амерыканец і падышоў да нас. Мы танцавалі рок-н-рол, ён стаў танцаваць з намі. Файна танцаваў. Лепш за Гарыка Клябанава. А лепш за Гарыка рок-н-рол ніхто не танцуе.

— У цябе шчаслівы? — спытала дзяўчына, падлічыўшы лічбы на квітку. І засмяялася. — У мяне — не.

Кандуктарка амаль старая, а ўсміхаецца. У гэтай квіток не шчаслівы, а яна смяецца. «Жанчына — рэч таемная, як рака падземная», — пад гітару спявае Гарык, які лепш за ўсіх танцуе рок-н-рол.

У сіняга каптурыка і не магло быць шчаслівага нумара. Наступны шчаслівы — 179881. Але для таго, каб ён выпаў, кандуктарцы трэба прадаць дзевяць квіткоў. А каму прадаваць?..

— Не ведаю, ці шчаслівы, — зманіў я каптурыку. — Можам памяняцца.

Каптурык зноў засмяяўся.

— Ведаеш. Пра сваё шчасце ўсе ведаюць. І шчасцем не мяняюцца.

«Давай памяняемся, — сказаў учора Косця Воран амерыканцу. — Я танцую з Асяй, ты — з Марынай».

І амерыканец памяняўся.

Калі б ён не памяняўся, дык, магчыма, была б інакшай уся сусветная гісторыя. Невядома толькі: са шчаслівым квітком, ці не?

Ніхто нічога не ведае пра сваё шчасце, каптурык.

У маёй кішэні быў было дзесяць рублёў і дзесяць капеек. Паснедаць: яечня — 1 рубель 10 капеек, каша — 70, кісель — 30, батон — бясплатна. Гэта 2 рублі 10. Абед: салат — 50, паўбаршча — 80, катлета — 1 рубель 20, гарнір — 40, гарбата і хлеб за так. 2 рублі 90 капеек. Разам — 5 рублёў. Дзевяць квіткоў — 3 рублі 60 капеек. Усяго — 8 рублёў 60. У мяне застаецца паўтара рубля. Вечарам вайна, так што не да вячэры. А заўтра стыпендыя. Я падаў чырвонец кандуктарцы: — Мне дзевяць квіткоў.

Віялета Казіміраўна ўважліва ўглядзелася спачатку ў мяне, пасля ў маю суседку…

— Восем, — сказала кандуктарка, адлічыўшы квіткі і рэшту. — Адзін яна сама купіла.

— Вуліца Янкі Купалы! — абвясціў кіроўца. — Каму ў цырк, таму на выхад!

— Не, гэта цырк! — раптам зноў падхапіўся незадаволены дзядок. — Чалавек прысвойвае чужыя заслугі, а ўсе маўчаць! Ён дыктар радыё! А то я не ведаю дыктараў! Так ён і вашы заслугі прысвоіць, і мае! І што мне: аддаць?

Бабулі, абедзве ў ліловых хусцінках і чорных плюшавых, падняліся і перасели ад дзядка далей — бліжэй да падпалкоўніка.

— Ён не казаў, што дыктар! — кінула займацца нашым з каптурыкам шчасцем Віялета Казіміраўна. — Ён сказаў, што выступаў, а вы ўсё перакручваеце!.. Ён жа перакручвае, таварыш палкоўнік!

Усе шукалі патрымкі ў чалавека, які ўвасабляў сілу. Слабыя ў моцнага.

У мяне старэйшы сябар Палкоўнік. Не сапраўдны палкоўнік, проста мянушка ў яго такая, але ён мацнейшы за сапраўднага. Ва ўсякім разе, за гэтага падпалкоўніка, які глядзіць на кандуктарку і не ведае, што сказаць.

— Падпалкоўнік я, — знайшоў, нарэшце, што сказаць, падпалкоўнік. — І адчуўшы, мусібыць, адказнасць за жанчын і дзяцей, абаронца краіны, якая скарачала свае ўзброеныя сілы, даволі строга спытаў дзядка: — А ў вас якія заслугі, каб іх прысвойваць?

Дзядок нібы толькі таго й чакаў.

— Вось! — выхапіў ён чырвоную кніжачку з кішэні! — Герой-падпольшчык!

Кандуктарка падхапілася:

— Там не напісана, што герой! Ездзіць можна бясплатна, я глядзела, але што герой — не напісана!

— Плошча Перамогі! — абвясціў кіроўца. — Ускладанне кветак героям!

Дама ў каракулі, якая не збіралася нікому ўскладаць кветкі, павярнулася да кандуктаркі: «Якая плошча?..» — і тая ўздыхнула, сядаючы: «Ды Круглая, Круглая... Усе ведаюць, а кожны пытае».

Усе ведаюць, а кожны пытае, бо Круглая плошча, на якой паставілі абеліск і запалілі Вечны агонь, плошчай Перамогі стала нядаўна. Да новай назвы не прызвычаілася не толькі дама ў каракулі — для мяне дасюль плошча гэтая Круглая.

— Глядзі, — сказала адна бабуля другой у момант той цішыні, перад якой расчыняюцца дзверы. — Агонь на плошчы…

— І праўда… — з цікаўнасцю прыпала да акна другая. — Пэўна, дзеці распалілі…

«Жы-шу-шых!..» — расчыніліся дзверы — і ў іх лёгка, як парушынка, выляцеў мой сіні каптурык.

Нават не развіталася.

Нават кандуктарка здзівілася.

Нават бабулі ёй услед зірнулі.

Больш ніхто з тралейбуса не выйшаў, ніхто не ўвайшоў — і дзверы зачыніліся: «Шыхжы-шу!..»

Ад Круглай плошчы дарогі разыходзяцца на чатыры бакі.

— Шчасце не купіш, — паглядзеўшы ў зачыненыя дзверы, сказала кандуктарка. — Пралескі мог падараваць. Вянуць без толку.

Мог падараваць… Без толку вянуць… Калі б гэта была Ася, я б выскачыў з тралейбуса, схапіўшы пралескі. Не ў дзверы, дык у вакно. Але гэта была не Ася — сіні каптурык. Нават не татарка Нэла.

Учора татарка Нэла таксама танцавала ў Палацы прафсаюзаў. Потым мы ўпяцёх: я, Нэла, Віл, Піля і Гарык праводзілі Марыну з амерыканцам. Воран сказаў: «Я з Асяй, а вы Марыну праводзьце. Ці мала што: усё ж амерыканец».

Марыну чакаў каля дома чубаты Толік. Амерыканец адразу наскочыў на яго. Завадны: упершыню ўбачыў — і біцца. Такога б на вайну… І яны пабіліся б, калі б не мы. Вось тут, каля Вечнага агню.

Вайна магла пачацца яшчэ ўчора. Але яе перанеслі на сёння. Грушаўка будзе біцца з Сельгаспасёлкам.

— Наступны прыпынак — «Даўгабродская»!

Я вучыўся ў электратэхнікуме сувязі і жыў у інтэрнаце на Падлеснай, таму гэтая вайна была не маёй. Але разам са мной вучыліся Кон, Грыц і Балік. Кон і Грыц біліся за Грушаўку, Балік — за Сельгаспасёлак. Ён разважыў, што будзе справядліва, калі мы, свае са сваімі, будзем біцца два на два.

Я не хацеў біцца ні два на два, ні пасёлак на пасёлак. Я хацеў танцаваць рок-н-рол, слухаць Дзюка Элінгтана, Джона Рыда і Элвіса Прэслі, чытаць Агату Крысці, якую пераклалі з англійскай Біг з Вілам, і кахаць Асю. Ды мала чаго я хацеў… Кон, Грыц і Балік сказалі: «Мы ўсе — адно. А ты — стыляга. Калі ты не з намі — ты супраць усіх».

Я быў стылягам, але я не хацеў быць супраць усіх. Бо як супраць усіх — аднаму?

Татарка Нэла кажа: «Трэба быць усім з усімі, як татары з манголамі. Тады будзе Залатая арда».

Тралейбус дугой каціўся па Круглай плошчы — і бабулі ўсё дзівіліся на агонь, які расклалі дзеці…

Татарка Нэла вучыцца на медсястру ў вучэльні на Падлеснай. Вучэльня — побач з Першай клінікай, у якой Нэла падрабляе. Яна пачала ўжо карыстацца парфумай — і ёй патрэбныя грошы. А бацькі на парфуму грошай не даюць.

— Ды якія дзеці! — сярдзіта не вытрываў, гледзячы на бабуляў, дзядок, але тлумачыць бабулям нічога не стаў. Буркнуў толькі, чакаючы падтрымкі ад дамы ў каракулі. — Дзярэўня!..

Дама ў каракулі яго не падтрымала, яна ўвогуле нікога не падтрымлівала. Паднялася і пайшла да выхаду. Круглатварая, яна была трохі падобная да маці татаркі Нэлы.

Я раскахаў Нэлу, калі закахаўся ў Асю.

Мне дзіўна было, што я раскахаў Нэлу. Я думаў, што каханне — на ўсё жыццё. Адно на адно.

Віл сказаў мне, што так не бывае. Ён старэйшы за мяне, але не настолькі, каб гэта ведаць. І я не паверыў бы яму, калі б не раскахаў татарку Нэлу.

Нэла таксама здзівілася, што я раскахаў яе, і сказала, што таксама мяне раскахала. Таму гатовая на ўсё, бо без кахання ўсё прасцей.

Жыла яна недалёка ад вакзала — на вуліцы Савецкай. Бацькі яе, чыгуначнікі, працавалі ў начной — і яна прывяла мяне да сябе. Пасля таго, як мы праводзілі амерыканца. Але ў нас нічога не выйшла, бо я не ведаў, як гэта рабіць. А сярод ночы раптам з'явіўся бацька — і Нэла запіхнула мяне пад стол, дзе я галяком прасядзеў да раніцы. Скачарнеў увесь, пасінеў, здранцвеў…

І цяпер адразу ваяваць?

Кон, Грыц і Балік адчулі, што я не з імі, што мы — не адно. Таму і ўцягнулі мяне ў не маю вайну. Бо тыя, хто разам быў на вайне — франтавыя сябры. Яны да смерці разам.

Кандуктарка забрала ў мяне стужку квіткоў і вярнула 3 рублі 20 капеек.

— Сышло тваё шчасце, — сказала яна і засмяялася. — Зэканоміў, усё да лепшага.

Смех у яе не супадаў з голасам, які вышэй.

Я загадаў: калі дама ў каракулі выйдзе і рушыць уперад па праспекце — ажанюся з Асяй, калі назад — з татаркай Нэлай. Я раскахаў яе, але не так, каб не закахацца зноў…

Дама выйшла і павярнула на Даўгабродскую.

Ні ажаніцца мне ні з кім...

Што ж, усё да лепшага. У абед можна з'есці дзве катлеты. І павячэраць. Вечарам вайна, дык трэба набрацца сілы.

Хоць і не пабіўся чубаты Толік з амерыканцам, а ўсё адно вайна. Не тая, дык іншая. Без вайны ў гэтым свеце, відаць, не абысціся.

Мой бацька і ягоны франтавы сябар на кожны дзень Перамогі напіваюцца і страляюць адзін у аднаго з пісталетаў. Адзін бяжыць праз лес — другі страляе. Пасля наадварот… Кожны раз прыязджае маёр з ваенкамата, забірае ў іх пісталеты, а пасля вяртае. Ён таксама франтавік, яны разам да смерці.

Кожны раз маці просіць маёра, каб забраў пісталеты назусім. Кожны раз маёр тлумачыць, што назусім забраць нельга. Яны імянныя. Ад маршала Жукава. Такая ўзнагарода большая за ордэн. І бацька кажа, працірачы імянны надпіс на пісталеце: «Вось, сынок, што такое імя. Зняслáвіш — заб'ю!..»

Значыць, трэба ісці на вайну.

— А вы на вайне былі? — спытаў дзядок падпалкоўніка, мусібыць, для таго, каб зачапіць яго, бо той сказаў, што ў Берлін са Сталіным уваходзіў, і дзядку зайздросна стала, але падпалкоўнік не зачапіўся, коратка кіўнуў: «Быў. Усе былі».

— Э, не ўсе!.. — падхапіўся дзядок, якога перапыніў кіроўца: «Наступны прыпынак — «Плошча Якуба Коласа», — і дзядок, не зачапіўшыся за падпалкоўніка, зачапіўся за Коласа. — Колас не быў! І Купала не быў! П'яны з лесвіцы зваліўся! І ў аднаго — вуліца, у другога — плошча! Справядліва?

Ніхто не адказаў яму, нават падпалкоўнік, да якога дзядок чапляўся — і тут ужо я не стрываў:

— Яны паэты!

Дзядок толькі і чакаў, хто не стрывае.

— Паэты?А я падпольшчык! Чым я горшы?

— Нічым, — каб супакоіць дзядка, сказала кандуктарка. — І ёсць вуліца Падпольшчыкаў.

Такой вуліцы я не ведаў. Але ў Мінску сотні вуліц. Можа, недзе ёсць і такая, на якой жывуць падпольшчыкі. Цэлая вуліца падпольшчыкаў…

Грушаўка, на якой жывуць Кон з Грыцам, і Сельгаспасёлак, дзе жыве Балік, варагуюць адно з адным даўно. І час ад часу б'юцца. Да дзявятай крыві. Як толькі дзявятаму байцу нюрбалку расквасяць, вайна канчаецца — дзясятага не б'юць. У каго меней пабітых, за тымі й перамога.

Гэтым разам Балік прапанаваў біцца ў парку Чалюскінцаў.

— У вас тады перавага, — сказаў Кон. — Парк Чалюскінцаў — ваша тэрыторыя.

— А дзе ў вас біцца? — спытаў Балік. — У парку Горкага, каб міліцыя забрала?

Нібыта ў парку Чалюскінцаў міліцыя не забярэ.

— Плошча Якуба Коласа! — абвясціў кіроўца, і дзядок, разлławана махнуўшы рукой, выскачыў з тралейбуса. — Наступны прыпынак — «Шостая лінія».

— Герой бабы старой, — услед дзядку пракінула кандуктарка. — Яшчэ жывы, скача, а ўжо вуліцу хоча. Памры спачатку.

— Беражы Бог, — сказала тая бабуля, якая першай з агню здзівілася, і перахрысцілася.

— Які Бог? — раздражнёна спытаў падпалкоўнік. — І каго беражы?.. Гэтага старога латрыгу?

Бабуля перахрысцілася яшчэ раз:

— Усіх няхай Бог беражэ.

Кандуктарка таксама хацела перахрысціцца, але зірнула на падпалкоўніка і не перахрысцілася. Толькі губы, як дама ў каракулі, падціснула.

Прыпынак праехалі моўчкі.

На наступным я сышоў — і больш ніколі ў жыцці не спаткаліся мне ні тыя дзве бабулі, ні дзядок, ні падпалкоўнік, ні намеснік начальніка Мінскага паравознага дэпо, ні кандуктарка Віялета Казіміраўна, ні сіні каптурык… Над усім — толькі вясновы пах пралесак.

Вось што дзіўна: убачыць людзей, разам з якімі пражываеш свой век на зямлі, толькі на імгненне аднойчы ўраніцы…

А ўвечары была вайна.

Мы ўжо грушаўскіх дабівалі, засталося толькі адну, дзявятую кроў пусціць, калі на мяне наляцелі незнаёмыя мужыкі. Не з нашых. П'яныя, у наколках — з тых, каго нядаўна выпусцілі з турмы па амністыі. Блатныя. Адзін ударыў алавянкай — і ўвечары я апынуўся там, дзе сышоў з тралейбуса ўраніцы: у Першай клініцы на Падлеснай.

Першай, каго ўбачыў, вярнуўшыся з таго свету, была Ася. Я пазнаў яе і заплакаў: ніколі мне з ёй не ажаніцца. Дама ў каракулі сышла з тралейбуса і павярнула на Даўгабродскую…

З працягам рамана можна азнаёміцца ў № 61 часопіса «Дзеяслоў»

Васіль МАКАРЭВІЧ

Дыпціх

Ул. Н.

1
Спазнаў ён і веру біблейскую
І ласку казённых шчадрот…
Калісьці і Дастаеўскага
На смертны вялі эшафот.

А потым за скібачкай скібачку,
У доме тым мёртвым, дзе смаг,
Ён дзён катаржанскае выпечкі
Адведаў удосталь і ўсмак.

2
Маланкі паляць магній,
Каб высвеціць наўскос,
Як на крыжы ён смагне
Каторы век, Хрыстос.

А хто рвануўся з месца,
Каб з хвіляю жуды
Да губ яго паднесці
Хоць кропельку вады?!

Размова з Янкам Купалам

1
Гарачае лета.
Задуха з задух.
Салоўка каленца ў скверыку выкіне.
Пад засенню рупных бяроз-папрадух
Давайце прысядзем,
Іван Дамінікавіч!

Наткалі паэм
Столькі Вы для вякоў,
Што можам душою па іх мы аперціся.
Ды гэтулькі рыфмаў на пальцы радкоў
Адзелі з усмешкай, як з жэмчугам
Персценяў.

І ў сённяшніх творцаў
Строф — быццам карчоў,
Ды ледзьве не ўсе яны з астмай
калішняю.
А рыфма! Для модных прайдох-лаўкачоў,
Магчыма, яна нават болей,
Чым лішняя.

Узняўшы са дна
Даўніх дзён каламуць,
Як музу яны дзесьці ўпотай не тузалі,
Гатовы пры ўсіх дагала распрануць,
Пакінуць у ліфчыку толькі
З рэйтузамі.

І сорам душу
Ім ні троху не грыз,
Калі далікатную, з песняй тутэйшаю,
Яе вырабляць прымушалі стрыптыз,
Хацелі зрабіць паслухмянаю
Гейшаю.

2
Хоць сотню рулад
Ён заклаў у ламбард,
Хто знае, пра што пад ігрушай
старэнькаю,
Ад рання да рання з бандурай наш бард
На рванай струне і спявае
І трэнькае.

Няўжо не абуран,
Што з лукам, з прашчой,
Не надта каб слова шануючы роднае,
То гвалтам іpвуцца, то лезуць пішчом
Не толькі на сцэну,
Але і ў народныя.

Мо трэба ў званы
Над зямлёй аржаной
Ударыць, каб лозы пасліся покатам?!
Хоць мова-суседка й не чуж-чужыной,

А ўсё-ткі чаму раскашуе
На покуце?

А родная наша,
Што ў душах жыла
І нам дасталася ў адвечную спадчыну,
Няйнакш з-за капрызу пранyр і жулля,
Як быццам і дома, а ходзіць
У падчарках.

Крывы лес здаля
На паўсвета відаць,
Што пошасць усцяж абышла і абнікала.
…Як бедам з прарэхамі рады нам даць,
Хто б мог падказаць нам,
Іван Дамінікавіч?!

Пляц

1
Не для адных парадаў
Цэменту кельма — плясь! —
І каля Дома Ўрада,
Бач, разаслаўся, пляц!

Ён мыты-перамыты
Упоперак і ўдоўж.
Сюды ідуць на мітынг
Ці толькі град і дождж?..

2
На рагу іскры палка
Выкрасае трамвай.
Еш салому, а палкай
Хвост па-воўчы трымай!

Счыніш шчыльненька вочы, —
Ажно ціш завзініць! —
Каб на плошчы па-воўчы
На ўвесь свет не завыць.

Ода

1
Ну хто не знае,
Што такое — спрынт?
А можа, нават і на выйгрыш собіла!
Ды хіба я пра спрынт?
Я больш — пра спрыт
Міліцыянтаў гвардыі
Асобае.

Мо думаеце —
Лапці вам пляту.
Ды не! Я усур'ёз і — пра спецназаўцаў!
Яны паложаць на слупкі пліту
І з выклікам глядзяць,
Бы з ёю дражняцца.

Ляжыць пліта,
Нібы ад танка трак,
Ці дзіўны шчыт, усыпаны заклёпкамі.
Спецназавец ілбом з размаху — трах —
І толькі друзкі пырснуць
Аскялёпкамі.

Ды што — пліта!
З усмешкай на губах
Іх тузін пакладуць і зблочаць блокамі.
Кувалдай лба спецназавец — ба-бах! —
І зноўку пыл віецца
Над абломкамі.

Чаго дзівіцца!
Бо чаму бываць,
Таго не абмінуць і ў дні бунтоўныя.
Умелі мы ілбамі прабіваць
Не толькі пліты, і — муры
Бетонныя.

Нас клікала
Наперад барацьба,
А не раскоша з беллю паралонавай.
Мы важкай глыбай ленінскага лба
Рабілі і ў гісторыі
Праломіны.

Куранты білі
Над зямлёй: дзінь-бом!
Мільгаў світанак крыллем сівагракавым.
А мы у кожны дзень уласным лбом
Бесперастанку гакалі
І гракалі.

З галоў нярэдка
Змёўшы картузы,
Паклоны білі тым, што намі правілі,
Не толькі набіваючы гузы,
А ўшчэнт разбіўшы мазгаўню,
Як правіла.

2
Не толькі лбы,
І мужнасць я цаню.
Ды калі біць, як нас вучылі, планава, —
Даўным-даўно кітайскую сцяну
Разбілі б мы з паднебнымі
Манбланамі.

Ды ўсё ж, былі
Мы болей, чым рабы
Па-сатанінску марксавай утопіі.
Таму і, разбіваючы ілбы,
Вярталіся мы ў нетры
Дапатопныя.

Як блазны,
Не вылазілі з-пад куль,
На чацвярэньках поўзалі пад мінамі,
Б'ючы ілбамі ў догмы, аж пакуль
Не ўбіліся мы ў яміну
Памыйную.

Газет падшыўка —
Дзён былых альбом,
З радкамі і рабымі фатакарткамі.
Ці ж я святы? Хіба не біўся лбом,
Хаця, бывала, найчасцей
Украдкаю.

Дзень за акном,
Нібыта мёд, загус.
Дармо, што у жыцці вакол бязладзіца,
Я мацаю свой лоб, — магчыма, гуз
На ім дасюль па-здрадніцку
Скулаціцца?

Кажу сабе:
Ва ўсім упарты будзь,
І гэткі лоўкі, як і лоўчы з лоўчымі!..
А покуль што ілба кувалдай б'юць
Спецназаўцы, на друзкі пліты
Ломячы.

Аднасна вайны

1
Без канца тараторылі —
Хіба можна забыць? —
На чужой тэрыторыі
Будзем ворага біць!

Засцярогі гаспoдняе
Не пачулі праз сквіл.

Сорак першы у споднiках
Бег да самай Масквы…

2
Пакручастаю лінаю,
Зрыўшы дол травяны,
Легла Сталіна лінія —
Здзек з апошняй вайны.

Гляне пільна гісторыя
З грэбня мудрых вякоў:
Гэта што — бутафорыя
Для нямых слепакоў?

Дыпціх-ІІ

1
Дарма, што крыўлякі са сцэны
Лухты наплялі карабы,
І ў крамах драпежныя цэны
Ўстаюць, як звяры, на дыбы, —

Трыбуны галёкаюць: — Шайбу! —
Дзяруць сабе глотку і рот,
Каб круглая штучка, як жаба,
Патрапіла ў пашчу варот.

2
Транспаранты не пыляцца, —
Енчаць так, што лісце — з крон!
Па лядоваму палацу —
Ў кожны горад і раён!

Не залепіш рот ім скотчам.
Пра уздым крычаць і ўзлёт.
Немаўля з калыскі ўскочыць
Дый за клюшку і — на лёд!

***

На цэлы свет
Мы славімся давільняю.
Што столькі нацадзіла нам пітва!
Але прайдзіся Кіевам ці Вільняю, —
Не п'е ні Украіна,
Ні Літва.

Калі ў душы
Жыве з уладай злагада,
Ці трэба енчыць роспачна і выць?!
Хіба адны лясныя толькі ягады
Давільняй можна цiснуць
І давіць!

Хай гэта будуць
Проста грушы з вішнямі
Гатункаў розных, спеласці любой, —
Няўжо не цiснем так, як цiснуць іншыя,
А давім іх, як быццам
Са злабой?!

Каго ў трамваі
Ці ў метро не крыўдзілі
Дый не згіналі у бараналў рог?!
Апрыклі даўкі, без канца абрыдзелі, —
Хоць не ступай і кроку
За парог!

Чаго хаваць?
Калі не будзе літасці, —
Давільня вечна ў люда на віду! —
То ёю можна нават лёгка выціснуць
І з жарсцвяка счарствелага
Ваду.

І страх і жах,
Калі няма аддушыны
І горла душыць смагі ўжо рука.
У кожнай даўцы нешта ёсць бяздушнае,
Як над слабымі здзек
Здаравяка.

Век рэвалюцый
Адышоў ды выліняў.
Каму ён трэба? Для мышэй рудых!
А ці не час расстацца і з давільняю,
Каб хоць на момант перавесці
Дых?

***

У цемрадзь ноч нырне, нібы пад воды.
І ўспыхне зарапад, як феерверк.
Ды высвеціць сярод двара падводу,
З аглоблямі ўскінутымі ўверх.

Між іх павісне месяц адшчапенцам.
І ўміг табе, магчыма, неўпапад
З нагамі прыгажуня прычаўпецца,
І — дрыжыкі прахопяць аж да пят.

ВЕРШЫ

ПАД КРЫЖАМ ЧАТЫРОХ ВЯТРОЎ

Алена НІЯКОЎСКАЯ

* * *

*Слязою скаціўся дождж
На захад, у хмары спавіты.
Стаю на зямлі басанож —
Там, дзе буяла жыта.*

*На полі стаю адна.
Аржонне мне коле ногі.
А недзе звініць струна —
Шчэ не канец дарогі…*

Верасень 2012

* * *

*Я іду басанож па вуголлі ўспамінаў,
Маіх слёз не хапае
пякучы агонь затушыць.
Мілы Божа! Навошта мяне ты пакінуў?
Калі я вырашала — як быць і як жыць?..*

З Ежы Фіцоўскага

*У нецярплівасці ветру
Кашуль успуджаных плойма:
ключы белага лопату,
асенняй бялізны
адлятаюць да цёплых краёў.
Гэй, рукавы пустыя,
Таньчце на мокрых вяроўках!
Не адпачываюць
Чырвоныя рукі прачак.*

*У цяпліцах нашых,
у клетках рэбраў
шумяць:
Тунісы колераў,
Алжыры папугайскія,
Аравіі фінікавых вярблюдаў.*

*З памяці творым сны,
з кардону цвярозых уяўленняў,
з лёгкай паперкі фантасмагорый,
і не можам у іх паверыць.*

*Найранейшыя
ідылічна-ілюзіяльныя
на сцэнах мелавога перыяду:
бразготкі-балбатушкі,
мядзведзі ружовыя,
сонцы ў палаючых вейках,
расхінутых шырока,
кругі лагодна-рахманыя,
упартыя трохвугольнікі —
яны й сёння свецяць, клічуць,
тупочуць, коцяцца
праз дня агонь,
праз вугаль ночы,
нібы Мысы Страчаных Надзеяў.*

*Адлёты, адлёты,
ад лета да лета
адлятаем да цёплых краёў,
да незваротных даляў…*

*І толькі боты, боты,
боты зямныя
на прывязі нас трымаюць.*

Мае староны свету

*Чую ваш спеў, чужыя рэчы,
але не паддамся спакусе.
На заклік старон,
на буркаванне прадметаў
накіну, як на кенара клетку,
хустку маўчання.*

*Баюся — мяне не хопіць,
баюся, бо, можа, загіну,
расстраляны лішніцай прадметаў
пад крыжам чатырох вятроў.
Пакіньце мяне ў старонах свету,
дзе мой дом, дзе мая сядзіба.*

*Растуць тут паветры,
адмераныя маім дыханнем,
расце тут агонь мой,
яго я чытаю з гарэзы іскры
да сівога вуголля,
растуць тут мае сталы:
яшчэ не скончана праца,
ці мог бы я іх пакінуць?*

*Растуць тут мае клады:
імбрык — які спяваў,
свечнік — які плакаў,
цэгла — якая маўчала,
чалавек — які быў.*

*Ці можаце іх замяніць —
рэчы яшчэ мне чужыя?*

*Чакаю вас у старонах свету,
дзе мой дом, дзе мая сядзіба.*

АПАВЯДАННЕ

УСІМ ВІНАВАТЫ

Мікола ІЛЮЧЫК

Паміраў Юзік доўга і пакутліва. Здавалася, балела кожная часцінка, кожная клетачка яго старэчага цела. Быў ціхі вечар. Позняя восень, але яшчэ не зіма. Марозіла. Нават вецер прыціх за акном, каб не замінаць дыханню стомленага жыццём чалавека.

Юзік ляжаў на скамечаным ложку. Ад натопленай з вечара печы веяла цяплом. Але яно ўжо не саграваЛа.

Чалавечы подых станавіўся з кожным разам радзейшым, грудзі ўзнімаліся зусім слаба. Праз нейкі момант наступіла абсалютная цішыня. Але не надоўга. Праз нейкае імгненне шкрабанула ў закутку мыш, за печчу распачаў сваю адвечную песню цвыркун, а ў коміне адазваўся вецер.

Раніцай Юзікаву хату прачыніла суседка. Пераканаўшыся, што суседу ўжо не патрэбна ні тая хата, ні тое, што ў ёй, зрабіла тое, што робяць у падобных выпадках — паклікала суседак. Такіх жа старэнькіх, як сама, і ўжо разам падрыхтавалі нябожчыка да пахавання. Пляменнік з далёкага канца некалі вялікай вёскі купіў труну. А на наступны дзень нешматлікія жыхары старога і выміраючага паселішча пахавалі Юзіка на вясковых могілках. Ціхі шэпт векавых сосен быццам агучваў нейкія развітальныя словы. А сухі і кароткі гук малатка паставіў апошнюю кропку на зямным жыцці яшчэ аднаго чалавека.

Усе ведалі: недзе далёка ёсць у Юзіка адзіны сыночак, якога разам з Гантоняй, дзесяць год як нябожчыцай, выпрасілі ў Бога недзе пасля пятнаццаці гадоў сумеснага жыцця. Сын з'ехаў даўно, і ніхто не ведаў, як і куды паведаміць таму пра смерць бацькі...

Калі Юзік, ужо безнадзейна хворы, ляжаў на сваім ложку, то не аднойчы ўзгадваў пра свайго Косціка і разважаў пра сваю ўласную гаротную долю. Жахліва ляжаць аднаму, доўгімі днямі і бясконцымі начамі разважаць аб тым, што ты знямоглы, хворы і нікому не патрэбны. З гэтымі думкамі, мабыць, і пайшоў Юзік з гэтай зямлі. А можа, яму гэта так толькі здавалася? Але не ўсё так дрэнна, пра Юзіка памяталі і нават нешта хацелі ад яго.

Першымі азваліся да Юзіка сувязісты. У пустой, астылай хаце доўга звінеў тэлефон. Па некалькі разоў на дзень цішыня парушалася гарэзлівым дзыньканнем тэлефоннага апарата. А недзе праз месяц у паштовую скрынку легла паперка-папярэджанне аб тым, што тэлефон будзе выключаны, калі ён тэрмінова не аплоціць доўг за мінулы месяц, ды яшчэ пеню за пратэрміноўку. І сапраўды — адключылі. Апарат заціх назаўжды. Бо Юзік не заплаціў. Тэлефонная сувязь яму ўжо была непатрэбна.

Яшчэ прыкладна праз тыдзень Юзік стаў вінаваты камунальнікам. Яны па тэлефоне спрабавалі паведаміць Юзіку пра тое, што ён стаў злосным неплацельшчыкам і ягоны доўг за вываз смецця не такі ўжо і малы. На тэлефанаванні камунальнага дыспетчара ніхто не адказваў, і ў паштовую скрыню зноў легла папярэджанне-пагроза пра тое, што за вываз смецця трэба абявязкова заплаціць у самы кароткі тэрмін. У горшым выпадку з яго будзе спагнаны штраф. Ага, возьмуць яны той штраф!

Праз некалькі дзён у тую ж паштовую скрыню лёг буклет і запрашэнне ў нейкую фірму. Камерсанты абяцалі Юзіку змяніць драўляныя вокны ў ягонай хаце на якасны пластык з вялікай зніжкай, як пенсіянеру.

Прайшло месяцы з тры, як пайшоў Юзік у лепшы свет. Энергетыкі заўважылі ў сваіх кампутарных базах, што перастаў Юзік плаціць за спажываную электраэнергію. Хоць спажываў яе на нейкія капейкі за месяц. Драбяза. Што там мог напаліць Юзік са сваімі дзвюма цьмянымі лямпачкамі? Прыехалі электрыкі — хата на замку. «Зараз мы навучым старога, як не плаціць своечасова за электрычнасць», — гучна прамовіў дзяцюк у сіняй спецвопратцы свайму напарніку і ўскарабкаўся на слуп, што стаяў побач з Юзікавай хатай. Пстрыкнуў кусачкамі, і пара алюміневых дратоў бліскучай стужкай упала на зямлю.

Банк запрасіў Юзіка перааформіць рахунак. Там ужо тых грошай. Некалі клаў Юзік грошы на кніжку. Меркаваў, што Косціку знадабяцца. Марыў, што ажэніцца сын ды парадуе старых унукамі. Але сын не ехаў і нават не азываўся, дзе ён і як ён. Гантоня першая сыйшла, а грошы рознымі дэвальвацыямі і дэнамінацыямі ператварыліся ў труху. Цяпер вось запрашаюць перааформіць рахунак у ашчаднай касе. Але там, дзе цяпер Юзік, грошы непатрэбны. Ніякія — ні малыя, ні вялікія.

Напярэдадні Дня перамогі пра Юзіка ўзгадалі дактары. З нагоды юбілею перамогі старому, як ветэрану вайны, было прапанавана прайсці медыцынскі агляд, а таксама, калі патрэбна, зрабіць пратэзіраванне зубоў. На адмысловым бланку чырвоным маркерам былі выдзелены словы «з'явіцца абавязкова». Канешне ж, нягледзячы нават на суровае папярэджанне, ніяк Юзік не мог аддаць сваё скалечанае і схуднелае цела медыкам на гэтае абследаванне.

Напачатку лета Юзіку прыйшло чарговае запрашэнне. У ім паведамлялася, што ў чэрвені (была пазначана дакладная дата) Юзіку належыць прыйсці на выбарчы ўчастак нумар 969 і прагаласаваць на выбарах. З некалькіх кандыдатаў трэба было выбраць самага правільнага прэзідэнта, які будзе кіраваць краінай наступныя пяць гадоў. Юзіку і пры жыцці было ўсё роўна, хто там і кім кіруе. Цяпер жа ён — жыхар зусім іншай краіны. А калі настаў дзень тых самых выбараў, то старшыня выбарчай камісіі (не перарабляць жа спісы!) укінула бюлетэнь за Юзіка ў чырвоную скрынку, папярэдне паставіўшы птушачку насупраць самага лепшага з кандыдатаў у прэзідэнты.

Нехта разбіў шкло ў шыбе, ці можа само трэснула ў перакрыўленай раме. Пра гэта паведамілі Юзікаваму пляменніку. Той прыехаў з возам дошак і пачаў забіваць вокны. Скончыўшы працу, зазірнуў у скрыню, што вісела на плоце побач з брамкай. Дастаў усю макулатуру, увесь хлам — тыя нікому непатрэбныя паперкі. Сярод іх ляжаў канверт. Гэта быў ліст ад Косціка. Мужчына дрыготкімі пальцамі разарваў яго і дастаў ліст, напісаны акуратным почыркам. Сын паведамляў Юзіку, што жывы і здаровы. Прабачаўся, што доўга не паведамляў нічога пра сябе. Пісаў, што вяртаецца з нейкай доўгатэрміновай экспедыцыі і, атрымаўшы ільготную пенсію, будзе жыць у вёсцы разам з бацькамі, дагледзіць іх да скону, няхай не хвалююцца, а можа — адорыць і ўнукамі.

Пляменнік пачухаў патыліцу. Эх, Косцік, Косцік...

АПАВЯДАННЕ

ЖАБРАК

Ёнас БІЛЮНАС — летувіскі пісьменнік, публіцыст, палітычны дзеяч канца XIX–пачатку XX стагоддзя. Пачынальнік літоўскай лірычнай прозы.

Жыў у Шаўляй, пасля ў Лейпцыгу вывучаў літаратуру. У 23 гады захварэўшы на сухоты, быў вымушаны пераехаць у Цюрых. Там пачаў шмат пісаць, перш за ўсё — малую прозу. Найбольш знакамітыя яго навэлы — «Жабрак», «Светач шчасця», «Злодзей», «Палка», «Канец Брысюса», «Патрапіў» і іншыя.

Кнігі Ёнаса Білюнаса вылучаюцца тонкім разуменнем чалавечай душы, лірызмам, элегічным настроем, майстэрскім стылем. У іх асаблівую ролю мае апавядальнік, які выказвае маральныя погляды аўтара. У цэнтры яго навэл — нікому не патрэбныя, пакрыўджаныя, адрынутыя героі, людзі, для якіх няма месца ў жыцці.

У больш позніх творах пісьменнік пераходзіць ад тэмы няроўнасці і сацыяльнай крыўды да экзістэнцыяльных тэм: кантраст старасці і маладосці, адносіны паміж злачынствам і пакараннем, мімалётнасць шчасця, прыгажосць і сэнс самаахвяравання.

«Крытэрый усёй маёй працы — сумленне», — казаў Білюнас. І дадаваў: «… сваім сумленнем і поглядамі не гандлюю».

Цяжкая хвароба яшчэ больш паглыбляла яго адзіноту. Пасля абвастрэння сухотаў Ёнас Білюнас вярнуўся на Радзіму. Ён адчуваў сябе ўсё горш, але пісаць працягваў. Апошні яго твор — «Сумная казка» — быў часткова напісаны рукой жонкі Юліі, пад дыктоўку.

У канцы 1907 года Ёнас Білюнас паехаў лячыцца ў мястэчка Закапанэ, але хвароба перамагла — пісьменнік памёр там жа, на жончыных руках, ва ўзросце 28 гадоў.

Ёнас БІЛЮНАС

Прыехаўшы з чужыны ў Летуву, у адзін прыгожы дзень я ляжаў у брата на ганку і ўдыхаў слабымі грудзьмі пахкае ад квітнеючых дрэваў паветра. Прыемны заходні ветрык, які шапацеў у лісці дрэў, абдуваў мой лоб, гладзіў валасы, быццам вельмі па мне сумаваў і прагнуў сустрэцца. Я слухаў, як у садзе кукуе рабая зязюля, весела вухкае удод, піў грудзьмі вясновае паветра і блукаў вачыма па Святым узбярэжжы, дзе цвітуць прыгожыя чаромхі, дзе па начах звіняць салаўіныя песні… Паўсюль прырода прыгожая, але ў родным краі яна прыемная, дарагая, песціць сэрца. Цяпер разумею, чаму салдат, вярнуўшыся дадому, са слязьмі на вачах укленчвае і зямлю цалуе. Замілаваны быў і я, хоць не салдатам вярнуўся дадому.

Неведама чаму гляну ўбок і пабачыў сівога старога, які набліжаўся сцежкаю. З-за агароджы з маладых дубкоў я не мог добра яго разгледзець, нават не мог бачыць, ці то быў жабрак, ці то проста чалавек, бо ішоў ён, не абапіраючыся на палку, не так, як умеюць хадзіць жабракі.

Падышоўшы да брамкі, спыніўся баязліва, неяк не наважваючыся яе адчыніць; пасля, пабачыўшы мяне ляжачага, яшчэ больш сумеўся і дрыготкім голасам запытаў:

— Ці можна сюды ўвайсці?

— Можна, можна, — адказаў я, назіраючы за ім, — вельмі просім.

Стары дрыжачымі рукамі адчыніў брамку і ўвайшоў у двор. Быў гэта жабрак. Праўда, ён не меў вялікай палкі з жалезным наканечнікам і пугі, не быў такі смелы, як часта бываюць смелыя нашы жабракі. Але гэта быў жабрак, бо нёс за плячыма кош, праўда, зусім яшчэ пусты.

На ганку стары зноў баязліва спыніўся, не ведаючы, куды падзецца.

Паколькі ў хаце нікога не было — усе паехалі садзіць бульбу і я адзін застаўся дома — я папрасіў старога прысесці на ганак. Ён сеў і, схіліўшы галаву, пачаў гаварыць пацеры…

Не ведаю, чаму мне падалося, што і пацеры ён гаворыць не так, як жабракі звыклі гаварыць. Бывалы жабрак як кажа, то як гарох сыпле, ці, зноў жа, распеўна, жаласна, дзе патрэбна, цягне ці дадае голасу. А гэты стары гаварыў зусім так, як гаворыць чалавек нешчаслівы, — ціха, дрыготкімі вуснамі; месцамі ён зусім не мог гаварыць, быццам яму хто горла сціскаў; я бачыў толькі, як яго вусны яшчэ больш трэсліся, трымцелі; у яго голасе некалькі разоў, зусім, здаецца, нечакана, так балюча загучала струна горычы і страшнага няшчасця, што мяне ўзялі дрыжыкі. Гледзячы на яго, я пабачыў, што праз маршчыністы высахлы яго твар коцяцца горкія слёзы…

— Чаго вы слёзы льеце? — запытаў я нявеўтліва старога, калі ён скончыў маліцца.

Ён падняў на мяне чырвоныя ад слёз вочы без веек і хацеў нешта сказаць, але словы не выходзілі з рота, толькі балюча затрымцелі вусны. Я здрыгануўся: яго твар падаўся мне ўжо бачаным, толькі дзе і калі — я не мог прыгадаць.

— Як не ліць? — вымавіў нарэшце стары, — цяжка па дварах першы раз хадзіць.

— А адкуль вы? — запытаў я здзіўлена.

— З Паварэс. Пятрас Сабалюнас… мо прыгадаеце?

— Дзядзька Пятрас?! — ускрыкнуў я, умомант пазнаўшы чалавека, які сядзеў насупраць мяне.

Абапёршыся локцем на падушку, я здзіўленымі вачыма глядзеў на старога. Як гэта? Пятрас Сабалюнас, якога я з самага маленства ведаў як багатага, заможнага чалавека, які быў найлепшым суседам маіх бацькоў і пчаляром, цяпер жабрак?

Розныя няшчасці прыходзяць да чалавека ў гэтай юдолі слёз, але такі выпадак, раптоўны і нечаканы, быў мне зусім незразумелы. Праўда, як памерлі мае бацькі, Пятрас Сабалюнас перастаў наведваць наш дом, ды і я, з'ехаўшы вучыцца, якіх пятнаццаць гадоў яго зблізку не бачыў; але зрэдку прыязджаючы на радзіму, заўсёды чуў, што Пятрас Сабалюнас жыве як і жыў, добра і шчасліва, што сваіх двух дачок ужо аддаў замуж і адных толькі пчол кожнай даў па дваццаць вулляў…

Патрэбна згадаць, што Пятрас Сабалюнас вельмі любіў пчол. Жыў ён на хутары, за дзве вярсты ад нашай сядзібы, на самым узлеску. Зямлі ў яго было не так і шмат, але пчол — мноства. Толькі ў сябе дома меў каля сотні вулляў; столькі ж у сваіх суседзяў і сяброў. Некалькі такіх вулляў было і ў маіх бацькоў. Помню, як мы, малыя дзеці, радаваліся, пабачыўшы, што да нас ідзе Сабалюнас: як толькі ён паказваўся летам, мы ведалі, што будзе збор мёду і што кожны з нас атрымае ад дзядзькі Пятраса па немалому кавалку сотаў з духмяным мёдам. І атрымлівалі! Сабалюнас малых дзяцей любіў не менш за пчол; таму падчас збора мёду і быў аблеплены не толькі пчоламі, але і дзецьмі. І што варта ўвагі — пчолы ніколі яго не чапалі! Гаварыў ён пра пчол, як пра якую святую, вельмі дарагую чалавеку рэч, і заўсёды сцвярджаў, што пчолы толькі тады будуць ладныя і добрыя, калі пчаляр не скнара і не зайздроснік. Таму кожнаму, з кім сустракаўся, ніколі не забываўся даць мёду…

Такі вось быў чалавек Пятрас Сабалюнас. І цяпер ён сядзеў перада мной — жабрак, з кашом.

— То у вас, можа, дом згарэў ці зямлі больш не маеце? — не вытрымаў я, запытаўся.

— Ёсць і дом, і зямля…

— Дык чаму ж вы жабруеце?

— Сын выгнаў… — толькі вымавіў стары, як горкія слёзы пачалі ліцца з яго вачэй.

Зразумела… сын… Я ўзгадаў, што Сабалюнас меў адзінага сына, майго аднагодка; узгадаў, як з тым сынам падчас збору мёду бегалі, схапіўшыся за рукі, смокчучы мёд з сотаў… Гэта быў сябар майго маленства, з якім я пазней ніколі болей не сыходзіўся…

— Дык ваш сын мо ўжо сваіх дзяцей прычакаў? — запытаўся я.

— Мае трох, — дрыготкімі вуснамі адказаў стары, — ужо чацверты год, як я яму ўсё аддаў. Нікога так не шкадую, як яго дзетак… Так я іх любіў!... Спалоханыя, вялізнымі вачанятамі праводзілі мяне, як ішоў са двара… А можа, і яны калі-небудзь так выганяць з дому свайго бацьку… — І на вачах старога зноў паказаліся слёзы.

— А ў дачок вы прытулку не знайшлі?

— Які там у іх прытулак! У іх мужніны бацькі яшчэ жывыя, — а яны толькі сваіх мужоў і любяць. Няма мне там месца. Ведаеш, стары чалавек паўсюль не любы…

— Няўжо паўсюль?..

— Э-э… Ці не памятаеш старой казкі?.. Пасадзіў раз сын сівога бацьку на саначкі і вязе з дому, а яго малы сынок ззаду пабег. Адвёз бацьку ў лес, высадзіў яго пад сасной, а санкі побач кінуў. І ідзе дадому. Тут малы сынок схапіў яго за руку, не пускае і просіць: «Татка, татка, навошта ты саначкі пакінуў? Я ж не буду мець, на чым цябе сюды прывезці…». Бачыш: не старога, толькі санак пашкадаваў. Гэта не казка, а праўда: не адзін, пасталеўшы, хацеў бы як мага хутчэй сваіх бацькоў з дому вывезці, толькі не наважваецца або сорамна. Але ёсць такія, што і сораму не маюць…

— А як пчолы? — узгадаў я.

— Так… — перавяліся, — толькі пяць вулляў і засталося: дзе жыве сварка, там пчолам не месца.

— Дык дзе вы цяпер жывеце?

— Нідзе… Як выгналі, узяў кош, ды і сам не заўважыў, як сюды прыйшоў… Усё, можа, і атрымаю месцейка ў якога… бабыля… Няшмат мне патрэбна…

Я зразумеў, што непрыгожа так распытваць чалавека — толькі даймаць… Успомніў, што трэба яму нешта даць — і адчуў, што змяніўся з твару. Нічога я пры сабе не меў; нічым не мог аддзячыць таму старому, які столькі разоў даваў мне, малому, поўныя мёду соты, які выпэцканымі ў мёдзе рукамі не раз гладзіў мяне па галаве…

Падняўшыся, я знайшоў нож і пайшоў у клець; адтуль вынес вялікую лусту хлеба.

— Прабачце мне, што нічым не магу вам дапамагчы, — сказаў я, увесь чырвоны, падаючы старому лусту хлеба.

Схіліўшы нізка-нізка сівую галаву, быццам хаваючы ад мяне свой твар, ён падзякаваў ціхім голасам і дрыготкімі рукамі ўзяў хлеб: перахрысціў яго і паклаў у кош.

Я бачыў, колькі болю, колькі пачуццяў выклікала ў яго грудзях тая першая луста хлеба, якую ён папрасіў у чужых. Збянтэжаны, я не ведаў, што сказаць, і зноў пачаў — зусім не да месца — прасіць у старога прабачэння, што нічым не магу яму дапамагчы: адчуваў, што частку вечнай віны дзяцей і я нашу ў сабе.

— А чым ты мне дапаможаш? Я нічога болей ад цябе не магу патрабаваць, — адказаў ужо спакойным голасам Сабалюнас, так, што і мне спакайней стала, — мае дні нядоўгія, няшмат іх засталося, а шмат мне і не трэба… пражыву… Чуў, і ты хварэеш? — запытаўся ён у мяне.

— Прыхворваю… — адказаў я, — прыехаў на радзіму адпачыць.

— Тут паправішся, як будзеш па сасонніку гуляць, — падбадзёрыў мяне стары, — гэтую хваробу ты ў горадзе прыдбаў; гэта ад вучобы і пылу… Каб у ксяндзы пайшоў, можа, цяпер здаровым быў бы… Але Бог не кожнаму Дух святы дае, нават і вучонаму…

Кажучы так, стары ківаў сваёй сівой галавой. Пасля развітаўся са мной і пайшоў з двара. Я чуў, як за брамкай ён пачаў уголас маліцца за тых, хто з ім сябраваў і рабіў яму дабро…

Нюроніс, 8.VI.1906

Пераклала з летувіскай Сюзанна Паўкштэла

ЛІТПАРТРЭТ

НАЦЫЯНАЛЬНЫ ЗНАК

Леанід ДРАНЬКО-МАЙСЮК

У паэта Эдуарда Акуліна ёсць верш «Лён», твор навальнічнага зместу.

Універсальнае гучанне!

Твор, можна сказаць, пра ўсё, а таксама ж і пра тое, што жывём, страчваючы Беларусь, аднак жа рух нашай штодзённай страты мае і станоўчую якасць: усё ж такі мы ёсць; гінучы, не гінем…

«Лён» Эдуарда Акуліна існуе не ў бібліятэчным паветры, а ў сэрцы кожнага, хто разумее паэзію.

А паэзія часцей за ўсё знаходзіцца не ў празаічнай дакладнасці, а ў неверагоднасці — у тым «… нябёсным полі…», у якім лён не рвуць, а жнуць; у якім скрываўлены вуж і не вуж, а развітальны верш.

Гэты паэтычны цуд, як лёд ляза, пакладзены на вену!

Такое кінжальнае адчуванне пакідае ў душы «Лён» Эдуарда Акуліна…

Калі мяне просяць назваць любімыя паэтычныя творы — адразу ж называю «Лён», а таксама ж і гэты брыльянт, які змешчаны ў кнізе Эдуарда Акуліна «Непрычалены човен» і мае нязвыклую назву «Азаімія»:

Прылягуць вятры
між азяблых аблок,
а за імі й я прылягу…
Азаімія —
заінелы радок,
што з завейнага вынік ранку.

Азаімія —
сноў зазіміны.
Азаімія —
снегаспеў.
Азаімія —
даль задымлена
і зазімлена неўспадзеў.

Прачнуцца вятры
і здзівяцца,
а за імі й я — услед.
Азаімія —
песня зімняя,
мной прыдуманы вершасвет.

Зайздросны гэты вершасвет, бо створаны (ці прыдуманы!) згодна законаў паэзіі…

Сутнаснае можа і не супадаць з вонкавым, таму, чытаючы паэтычную кнігу, заўсёды думаю пра воблік таго, хто стварыў гэту кнігу.

Шукаю адпаведнасць (ці неадпаведнасць!) паміж вершамі і паэтам.

Гэтак жа раблю, скажам, і калі чытаю прозу або слухаю музыку, але паэзія найбольш схіляе да згаданага пошуку, бо яна — паэзія…

Паэт Эдуард Акулін з выгляду заўсёдны юнак — стройны ў хадзе, эстрадны, рацыянальны, аднак жа ў ягонай творчасці (пры дапусцімай меры элегантнай эстраднасці!) разумовых схем і блізка няма.

Вершы «Лён», «Азаімія», «Каханне» (іншыя карціны падобнага гучання!) якраз пра тое і сведчаць.

Цалкам працытую і яшчэ адно класічнае прамаўленне паэта, як сімвал узорнай творчасці — «Ной»:

Сорак раз пасылаў сякеру
у сваты да сырых камлёў

і каўчэг будаваў свой з веры,
што ўратуе жыццё Любоў.

Давяраўся, як брату, зверу,
з птушкай раіўся, як з сястрой,
і каўчэг будаваў свой з веры
у Гасподняе слова Ной.

Моўчкі зносіў людскія кпіны:
— Дзе ты плаваць сабраўся, Ной?
І ў каўчэг запрашаў расліны,
як паломнікаў, на пастой.

Перамогшы ў вайне з Патопам,
здзейсніў Госпадаў запавет…
І — ужо не з нуля, а з Ноя
нарадзіўся нанова свет!

Якая змястоўная экспрэсія!

Усё саткана, складзена, сфармавана хоць і з бачнай матэрыі, але няўлоўнымі рухамі — нібыта стварылася само па сабе.

А гэта першая прыкмета сапраўднай паэзіі!

Эдуард Акулін — не эпік, ягоныя творы зазвычай кароткія, бываюць нават і ў адзін радок, як верш «Раман»: «Любая — шчасце маё агнягубае!»

Радкі паэта часам нагадваюць імгненную падрыхтоўку да стрэлу і сам стрэл:

Ніколі нічога
не позна рабіць —
жанчыну кахаць
і Радзіму любіць.
(«Не позна»)

Пераважна з асананснымі рыфмамі, не апісальныя (без так званай высокай прозы!) вершы Эдуарда Акуліна — трапныя, беларусацэнтрычныя і заўважна пафасныя.

Паэт не баіцца быць пафасным, тэатральным у прамаўленні, як і не баіцца згубіць дакладную рыфмоўку, якая, як вядома, не з'яўляецца гарантыяй паэзіі.

Цікава і тое, што пры выразнай беларусацэнтрычнасці — у творах паэта часта сустракаюцца імёны персанажаў грэчаскай міфалогіі — Пігмаліён, Арфей, Афрадыта, Харон, Ясон; імёны персанажаў біблейнай міфалогіі — Адам, Каін, Варава, Ліліт; упамінаюцца таксама і гістарычна-знакамітыя асобы — Понцій Пілат, Лаура…

Зноў жа вельмі часта згадваюцца славутыя ўсходнія і заходнія творцы — Ду Фу, Басё, Гамер, Паганіні, Міцкевіч, Пушкін, Шапэн, Сезан, Радэн, Верлен, Гаген, Ван Гог, Лорка, Далі, Джон Ленан…

У сапраўдных паэтаў выпадковых згадак не бывае!

Сусветныя імёны, якія ўпрыгожылі сабой розныя эпохі, спатрэбіліся Эдуарду Акуліну дзеля таго, каб чытач адчуў бясконцасць беларускага культурнага поля; каб чытач сам сказаў: яно такое вялікае, што яму свецяць ужо і чужыя зоры!

І свецяць, вядома ж, і зоры блізкія!

Вось чаму ў сваю апошнюю па часе стварэння кнігу «Малітва воч» Эдуард Акулін увёў (бліскуча перакладзеныя!) і вершы ўкраінскіх паэтаў…

Апошняе, што я чытаў у яго перакладзе з украінскай паэзіі — вершы Ліліі Залатаношы («Літаратурная Беларусь»). Невераемна страсныя творы спадарыні Ліліі (а яны такія, што ад пачуццёвай асалоды задыхнуцца можна!) Эдуард Акулін узняў на вышыню адпаведнай беларускай жарсці!

Асаблівасць ягонага таленту яшчэ і ў тым, што яму ў аднолькавай ступені падуладна слова — як сцэнічнае, так і пісьмовае.

Паэт умее апавядаць; жывое слова для яго — тая ж творчасць!

За адзінаццаць гадоў працы ў філіяле музея Максіма Багдановіча «Беларуская хатка», Эдуард Акулін правёў каля 10000 экскурсій і паказаў больш за тысячу батлеечных спектакляў!

І калі гаварыць пра сённяшняе наша адраджэнскае падзвіжніцтва, то якраз у ліку першых трэба назваць імя Эдуарда Акуліна! Ён безліч разоў прайшоў-праехаў па ўсіх беларускіх шляхах, на яго вандроўным рахунку сотні і сотні (палічыць немагчыма!) выступленняў перад самымі рознымі чытацкімі (і нечытацкімі!) аўдыторыямі, і заўсёды ён прыносіць беларускай душы, якая ўпарта забываецца на сваю беларускасць, мову Янкі Купалы, мову Максіма Багдановіча…

Невыпадкова кніга «Малітва воч» пачынаецца згадкай пра самы запамінальны вобраз Максіма Багдановіча:

На маланкавы кій у высі,
як манах, абапёрся страх…
У глыбінях нябёс згубіўся
Страцім-лебедзь — біблейскі птах…
(верш «Пачатак»)

І невыпадкова ж гэты вобраз з'яўляецца і ў іншым творы:

Хто не ў Ноеў каўчэг паверыў,
а даверыў свой лёс Страціму…
Памаліся за ўсіх нас, Вера,
бо не помнім — куды ляцім мы…
(верш «Памаліся…»)

І зноў жа невыпадкова паэт звяртаецца да Багдановічавай «Пагоні»:

Я на сэрцы выкаваў Пагоню!
Я пагоню ў сэрцы пасяліў…
І цяпер у сэрцы маім звоняць
шчыт і меч — аж пыркі да крыві…
(верш «Жыві!»)

Згаданы матыў набывае і сэнс гістарычнага абагульнення:

Каб вызваліць нас ад здрады
Максім тут прысніў Пагоню.
Сто год як лятуць атрады
насустрач Крывіцкай волі…
(верш «О, Вільня!»)

А ў дарожнай імпрэсіі «Вяртанне» чытач знойдзе горкі напамін пра аднятую Пагоню…

Максім Багдановіч — скразная тэма Эдуарда Акуліна!

Калі ласка, прачытайце вершы «Ткачы», «Сердалікавы ранак», «Я хацеў бы…», «Кроў Хрыста», «Крылакрыж», «Было…» — і вы зразумееце, што гэта так!

Я сказаў: Эдуард Акулін — юнак з выгляду, аднак жа трэба яшчэ сказаць, што ён мае характар зубра!

Цвёрды характар — у адстойванні беларускага слова, і, спадзяюся, характар мяккі — у сямейным жыцці…

Паэт нарадзіўся ў веткаўскай вёсцы Вялікія Нямкі, што на правым беразе Бесядзі, — і ў гэтай вёсцы, і ў гэтай рацэ бачыцца тое, што звычайна называюць жывучасцю, вынослівасцю, а то і ўпартасцю…

Не, не згіне беларускі свет, і мы не згінем, бо мы з той зямлі, якая, нягледзячы ні на што, усё ж такі не аддае на загубу карані свайго духу!

Я бачыў вёску Вялікія Нямкі, быў у школе, у якой вучыўся Эдуард, пазнаёміўся з яго настаўнікам Пятром Паўлавічам Раманавым. Спадар Пятро выкладаў родную мову і літаратуру, і менавіта ён першы пахваліў свайго вучня за верш, складзены па-беларуску!

А было гэта тады (нагадаю!), калі ўсеахопна панавала тэорыя аб гістарычнай супольнасці «савецкі народ», мовай якога, вядома ж, у бліжэйшым будучым (ну, так гадоў праз дваццаць-трыццаць!) павінна была канчаткова стаць расійская!

Такая палітыка асабліва старанна ўкаранялася ў Беларусі, і ў выніку месца беларускай мове заставалася ўсё менш і менш.

Як, дарэчы, і цяпер…

І вось тады, у той час, і школьніку, які пачынаў пісаць па-беларуску, і настаўніку, які хваліў за беларускае, — неабходна было мець у душы высокі нацыянальны знак!

Дзякуй Богу, што так і было…

Дзякуй Богу, што наша нацыянальнае жыццё развівалася насуперак усялякім дырэктыўным тэорыям!

І гэтак жа развіваецца…

У 1980 годзе Эдуард Акулін, студэнт Гомельскага ўніверсітэта, напісаў сваю першую песню (зноў жа па-беларуску!) і ў тым жа годзе заснаваў музычны гурт «Баскі».

Такая дзіўная назва склалася з літар, з якіх пачыналіся прозвішчы ўдзельнікаў гурту — Бяляцкі, Акулін, Скачынскі, Кавалёў…

І вось з таго часу стварэнне песень літаральна захапіла паэта, музыка дала слову новую ўпэўненасць, новую надзею, і, магчыма, незаўважна для самога сябе Эдуард Акулін стаў спеваком-паэтам — бардам і менавіта ў гэтай якасці здабыў вядомасць.

Знаўцы гітарнай паэзіі слушна лічаць яго заснавальнікам беларускай аўтарскай песні!

Трэба сказаць, што яго музычныя творы падабаюцца моладзі, вучні гімназій і каледжаў выконваюць іх на сваіх канцэртах; аднойчы я быў сведкам таго, як у Менску вулічны музыка, студэнт БДУ, натхнёна спяваў адну з акулінскіх песень.

Дарэчы, у Лунінецкім раёне ёсць школы, якія ў якасці сваіх гімнаў выбралі песні Эдуарда Акуліна…

У самым пачатку 1990-х, у высокую пару нашага апошняга па часе Адраджэння, у рамантычных душах сярод іншых прыгожых з'яў запанавала і крыўская тэорыя Вацлава Ластоўскага. Згодна яе мы, беларусы, павінны вярнуцца да свайго сапраўднага нацыянальнага найменне — Крывічы.

Гэтак лічыў і Уладзімір Жылка.

Пад магічны заклік В. Ластоўскага на нейкі час трапіла і паэзія Рыгора Барадуліна, а таксама ж пісьмо іншых паэтаў і празаікаў.

У 1995 годзе Эдуард Акулін выпусціў магнітаальбом «Мая Крывія», а ў 2008 годзе адзін са сваіх кампакт-дыскаў назваў «Песні залатой Крывіі».

Можна сказаць, што і ён — не крывіч, дарэчы, а радзіміч! — далучыўся да распаўсюду крыўскай тэорыі аўтара «Лабірынтаў», ва ўсякім разе пачаў папулярызаваць этнонім Крывічы!

Не, ажыццяўляць задуму В. Ластоўскага не збіраўся, бо навошта адмаўляцца ад тэрміна Беларусь?!

Беларусь — прыгожае слова, аднак жа хай будзе і адроджаная ў памяці Крывія — гістарычнае люстэрка Беларусі!

Паважлівыя адносіны да культурнай спадчыны ўласцівы як творцу Э. Акуліну, так і выдаўцу Э. Акуліну — галоўнаму рэдактару адметнага часопіса «Верасень».

Гэты слаўны часопіс, дарэчы, вельмі патрэбны той творчай моладзі, якая настройвае сябе на сур'ёзную літаратурную работу, і Э. Акулін, як рэдактар, шукае юных творцаў па ўсёй Беларусі, выхоўвае іх і вучыць рамяству гэтак жа настойліва, як у даўнія часы майстры выхоўвалі і вучылі чаляднікаў…

Нашаму барду ўласціва і крэда купалаўскага гусляра — не спяваць угодліва, ліслíва, бо, сапраўды ж, гуслям не пішуць законаў! Таму яго музычныя творы непадуладныя выгадзе, яны служаць вялікай і заўсёды небяспечнай беларускай ідэі!

Як, напрыклад, вяршынная песня «Янка Купала»! Яна прымушае згадаць аднайменны твор Уладзіміра Някляева на музыку У. Будніка.

Трэба прызнаць: лепшых песень пра народнага песняра, чым гэтыя, у нас няма…

Песенныя тэксты Э. Акулін уключае ў свае кнігі, і гэтыя тэксты, застаўшыся без мелодыі і вакалу, не губляюць сваёй глыбіні…

Ёсць такія тэксты і ў новым зборніку паэта «Малітва воч» — тыя ж дзівосныя песні «Даранне» і «Залатая мая».

Былі песенныя вершы і ў кнізе «Радно», наклад якой, надрукаваўшы, цалкам знішчылі яшчэ ў друкарні (засталося адно некалькі паасобнікаў!).

Чаму знішчылі, спытаеце?

Ды таму, што паэт Э. Акулін адзін са сваіх вершаў прысвяціў паэту Нілу Гілевічу!

Вядома, лёс «Радна» быў бы іншы, каб Эдуард Акулін умеў ісці насуперак сваім перакананням!

Аднак жа паэт не здраджвае сабе, таму лёс «Радна» такі…

А які лёс чакае новыя выданні юбіляра — выданні, разлічаныя на ўвагу разумных людзей, на адкрытыя нацыянальныя душы?

Лёс біблейскіх алію…

Лёс глыбіні сярод глыбіняў…

Лёс цымбальнага слова…

РЭЦЭНЗІЯ

ПІСЬМЕННІК ЖЫВЕ ДОЎГА

Уладзімір ДАМАШЭВІЧ

Не так даўно я атрымаў бандэроль з Баранавіч, мне блізкага горада. Гэта была кніжка Венанцыя Бутрыма пад назваю «Маўклівыя сумныя птушкі», аўтара таксама мне знаёмага. А прыслала кніжку жонка (на жаль, ужо ўдава) Венанцыя Бутрыма Інэса Паўлаўна. Ёй параіла гэта зрабіць Данута Бічэль, з якою яны перапісваюцца…

Кніжку прыемна ўзяць у рукі: яна ў мяккай вокладцы, у каляровым афармленні, на першай і апошняй старонках вокладкі — карціны Венанцыя, які быў мастаком, паэтам і празаікам.

Я яго ведаў як празаіка, і было гэта даўно. У той час я працаваў у часопісе «Маладосць», мы надрукавалі яго першае апавяданне «Ліпеньскім днём» (1976 год), – добрае, цікавае апавяданне.

Праз пэўны час В. Бутрым прыслаў у рэдакцыю невялікую аповесць пад назваю «Апошні эшалон». Аповесць таксама нас зацікавіла, яна, як і апавяданне, была з трагічнаю канцоўкай: малады хлопец, падлетак, падрывае на станцыі ў горадзе нямецкі эшалон з цыстэрнамі гаручага і сам гіне.

Але бяда была ў тым, што ў аповесці прыкідаліся цьмяныя мясціны, правалы, недагаворкі, аповесць патрабавала дапрацоўкі. Я адправіў В. Бутрыму рукапіс у Баранавічы, чакаў, калі ён яе дапрацуе і верне, аднак – не дачакаўся.

Мо аўтар пакрыўдзіўся на мяне, палічыў мае заўвагі прыдзіркамі, а мо па якой іншай прычыне – аповесці назад мы не атрымалі. Воля аўтара...

А цяпер, прачытаўшы аповесць у кнізе «Маўклівыя сумныя птушкі», я ўбачыў, што В. Бутрым дапрацаваў аповесць, яна стала глядзецца як дасканалы мастацкі твор, які ўражвае чытача, хвалюе, бярэ за душу. І галоўнае — што аўтару верыш, перажываеш за юнага героя Юліка Корду як за самога сябе.

Мне, старому рэдактару, здавалася нават, што аўтар спісаў усе падзеі з самога сябе, хоць фізічна гэтага не магло быць, бо ў той час, калі гэта адбывалася, яму самому было ўсяго менш як дзесяць гадоў.

Добрая рэч не псуецца і не старэе, а пісьменнік, калі і пакідае гэты свет занадта рана, застаецца з намі і жыве доўга, ажно датуль, пакуль яго кніжкі выходзяць і чытаюцца, пакуль светлы агонь яго душы не пагасну́ў і будзе саграваць душы многіх пакаленняў чытачоў…

Герою аповесці Юліку Корду па тэксце – гадоў пятнаццацьшаснаццаць, гэта падлетак, кемлівы і смелы. Ён перажывае некалькі цяжкіх момантаў, трапляе ў нямецкі лагер для рабочай сілы, дзе былі і палонныя, уцякае з яго, а потым вяртаецца зноў, ужо з заданнем узарваць эшалон.

Венанцый Бутрым

І ўсё гэта паказана вельмі пераканаўча, рэалістычна, бо ў дзеяннях маладога героя няма ні кроплі фальшу ці падробкі.

Тое ж самае можна сказаць і пра апавяданні "Ліпеньскім днём" і «Юнгі», якія напісаны, па словах жонкі пісьменніка Інэсы Паўлаўны, з аповеду сталяра, які працаваў з маладымі мастакамі ў майстэрнях мастацкага фонду, быў прататыпам Сымона, але, на шчасце, застаўся жывы, не ўзляцеў у паветра разам з замініраваным немцамі грузавіком.

Бачанае, чутае, перажытае — так можна сказаць пра ўсе рэчы, якія ўвайшлі ў зборнік «Маўклівыя сумныя птушкі». Гэта нават больш мастацкія, мастакоўскія замалёўкі, чым апавяданні ў нашым усрыняцці.

Пра гэта добра напісаў у прадмове да кнігі яе рэдактар Барыс Пятровіч (Сачанка): «Аднак, чытаючы Венанцыя Бутрыма, я, можа, упершыню гэтак моцна і ясна адчуў перавагу слова над фарбай. І, мне падаецца, зразумеў — чаму ўсё ж застаючыся мастаком, ён стаў яшчэ і празаікам, паэтам: бо фарбы маўчаць, а словы — гавораць, гутараць з чытачом, гучаць спевам птушак, гоманам дубраў, посвістам ветру...».

Нібы ў пацвярджэнне гэтых слоў, прывяду ўсяго адзін абзац з апавядання "Ліпеньскім днём" — як ідуць танкі — трыццаць-чацвёркі: «Насцярожанымі стальнымі джаламі вышукваючы на гарызонце ім адным вядомыя і бачныя цэлі, яны ішлі з вялікімі інтэрваламі. Ад узнятага пылу бальшак пашыраўся, быццам ператвараўся ў нейкі казачны шлях, што вядзе толькі наперад... Не стане пад выблішчанымі цяжкай работай тракамі гэтага перамолатага жалезам жвіру — і яны, не мяняючы цэнтру цяжару і не шукаючы крыл, неўзаметкі ўзнімуцца і панясуць далей і далей пераможны свой лёскат. Туды, за гарызонт, дзе ўсё пагрымае, скаланаючы далячынь нізкімі хрыпатымі ўсплёскамі, дзе зямля, якая адгукаецца сваім бязмежным і халодным целам, паенкае і ціха стогне, не можа змоўчаць, не падзяліцца з наваколлем тым цяжарам, які ёй прыходзіцца несці».

Такі малюнак можна стварыць толькі словамі, бо фарбамі ён будзе зусім бедны і бледны, да таго ж — нерухомы.

Добра і нават вельмі добра, што В. Бутрым меў талент рэнесанснага складу, што ён, як той музыка шырокага профілю,мог сесці за адзін інструмент, за другі, за трэці — і выліць душу да дна, чаго нельга зрабіць толькі на адным інструменце.

Проста нельга ўстрымацца, каб не выпісаць такое лірычнае адступленне — думкі аднаго з герояў апавядання, які сам трапіў у смяртэльную небяспеку: «...Ну што ж ты, поле, такое абыякавае да нас, людзей? Мы без цябе не можам, а ты — знаеш толькі свае вёсны і зімы, завеі і навальніцы... Мы спім, забыўшыся на свае радасць і боль, а ўжо золак ціха адкрыў вочы, каб бачыць цябе, твае травы, адзінокія камяні, пакінуты да раніцы плуг, яшчэ сонныя скібы (як соладка дасыпаць у развітанні са сном!), глядзіць, ціхі і задуменны, на пліску, што спрабуе нясмела галасок, бо ўсё і ўсе, да часу прыцішыўшы ў сабе рух і гук, чакаюць: вось абрынецца хмара, пачатак жаданага ліўня!.. А ён ужо тут: і жмені першых, цяжкіх і цёплых кропель, і ўжо шум, роўны і магутны, затапляе ўсё навокал. І ты, поле, не раз, як і мы, зведаўшы смагу, п'еш, п'еш, п'еш. І толькі слухаеш, як звыклую музыку, блізкія і далёкія перуны».

Так думае-разважае ў В. Бутрыма звычайны селянін, але думкі яго паэтызаваныя, узвышаныя, тонка завостраныя, калі можна так сказаць, — тут лёгка можна пазнаць за імі самога аўтара — мастака, паэта, а потым ужо празаіка, які знайшоў патрэбныя словы, каб на паперы перадаць тонкі зрух чалавечай душы, як казаў некалі Кузьма Чорны.

Трэба прызнаць, што не так гэта проста зрабіць шараговаму майстру пяра, для гэтага трэба мець вялікі вопыт і тонкі густ, пільнае вока, якое бачыць не толькі тое, што ляжыць на паверхні – і яго бачаць усе, але і тое, што схавана глыбока.

Менавіта такім пранiклівым паўстае перад намі пісьменнік у сваіх апавяданнях і нарысах на старонках усёй кнігі, такі ён у апавяданнях «Магілка», «Хата», «Юнгі» і іншых, такі і ў творах на расійскай мове, якіх набіраецца цэлая трацiна. Пісьменнік у іх не змяніўся, а застаўся такім жа, як і быў: тая ж філасофская разважлівасць, няспешнасць, той жа рытм і ход думак герояў, а калі чытаць уголас, то можна падумаць, што гэта пераклад з роднай мовы.

Чаму так атрымалася, ведаў толькі сам аўтар, гэта яго права...

Апавяданне «Маўклівыя сумныя птушкі» нібы трохі вырываецца з усяго строю зборніка, хоць гэта звычайны эпізод ці здарэнне ў жыцці героя апавядання Віктара Ковеля. Аднак і ён здзіўлены: недзе тут блізка ля іх брыгады, якая займаецца перавозкай-перагрузкай нейкіх там кантэйнераў, часам прылятаюць дзіўныя птушкі, даволі вялікія, серабрыста-шэрага колеру, лятаць незвычайным строем — у выглядзе арбалета са стралой, або проста крыжа, ляцяць моўчкі, без усякага гуку, часам садзяцца адпачыць дзе-небудзь на дрэва, сядзяць нядоўга — і зноў у дарогу. Ужо пайшлі пра іх розныя пагалоскі, што высушанае іх цела, асабліва галава і ногі, высушаныя і сцёртыя ў парашок, лечаць туберкулёз, сіфіліс і іншыя цяжкія хваробы. А птушка павінна быць забіта бяскроўна, бясшумна... і па яе згодзе! Вось тут і была галоўная загвоздка: як гэта можна атрымаць яе згоду? Па позірку, ці што? Вочы ў іх вельмі выразныя, вялікія, як чалавечыя...

Вось з-за гэтай цікаўнасці, а не з-за чаго іншага, Ковель рашае здабыць хоць адну птушку. У часе свайго дзяжурства, узброіўшыся бумерангам сваёй работы, ён ідзе да таго грэцкага арэха, што веерам раскінуў сваю крону, на якой расселіся птушкі — маўклівыя і невядомыя. Ён падыходзіць блізка да дрэва, замахваецца, але рука ў яго як вывіхнулася ў плячы, бумеранг паляцеў не ўгару, а ўніз. Ён бліжэй падыходзіць да дрэва, хоча ўзлезці на яго, каб схапіць якую птушку, але дарэмна: яны нібы адчулі небяспеку і тут жа, як па камандзе, залопалі крыллем і ўзняліся ў паветра. Толькі іх Ковель і бачыў!

Такі вось тэкст, а які ж падтэкст? Мне здаецца, што аўтар хацеў сказаць важную для нас ідэю: нічога лёгкага і простага ў жыцці не бывае, нас калечыць і лечыць усё тое, што на зямлі, побач з намі, сярод нас, і не трэба спадзявацца на нейкі цуд, які зваліцца на нас з неба і зробіць нас здаровымі і шчаслівымі. Але людзі такія — шмат хто верыць у цуд. Ну і няхай верыць, мо так і лепш...

Дзіўна тое, што аўтар і сам верыць у цуд, некаторыя яго апавяданні прасякнуты гэтаю верай, хоць часам яго герой не паспявае дасягнуць свае выратавальнай мэты і гіне па дарозе да яе.

Усё, пра што піша В. Бутрым, яму блізкае і дарагое, усё ён прапусціў праз сваё сэрца, праз сваю свядомасць, ён жыў жыццём свайго героя, фактычна гэта быў ён сам, асабліва ў яго падарожных нататках — па мясцінах свайго маленства, па нейкіх патрэбах, якія прымушаюць чалавека некуды ісці, ехаць, нечага шукаць, з некім сустракацца і гаварыць.

Мне асабліва спадабаліся яго падарожныя замалёўкі, калі ён ехаў недзе ў мой Клецак ці ў мае Ляхавічы, па тых мясцінах, па якіх ездзіў і хадзіў я сам. І некаторыя мясціны я пазнаваў у яго аповедах, хаця населенага пункта ён, як правіла, не называў. Напрыклад, ён апісвае гісторыю, якая адбылася ў вёсцы Аліхоўцы ў Ляхавіцкім раёне на самым пачатку вайны, калі нямецкія войскі няспынныя калонамі кіраваліся на ўсход. У гэтай лясной вёсцы нямецкая вайсковая адзінка спынілася на кароткі час. Нечакана прагучаў далёкі стрэл, і куля снайпера прабіла шыю нямецкаму унтэр-афіцэру, які сядзеў у кабіне вайсковага грузавіка. Унтэр тут жа сканаў. Такога немцы не маглі дараваць, за аднаго свайго салдата яны забівалі дзесяць невінаватых мясцовых людзей. Так яны зрабілі і ў Аліхоўцах. Прайшоўшы па хатах, яны ўзялі дзесяць чалавек, пераважна маладых хлопцаў і мужчын — Іванаў, як яны казалі; гэта было якраз на Купалле, на Яна. Праўда, два былі не Іваны, але за кампанію пайшлі і яны... Адвёўшы трохі за вёску, Іванаў расстралялі з кулямёта, а целы забітых загадалі не чапаць, каб усе пабачылі, як немцы помсцяць за смерць сваіх салдат.

Я сам ведаў пра трагедыю ў Аліхоўцах, але пра тое, што забіты быў нямецкі унтэр, ніхто не казаў. У кнізе «Памяць» пра Ляхавіцкі раён змешчана кароткае апавяданне Аляксея Пятуха «Кукавала зязюля...»— у ім таксама не гаворыцца пра смерць нямецкага унтэра.

Толькі ад свайго земляка В. Бутрыма я даведаўся праўду!

А ўзяць геаграфію-тапаграфію рэгіёна! Колькі знаёмых і блізкіх мне назваў сустрэнеш на старонках яго нарыса! Проста можна заслухацца, як любімай мелодыяй: Лотва, Туркі, Дарава, Аліхоўцы, Канюхі, Жарабковічы, Зубелевічы, Федзюкі... (У дужках хачу заўважыць, што на тытуле кніжкі ёсць азначэнне жанру – эсэ, хоць гэта фактычна ёсць нарыс, а французскае слова тут зусім лішняе, бо яно нам нічога не гаворыць.)

Што і казаць, Венанцый Бутрым закрануў глыбока мае пачуцці. Нібы зноў праехаў ці прайшоў па тых дарогах, па якіх давялося хадзіць і ездзіць калісьці, у маладыя гады. Ды і цяпер, ужо на старасці год, хоць і зрэдку. Цягне мяне ў Баранавічы: там у мяне шмат сваякоў, сяброў і знаёмых, некаторыя ўжо там, за даляглядам...

А што да пачуццяў, то кніга «Маўклівыя сумныя птушкі» закранула, думаю, не толькі мяне. Можна толькі пашкадаваць, што яна выйшла такім мізэрным тыражом — 300 асобнікаў. Хоць... ужо адно тое, што кніга трапіць у бібліятэкі, калі-небудзь, я ўпэўнены, будзе перавыдадзена, – яна не пастарэе, а абновіцца, і па ёй, як па даведніку, будуць узнаўляць нашу геаграфію, гісторыю краю, які гэтулькі перажыў, як і тыя людзі, што тут жылі — тады – і жывуць цяпер, а мінулае забываецца… Ажно не: вось яно зафіксавана, на белай паперы — каб мы памяталі і не забывалі. Бо гэта ўсё наша, каб не сказаць словамі героя апавядання: «Ну што ж ты, поле, такое абыякавае да нас, людзей?» — разумеючы пад полем, хутчэй за ўсё, нашу рэчаіснасць.

...А з апошняй старонкі вокладкі глядзіць уважлівымі цёмнымі вачыма хударлявы мужчына сярэдняга веку з апушчанымі на паўлоба чорнымі валасамі, сур'ёзны, з велікавата-кручкаватым носам, з прыцярушанымі сівізной невялікімі вусамі, з яшчэ больш сівым падбароддзем, якое, аднак, не перарастае ў бараду, у шэрым свэтры, стаячы каўнер якога шчыльна аблягае шыю, у цёмным пінжаку, уважліва глядзіць трохі збоку і нібы кажа: «Вось і ўсё, што я хацеў вам пакінуць, мае шаноўныя чытачы. Калі спадабаецца — буду рады».

17.09.2012

ДЫСКУРС

«ВЕЛІЧ ВЫСОКАГА ДУХУ»

Анжэла МЕЛЬНІКАВА

(Леанід Галубовіч. З гэтага свету. Вершы пасля вершаў. Мінск, «Кнігазбор», 2012 (Бібліятэка Саюза беларускіх пісьменнікаў «Кнігарня пісьменніка»)

Удумваючыся ў напісанае Леанідам Галубовічам, перачытваючы яго «Зацемкі», натрапіла на такое назіранне: «Жанчына, як крытык, не больш чым белетрыст. У іх ад природы не крытычная логіка, яна ў іх мацярынская, а значыць, суб'ектыўная». Такім чынам, мае суб'ектыўныя нататкі пра паэта…

Леаніда Галубовіча паважаю за шчырасць, імкненне (і здольнасць) пры любых умовах заставацца самім сабой, не падрабляцца пад сітуацыю, густы і т. п. Паважаю, што не належыць ні да якіх груповак: навошта разменьвацца на часовае. У адным са сваіх вершаў паэт наступным чынам выказаўся адносна паэзіі: «Быць не галоснай, а чуйнай».

Ён не крыклівы. У яго вершах адсутнічае заігрыванне з чытачом. Л. Галубовіч не шукае таннай папулярнасці. (Вядомая ісціна: чым менш таленту, тым больш крыку.) Можна ўспомніць дакладную ацэнку Л. Галубовічам сённяшняй нашай літаратурнай і калялітаратурнай сітуацыі: «Іерархію і вядомасць (ад слова весці) вызначаюць не аб'ектыўнасць незалежнай крытыкі (ці хоць бы яе незалежная суб'ектыўнасць), а паспешлівыя і прагматычныя высновы і ацэнкі абслугоўваючай касты літаратурных журналістаў (не толькі ў літаратурна-мастацкіх, але і ў перыядычных грамадска-палітычных СМІ) разам з прабіўнымі магчымасцямі і кар'ернымі здольнасцямі саміх паэтаў (барацьба за выступы, выезды за мяжу, міжнародныя стыпендыі, прэміі, выданні, пасады)…» (Галубовіч Л. Вакол першай кніжкі Віталя Рыжкова // «Дзеяслоў», 2011, № 4).

Дакладна сказаў пра Л. Галубовіча ўдумлівы Ціхан Чарнякевіч: «Адмаўленне мішуры».

Думаецца, невыпадкова Л. Галубовічу належыць верш «Паэзія», які сёння стаў класічным:

Ты — боль, паэзія. Ты — быль.
Твае суровыя законы
Не для забаў, не для гульбы —
А пошук ісціны да скону.

Паэту, які сказаў «Ты — боль, паэзія», які піша «зболеным сэрцам / словы крывёю на венах» — верыш. Гэты матыў творчасці як наканавання, як болю, пастаянна праходзіць праз усё напісанае Л. Галубовічам: «Паэзія патрабуе ўсяго Чалавека. Без астатку» (Галубовіч Л. Недавершаная Беларусь / «Дзеяслоў», 2003, № 2).

Верыш, таму што Паэт свядома адмовіўся ад Паэзіі, калі палічыў, што Муза яго пакінула. Учынак, які сведчыць пра сур'ёзнае стаўленне да творчасці. У інтэрв'ю Міхасю Скоблу Л. Галубовіч патлумачыў: «А што да канкрэтнага адказу, то скажу шчыра: я на той час быў абсалютна ўпэўнены, што як паэт выдыхся — ні запалу, ні натхнення, ні энэргіі. Таму — і кінуў пісаць вершы». А мог бы выдаваць на-гара вершаваную прадукцыю, каб заставацца на слыху. Запалі словы Л. Галубовіча пасля зборніка «апошнія вершы леаніда галубовіча»: «Можаш не пісаць — не пішы». Вось гэта падыход сапраўднага Паэта. І вярнуўся да паэзіі, калі не змог не пісаць. Паблажлівае пакепліванне пасля такой красамоўнай назвы зборніка можна было прадбачыць.

Вызначальнае ў новым зборніку Л. Галубовіча «З гэтага свету» — роздум над сэнсам і сутнасцю ўласнай творчасці, сутнасцю Паэзіі ўвогуле: «Творца і літаратар адрозніваюцца тым, што адзін жыве для таго, каб пісаць, а другі піша для таго, каб жыць» (З «Зацемкаў».)

Вядома, што паэзія — не толькі культурная з'ява, але і парыў (і прарыў) да трансцэндэнтнага, вышэйшага:

тая, што ў неба пралом
пагляды кідае
і ловіць маланкі клінок
натомленым духам…

Сутнасць паэзіі — невымоўнае, невытлумачальнае, тое, што «па-за», жаданне знайсці «завязь сутнасці жывога», «мяжу, дзе дух стае над плоццю». Л. Галубовіч спрабуе дашукацца да першавытокаў, звышсэнсу і адначасова жахаецца ад усведамлення немагчымасці такога спазнання:

ды зразумеў, што чалавек
вышэй сябе паўстаць не можа…

але да самога Слова так і не дайшоў…

Немагчымасць выказаць невымоўнае — анталагічна абумоўленая:

Як тое словам напісаць,
што выйшла з-пад улады слова,
нібыта нешта ў сне сказаць
ці з будучага ці з былога…
Ты толькі можаш мармытаць,
узняўшы вочы на нябёсы,
нібы намогшыся спытаць
у Бога прапісныя лёсы.

Рускі даследчык Юрый Казарын трапна адзначыў: «Су-творчасць Творцы і творцы (паэта) — прыкмета сапраўднасці і мудрасці».

Адсюль гэтыя, здавалася б, парадаксальныя, але выпакутаваныя высновы ў Л. Галубовіча: «…А пачынаецца паэзія там, дзе канчаецца паэт…» (З «Зацемкаў».) Адмова ад сябе, аддаванасць да астачы таму голасу, які прамаўляе з табою. Гэта як з верай. Нездарма Паэты прыходзяць да ўсведамлення прысутнасці вышэйшага.

Паказальныя звароты да Усявышняга і Л. Галубовіча: «І чалавек зноў вяртаецца да свайго Бога, як да апошняй інстанцыі, да апошняй магчымай надзеі» (З інтэрв'ю М. Скоблу) («Перасыпаю плот», «Божы страх», «Госпадзе, няўжо і я ўздымуся..», «Кладуся спаць пасля малітвы», «Усе хацелі б ведаць Бога», «Са сваімі правінамі, балячкамі, бедамі»):

Госпадзе, няўжо і я ўздымуся
да Тваёй паднебнай вышыні
і сваёй грахоўнасцю крануся
Боскай першароднай чысціні?

Сур'ёзнае стаўленне Л. Галубовіча да паэзіі — ад усведамлення, што яна — сувязь з нявыказаным, вопыт душы, «боская паднебная мова»: «Бо верш — гэта твая душа, дух твой, твая зямная сутнасць, тваё чалавечае апраўданне перад небам (Богам)» (з «Зацемак»). А душа — несмяротная. Душа — голас Бога.

Ментальны, ідэйны, эмацыянальны пасыл паэтычнага зборніка «З гэтага свету» сканцэнтраваны ў яго назве. Паэты (не літаратары), прарываючыся ў сферы неспазнанага, непазбежнага імкнуцца спасцігнуць апошнюю таямніцу. За якой і пачынаецца вечнасць. Роздумы пра тое, што пасля зямнога быцця, не даюць спакою Л. Галубовічу. Адсюль і пакутлівыя разважанні паэта пра сутнасць паэзіі, пра лёс творцаў («Усе мае лепшыя вершы», «Нічога я не запісаў», «***так я сыходзіў ад вершаў», «Усё, што з гэтай звязана зямлёй», «Беспрытульныя словы»), пра наканаванасць паэта быць абраным, быць Пракорам, пакінуць пасля сябе «веліч высокага духу». Але заплаціць за тую абранасць належыць дорага:

Стыў у ягоных зрэнках жах,
бо кожны раз праз церні цноты
уласны ён адольваў страх
сваёй трагічнай адзіноты.

Цытата — з верша «Даўно ні мамы, ні Сыса».

У зборніку «З гэтага свету» Л. Галубовіч звяртаецца да лёсаў нашых паэтаў трагічнага кону, «дачасна памерлых з паэтаў тутэйшых»: А. Сыса, М. Стральцова, М. Купрэева. Падобныя звароты сугучныя роздумам з кнігі «Сыс і кулуары»: «Вялікія Паэты (пракорі) заўжды блізкія да Бога. І якімі б багахульнікамі перад людзьмі іх не выстаўляў непрадказальны лёс, усё адно на паэтычнай споведзі, як на вышэйшым Судзе, ім выбачаюцца многія зямныя грэхападзенні за ўзвышэнні духоўныя. Часавае ачышчаецца вечным… Дый наўрад ці хто яшчэ так адчувае ўласны вырак, як сапраўдны Паэт. І не толькі свой вырак. Таму кожная нацыя жыве чаканнем *Паэта* (вылучана Л. Галубовічам — А. М.). Бо ў ім і праз яго яна бачыць самую сябе. Але як толькі ён з'яўляецца — нацыя жахаецца, бо тое, што яна бачыць у ім і чуе ад яго, страшыць. Яна не хоча даваць веры ўласнаму адлюстраванню».

Адсюль і пякельны роздум над лёсам сваіх твораў:

Усе мае лепшыя вершы
са мною павінны памерці,
калі ж я сканаю першы,
то вы ім паверце…

Вядома, што глыбіня стваранага вымяраецца глыбінёй асобы творцы. Сам Л. Галубовіч на гэты конт выказаўся наступным чынам: «Значнасць мастака і яго творчасці роўназначныя яго ўнутранаму духоўнаму свету» («Сыс і кулуары»). Калі аўтару ёсць што сказаць: «Каб пісаць вершы, больш таго, тварыць паэзію, трэба жыць надзвычайным, неардынарным жыццём, перш за ўсё ўнутраным».

Назвы раздзелаў зборніка — «Нада мною», «Пра мяне», «Са мною», «У маіх», «Маё», «Мае», «Мая» — выразна ўказваюць, што ў кнізе перададзены глыбока асабістыя перажыванні. Відаць, таму адносна кнігі паэт выказаўся: «Ну і вось маю такі боль».

Л. Галубовіч — творца, які расце. Расце не ў шыркі, а ўглыб. Адсюль і ўдумлівасць, і важкасць ягоных твораў: «Гэта зборнік маіх духоўных пошукаў сваёй чалавечай існасці» (з інтэрв'ю М. Скоблу). Паэт дбае не пра вядомасць, а пра свой духоўны рост: «Мне ў гэтых вершах хацелася не красы і не сілы, а паразумення душы і розуму» (з інтэрв'ю М. Скоблу).

Мудрасць заключаецца ў тым, каб зразумець, што сэнс жыцця не ў задавальненні ўласных амбіцый, пошуках асалоды, нават не ў самавыяўленні, а ў тым, каб усвядоміць сутнасць уласнага паклікання і быць верным гэтаму пакліканню:

Можна думаць пра вечнасць,
досведу рой абхапіўшы рукамі,
а можна, як аквалангіст,
паглыбляцца ў сябе,
пакуль хопіць дыхання…

Паэты спрабуюць спазнаць асноватворнае — Жыццё і Смерць, Любоў і Каханне, Вечнасць, Дух і, урэшце, Бога. Зварот Л. Галубовіча да спасціжэння гэтых паняццяў сведчаць пра філасофска-экзістэнцыйны характар яго творчасці. А многія яго выказванні могуць стаць крылатымі: «Адданасць жа — душы выпрабаванне», «спакой згубны для творцы, // кожны верш выпальвае нервы», «самае невядомае для мяне — гэта я сам».

Знайшло ў вершах Л. Галубовіча і іманентна-ўласцівае беларускай літаратуры «благоговение» перад жыццём, паводле А. Швейцара: «я адчуваю сябе маленькай пясчынкай вялікага тварэння жыцця» (з інтэрв'ю М. Скоблу).

Л. Галубовіч — з тых творцаў, для якіх яшчэ не страцілі сэнс паняцці маралі, чалавечай прыстойнасці. У інтэрв'ю М. Скоблу паэт разважае пра «маральную і духоўную ўстойлівасць», «выжыванне ў вечным часе», пра «пошукі гармоніі паміж жыццём і смерцю, паміж зямлёй і небам»: «Бо перад сваім чалавечым конам дзень за днём раблюся ўсё больш маральным чалавекам».

Узгадваецца клопат Л. Галубовіча пра выданне (і ўшанаванне памяці) нашых «выклятых» паэтаў: Васіля Гадулькі, Міколы Купрэева, Васіля Сахарчука, Віктара Стрыжака. Збор сродкаў на помнікі. Ягоныя ініцыятыва і клопат. А можна ж было не «разменьвацца», а дбаць пра сябе і сваё…

Запомніліся яго дабразычлівыя рэцэнзіі на творы правінцыйных аўтараў. Таксама трэба было выдаткаваць і час і сілы. Водгукі Л. Галубовіча на творчасць «братоў па творчым цэху» мудрыя і аб'ектыўныя, не кан'юнктурныя: ніякага жадання дагадзіць ці звесці рахункі.

І яшчэ. Леанід Галубовіч мэтанакіравана, аддана і цягавіта працуе на беларускую справу. «Мы ж робім адну справу — беларускую!». Без залішняга пафасу, самалюбавання, як і належыць сапраўднаму мужчыну.

Скончыць гэтыя нататкі хацелася б зноў жа словамі Юрыя Казарына: «Чалавек пражывае жыццё і здзіўляецца: Госпадзе! Як хутка яно прайшло… Паэт пражывае жыццё і яшчэ нешта — нешта большае: ён пражывае жыццё паэзіі, жыццё культуры… Чалавек пражывае час — свой, сацыяльны, гістарычны. Паэт пражывае час як такі, альбо — Вечнасць. Дакладней — частку вечнасці».

КАЛЯДКА

СВЯТЫ ВЕЧАР

Ларыса ГЕНІЮШ

Каляда, Каляда, на зямлі — Святы Вечар,
нарадзіўся у яслях Збавіцель і Бог.
І пасталі бярозаў танклявыя свечкі
паабапал заснежаных, белых дарог.

Халадно. Мо таму, што зіма на парозе,
адчуваецца лютасць суровай пары,
а у полі пустым па шырокай дарозе
плачуць нечаму сумна ліхія вятры.

Чым жа сэрцы сагрэць, як той холад адужаць?
Ці агеньчыкам цьмяным ў сялянскім акне,
Калядою святой, што насуперак сцюжам
цеплынёй чалавечыя сэрцы кране?

Каляда, Каляда... Нават зорам трывожна.
Па заблытаных сцежках крутога жыцця
да сваіх ў гэты вечар спяшаецца кожны,
дзе ў сям'і за сталом нас чакае куцця.

Сена пах… стаяць розныя стравы,
прытаміўшыся, маці шчасліва маўчыць.
Садзяцца сыны на шырокія лавы, —
сышліся дамоў, каб душой адпачыць.

Добра сесці разом, слязу радасці ўцерці,
адчуваць, што ў застоллі, што побач браты,
у душы чысціня і узнёслыя сэрцы,
бо з людзьмі разам Бог ў гэты Вечар Святы.

Сёння сэрцам з усімі куццю раздзяляем,
хто за стол наш не змог на вячэру прыйсці,
ўсіх далёкіх і родных сваіх ўспамінаем
і дабра ўсім і шчасця жадаем ў жыцці.

Няхай будзе вам цёпла, бы ў бацькавай хаце,
ў гэтым свеце шырокім, дзе столькі дарог.
Няхай людзі зямлі для вас будуць, як брацця,
і жыццёвыя сцежкі прастуе вам Бог.

Можа, хто занямог, можа, хто пахіснуўся,
загубіўшы сумленне ў нялёгкім жыцці,
прытаміўся ў шуканні свае Беларусі —
памажэце й такім на вячэру прыйсці.

За святочным сталом — няхай кожнаму месца
каля вернага сэрца сясцёр і братоў.
Няхай будзе у вас, як ў харошай сямейцы,
ўсім па роўні ў жыцці і куцця, і любоў.

Няхай вера ў любоў, свая мова ў застоллі,
а у думках — зямля, дзе спачылі дзяды,
няхай ўсюды ласкава спрыяе вам доля,
а любоў, чалавечнасць мацуе рады!

СЦЭНА

ШЛЯХ ДА БАТЛЕЕМУ:

СУЧАСНАЯ БЕЛАРУСКАЯ КАЛЯДНАЯ ДРАМАТУРГІЯ

Анатоль ТРАФІМЧЫК

Калядная драматургія на Беларусі мае доўгую і няпростую гісторыю. Літаратурная рэлігійная п'еса паўстае ў выглядзе твораў для батлейкі. Што і нядзіўна.

Такі тэатр быў любімы ў народзе і памятаўся яшчэ доўгі час пасля свайго знікнення: Беларусь апанавала бальшавіцкая дактрына, ваяўнічы атэізм якой не дапускаў падобнага мастацтва. Біблейская тэматыка знікае з мастацкай літаратуры і аднаўляецца толькі ў апошняе дзесяцігоддзе XX ст., калі прадукаванне ў беларускай культуры навагодніх п'ес значна пашырылася. Прычым увага драматургаў удзяляецца як непасрэдна святу Новага года, так і Раству. Вяртаецца і фармат традыцыйнай батлейкі.

У пачатку 1990-х гадоў Ігар Сідарук адным з першых стварыў п'есу па біблейскіх матывах. У яго «калядных настроях» «Меч анёла» (пастаўлена ў 1992 г.) зло прадстаўлена цэлым шэрагам разнастайных персанажаў. Аўтар дае мастацкую інтэрпрэтацыю падзеям, якія ўскладняюцца імкненнем цара Ірада стаць бессмяротным, у чым яму дапамагае Чарнакніжнік. У свеце зла, паводле п'есы, існуе бязлітасная канкурэнцыя: Чарнакніжнік здраджвае пры першым зручным выпадку свайму гаспадару і займае яго месца. Добрым жа людзям абараніцца ад Зла дапамагае вера ў Бога: за іх заступаецца Анёл з вогненным мячом.

Наступную апрацоўку І. Сідаруком біблейскага сюжэту — «калядную гісторыю» «Збавіцель» (1998) — крытыка палічыла не зусім удалай: няма паўнавартаснай сістэмы вобразаў і развіцця канфлікту. Твор мае асветны характар.

Яшчэ адна п'еска — «Свята Раство радасць прынясло» (2004) — І. Сідарука з'яўляецца хутчэй сцэнарыем каляднай імпрэзы. Тым не менш, у самім драматургічным тэксце створаны паўнавартасныя вобразы Гаспадара і Гаспадыні, Чорта, Казы, а таксама, безумоўна, Дзеда Мароза і Снягуркі. У дзейства «ўцягваецца» дзіцячая аўдыторыя, становячыся яшчэ адным галоўным героем.

Каляды — у аснове п'есы Сержука Сокалава-Воюша «Свецяць, свецяць зорачкі» (1993). Аўтар, акрамя традыцыйных удзельнікаў абраду калядавання, уводзіць у дзейства яшчэ некалькі фальклорных персанажаў (Немец-іншаземец, Ох, Ведзьмы-Пачвары). Падбор характараў дазваляе драматургу змадэляваць востры канфлікт і ўдала яго вырашыць. Прычым рэцыпіент не толькі назірае за супрацьстаяннем злых і добрых сілаў, але і за разгортваннем шматвяковага каляднага рытуалу.

П'еса Сяргея Кавалёва «Братка Асёл» (1997) створана па біблейскіх матывах (другая назва — «Шлях да Батлеему»). Аднак аўтар дае асабістую, арыгінальную інтэрпрэтацыю падзеям. Пратаганістам робіць звычайнага Асла, якому было наканавана выратаваць самога Божага Сына. Асёл прагне шчаслівейшай долі. І знаходзіць яе ў любові да Бога і людзей, для якіх ён становіцца выратавальнікам. Асёл праходзіць свой шлях да Бога ў прамым і пераносным сэнсе. Удаліся аўтару і характары іншых, нават эпізадычных асоб. Напрыклад, сябрук Асла Парсюк не бачыць свету далей свайго карыта, і ўрэшце ад яго Гаспадар вырашае пазбавіцца. Апошняга ж найбольш цікавіць толькі асабістая выгада, дзеля якой ён не грэбуе падманам. Крот таксама шукае Бога, але ў адваротным кірунку — рые глыбей зямлю, што прыводзіць яго да згубы…

Адроджаная калядная драматургія засведчыла, што перарыванне працэсу яе развіцця не стала пагібельным. Сучасныя аўтары надалі новае дыханне п'есам на біблейскія матывы, у тым ліку батлейцы.

Асобна з шэрагу драматургаў дня сённяшняга хацелася б вылучыць светлай памяці Сержука Вітушку. Ён прапанаваў цыкл з трох батлеечных п'ес «Казкі – жывыя батлейкі» (2011). Яго тэксты («Анёл і Чорт», «Калядны канцэрт», «Скарб на Святога Яна») характарызуюцца аўтарскай разняволенасцю ў разгортванні калізій (пры наяўнасці некаторых намінальна знаёмых па фальклорнай батлейцы персанажаў).

Першая з названых п'ес прадстаўляе спрэчку Анёла і Чорта наконт праўдзівасці Божага нараджэння. У якасці аргументаў яны клянуцца тымі часткамі сваёй істоты, якія іх найперш характарызуюць: Анёл — крыламі і німбам, Чорт — рагамі і хвастом. Персанажы п'есы маюць класічныя характары: Анёл паступае сумленна, а Чорт спрабуе хітрыць і «дастае яшчэ адзін прыхаваны хвост»…

П'еса «Калядны канцэрт» створана па матывах Раства Ісуса Хрыста. Канфлікт заключаецца ў нежаданні Чорта прыняць з'яўленне Збавіцеля. Цар Ірад таксама баіцца пасягальніцтва на сваю ўладу. Чорт ідзе да Ірада на службу, каб рукамі апошняга зрабіць «сваю справу». Ірад кліча Смерць. А яна вазьмі ды прыйдзі па яго самога! Тэкст перасыпаны ўрыўкамі з рэлігійных кніг ды беларускімі калядными (і не толькі) песнямі.

У вымалёўцы вобразаў аўтар выявіў «асучасненую» фантазію. Цар Ірад, да прыкладу, выпісаны «з намёкам», аб чым сведчыць характэрная трасянка («Кругом адны ўрагі!»). Тым самым прадказваецца і ягоны канец:

«Ірад. …Слухай, смертухна-матухна, а давай пахарошаму. Ты мяне цяпер не чапай, пашкадуй.

Чэрап. А ты сам каго шкадаваў? Ці ў цябе не прасілі літасці? Дык вось — і табе не будзе».

Паказальна, што Ірада з'ядаюць яго ж паплечнікі — Ваяка і Чорт.

У п'есе С. Вітушкі назіраем рэалізацыю палажэння Алега Лойкі аб тым, што «характар праяўляе сябе ў зносінах са знешнім светам, у адносінах да іншых людзей, іншых характараў»: героі паводзяць сябе дынамічна, што надае яшчэ большай святочнасці каляднай урачыстасці.

Трэцяя п'еса С. Вітушкі з'яўляецца «купальскай батлейкай» (такіх у айчыннай літаратуры, пэўна, не было), створанай шляхам кампіляцыі вершаў класікаў. У ёй мы сустракаем знаёмага па папярэдніх п'есах Чорта. Умела карыстаючыся спадычынай беларускай паэзіі, аўтар рэалізуе вядомую фабулу з продажам душы. У С. Вітушкі гандаль вядуць Хцівец і Чорт:

Хцівец.
А я — ці не мог бы прадацца вашэці,
Каб быў я багатшы ад усіх на свеце?
Чорт.
Можна. Вельмі проста. А чаму ж няможна?

Кажа Чорт у адказ і расказвае, як Хціўцу дасягнуць мэты, ад чаго апошні рады:

Хцівец.
Вы-ра-ка-ю-ся ду-шы за гро-шы,
А нашто тая душа, калі маеш барыша?

Ён выконвае інструкцыю Ведзьмы, становіцца пачароўнаму відушчым і знаходзіць Папараць-кветку, якая адкрывае яму незлічоныя багацці. Аднак нават іх аказваецца мала, калі Хцівец з гэтай нагоды балюе, усё прапіваючы. Багацце, такім чынам, было мройным. «Канец мне на гэтым», — заключае Хцівец.

«Казкі — жывыя батлейкі» С. Вітушкі выглядаюць, з аднаго боку, як зварот да фальклорнай спадчыны і як яе мастацкае пераасэнсаванне ў XXI стагоддзі, з іншага боку — п'есы названага аўтара становяцца і своеасаблівым прыкладам (ці нават арыенцірам), які можна браць у разлік пры стварэнні батлеечнага рэпертуару ці падчас яго пастаноўкі. Стварэнне казак С. Вітушкам выглядае гульнёй, чаго аўтар не хавае ў падзагалоўку. Тым самым пісьменнік падае прыклад, як творча падыходзіць да вядомых матэрыялаў, каб гэта было і цікава, і сучасна.

Такім чынам, сучасныя беларускія драматургі фактычна аднаўляюць у айчынным прыгожым пісьменстве традыцыю стварэння рэлігійных п'ес. У асноўным творы згаданых аўтараў зарыентаваны на звычайны лялечны тэатр. Але і батлейцы яны будуць пасаваць. С. Вітушка, у прыватнасці, жанр сваіх драматургічных твораў менавіта так і абазначыў…

Здавалася б, п'есы па біблейскіх матывах павінны быць падобнымі. Аднак, нягледзячы на выкарыстанне ў многіх з іх намінальна аднолькавых персанажаў з тоеснымі рысамі характараў, гэта не баналізуе і не таўталагізуе творы, хаця ў большасці тэкстаў яны маюць тыповыя рысы, прадвызначаныя ўжо самой функцыянальнасцю вядомых кожнаму фігур.

Калядныя пастаноўкі пакліканы разварушыць дзятву ды, магчыма, іх бацькоў, таму і п'есы, прынагоджаныя да зімовых святаў, часта выкарыстоўваюць прыём «зацягвання» ў драматургічнае дзейства малога гледача з дапамогай, напрыклад, якіх-небудзь пытанняў да залы. Такі метад дзейсны для каталізацыі ўспрымання, бо, па сведачанні Ю. Борава, «дзеці паводзяць сябе так, быццам бы мастацкі тэкст не замкнёны ў сабе і ў яго можна ўмешвацца шляхам зваротнай сувязі».

Прадэманстраваны сучаснымі драматургамі мастацкі метад стварэння калядных п'ес — добры прыклад для пераймання (і не толькі прафесійнымі літаратарамі, але і ўсімі, хто зацікаўлены ў падобных чытанках і пастаноўках).

Кіраўнік праекта «ЛІТАРАТУРНАЯ БЕЛАРУСЬ» Алесь ПАШКЕВІЧ. Рэдактар Барыс САЧАНКА. Тэлефон для даведак: (8-017) 200-80-91.
Адрас электроннай пошты: sbp@tut.by